

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİM ANABİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİK PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**19. YÜZYIL HALK İZLENLERİ, EĞİTİM
VE ETKİLEMLERİNİN SOSYAL YAŞAMA ETKİSİ**

ERDEM ERGİN

**ZMİR
2008**

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİM ANABİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**19. YÜZYIL HALK İZLENLERİ GELENEK, EĞİTİM
VE ETKİLEMLERİN SOSYAL YAŞAMA ETKİSİ**

ERDEM ERGİN

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yardımcı

ZMİR
2008

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “19.Yüzyıl Halk İirindeki Gelenek, E itim ve Etkile imin Sosyal Ya ama Etkisi” adlı çalı manın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı dü ecek bir yardıma ba vurmaksızın yazıldı ını ve yararlandı ım kaynakçada gösterilenlerden olu tu unu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmı oldu unu belirtir ve bunu onurumla do rularım.

Kasım 2008

ERDEM ERG N

E ğitim Bilimleri Enstitü Müdürlü ğü'ne

Bu çalı ma, jürimiz tarafından Türkçe E ğitim Anabilim Dalı Türkçe
Ö ğretmenli ği Bilim Dalı'nda YÜKSEK L SANS TEZ olarak kabul edilmi tir.

Ba kan

Üye

Üye

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen ö ğretim üyelerine ait oldu ğunu do ğrularım.

... / ... / 2008

Prof. Dr. brahim ATALAY
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Türk halk edebiyatı, kaynağını milletimizin geçmi inden, acısından, sevincinden, sevgisinden, kültüründen, yaşam biçiminden, geleneklerinden alan bir edebiyattır. Toplumumuzun aynası olarak gösterilen halk edebiyatı eserleri, ait oldukları döneme ait birçok bilginin daha sonraki nesillere aktarılmasını sağlayan, önemli bilgileri kaybolmadan günümüze kadar ulaşan bir araçtır.

On dokuzuncu yüzyıl, Türk milleti için oldukça önemli bir dönemdir. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu gerileme döneminden kurtulmak için, hayata geçirmeye çalışılan yenileme hareketleri, ülkenin dört bir yanında çıkan isyanlar, ardı ardına gelen savaşlardaki mağlubiyetler ve aşırı toprak kayıpları, devlet yönetimindeki bozukluklar bu dönemde Anadolu halkını da derinden etkilemiştir. Böylesine sıkıntılı ve hareketli bir dönemde halkın da yaşananlara tepkisiz kalmaması çok doğaldır. Bu yüzden ki on dokuzuncu yüzyılda halk edebiyatında halkımızın yaşadıkları ve olayları yorumlamaları âdâk şiirlerine yansımıştır.

On dokuzuncu yüzyıl, aynı zamanda halk edebiyatı için olgunluk devresi olarak gösterilebilir. Geçmişte aydın kesim olarak adlandırılan kitle tarafından hor görülen âdâk tarzı şiirlerin, divan şiirini de etkilediği, ünlü divan şiirlerinin de âdâk şiirinden etkilenerek eserler ortaya çıkardığı görülmüştür. Bunun yanı sıra Anadolu'da da halk edebiyatı eserleri oldukça yaygınlaşmış ve âdâklar, sosyal yapının çok önemli bir temsilcisi olarak gündelik hayatta yerlerini almışlardır.

Bu çalışmanın amacı, toplumumuz üzerinde büyük etkileri olan halk edebiyatının sosyal yaşam etkilerinin neler olduğunu incelemesi ve aynı zamanda halk edebiyatının toplumsal etkilerinin gelenek, eğitim ve etkileşim açılarından açıklanmasıdır. Çalışmada on dokuzuncu yüzyılın seçilmesinin nedeni, o yüzyılın halk edebiyatının olgunluk çağı olarak görülmesi olarak gösterilebilir.

Bu çalışmada da halk edebiyatının önemi ve halk edebiyatında gelenek, eğitim ve etkileşim unsurları detaylandırılmış, sonuç olarak da bu kavramların sosyal

ya amı nasıl etkiledikleri tartı ılmı tır. Çalı ma süresince detaylandırılan konularda örneklere ba vurulmu ve anlatımın örneklerle desteklenmesi sa lanmı tır.

Tez üç ana bölümden olu mu tur. Birinci bölümde öncelikle on dokuzuncu yüzyıl halk edebiyatını incelerken o yüzyılda ya anan siyasi, toplumsal olaylara de inilmı , dönemin siyasi portresi çizilmı tır. Daha sonra ise bu siyasi portrede Anadolu'da ya amın nasıl oldu una de inilmı tır. Bu sayede devir tüm boyutlarıyla ele alınmı ve halk edebiyatının o dönemde nasıl bir ortam içinde ya amını sürdürdü ü anlatılmı tır. Daha sonra ise dönemin önemli â ıkları hakkında bilgi verilerek örnek iirlerine yer verilmı tır.

On dokuzuncu yüzyıl ve o yüzyıldaki â ıklar anlatıldıktan sonra, ikinci bölümde ise halk edebiyatında gelenek, etkile im ve e itim unsurları ele alınmı , bu unsurların dönemin â ıklarına nasıl yansıdı ı incelenmı tır.

Üçüncü bölüm olan sonuç bölümünde de bu unsurların toplum ya amına nasıl etkisi oldu u, günümüze kadar nasıl süregeldi i saptanmı tır.

Çalı ma boyunca bilgi birikimini ve tecrübesini benimle payla an danı man hocam sayın Yrd. Doç Dr. Mehmet Yardımcı'ya ve deste ini esirgemeyen aileme te ekkür ederim.

zmir, 2008, Erdem ERG N

Önsöz.....	ii
Özet.....	vi
Abstract.....	vi
I. BÖLÜM.....	1
1.1 19. YÜZYIL ANADOLU'SUNDA SİYASİ VE SOSYAL YAŞAM.....	1
1.1.1 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ve Anadolu'ya Genel Bakış.....	1
1.1.2 II. Mahmut Dönemi (1808 – 1839).....	1
1.1.3 Abdülmecit Dönemi (1839 - 1861).....	2
1.1.4 Abdülaziz Dönemi (1861 – 1876).....	3
1.1.5 V.Murat Dönemi (1876).....	4
1.1.6 II. Abdülhamit Dönemi (1876 – 1909).....	4
1.1.7 19. Yüzyılda Anadolu'da Yaşam.....	5
1.1.8 Osmanlı Devleti'nin Toprak Kayıpları, Savaşları ve Çılgınlıklar.....	13
1.1.9 Osmanlı Devleti'nin Yenileme Çabaları ve Geçirdiği Evrim.....	15
1.1.10 Osmanlı Devleti'nde 19.Yüzyıldaki Sosyal Yapı.....	17
1.1.11 Osmanlı Devleti ve Halk Arasındaki Etkileşim, Dönüşüm.....	19
1.2 19. YÜZYIL ÂŞİK EDEBİYATININ GENEL DURUMU.....	21
1.3 19. YÜZYIL ÂŞİK EDEBİYATINA DAMGASINI VURAN ÖNEMLİ ÂŞİKLAR.....	40
1.3.1 ÂŞİK CELALÎ.....	42
1.3.2 RUHSATÎ.....	45
1.3.3 ÂŞİK KEMALÎ.....	48
1.3.4 ÂŞİK ENLİK.....	52
1.3.5 ÂŞİK VEL.....	54
1.3.6 BAYBURTLU ZEHNÎ.....	58
1.3.7 DADALOLU.....	61
1.3.8 DELBORAN.....	65
1.3.9 DERTLİ.....	68
1.3.10 ERZURUMLU EMRAH.....	72
II. BÖLÜM.....	78
2. HALK ARASINDA GELENEK.....	78
3. ÂŞİK EDEBİYATINDA ETKİLEŞİM.....	102

3.1	Âık Edebiyatı ile Divan Edebiyatının Ortak Yönleri	103
3.2	Âık Edebiyatı ile Divan Edebiyatının Birbirlerine Etkileri	110
3.3	19. Yüzyıl Âıklarında Etkile im	113
3.3.1	Erzurumlu Emrah Kolu	116
3.3.2	Ruhsatî Kolu	117
3.3.3	Sümmanî Kolu	118
3.3.4	Dertlî Kolu	118
3.3.5	Dervi Muhammed Kolu	118
3.3.6	Huzurî Kolu	119
3.3.7	enlik Kolu	119
4.	19. YÜZYIL HALK İR NDE E İTİM UNSURLARI.....	120
4.1	Halk Edebiyatı ve E itim	120
4.2	On Dokuzuncu Yüzyıl Halk Edebiyatından E itim Unsurlarına Örnekler	124
	III. BÖLÜM.....	138
5.	SONUÇ VE DE ERLENDİRME	138
	KAYNAKÇA:.....	143

ÖZET

Bu çalı mada, tarihte çok önemli bir yere sahip olan on dokuzuncu yüzyıl devrinde halk edebiyatına katkıda bulunan â ıklardan yol çıkararak gelenek, etkile im ve e itim unsurları ele alınmı tır.

Çalı mada o dönemdeki siyasî olaylar hakkında ön bilgi verilerek dönemin artları ortaya konulmu , daha sonra ise siyasî olaylardan sosyal ya amın nasıl etkilendi i ve Anadolu halkının o dönemdeki durumu hakkında bilgi verilmeye çalı ılmı tır. Dönemin siyasî ve sosyal artları anlatıldıktan sonra ise on dokuzuncu yüzyılda halk edebiyatının durumu ve bu yüzyıla damgasını vuran önemli â ıklar ve eserleri verilmi tir. Tüm bu bilgiler ı ında on dokuzuncu yüzyıldaki â ık iirleri incelenerek iirlerdeki gelenek ö eleri sayesinde halk edebiyatındaki gelenek incelenmi , ardından â ıkların birbirlerini nasıl etkiledikleri konusu üzerinde durulmu tur.

Halk edebiyatının en önemli görevlerinden biri olan e itim de bu yüzyıldaki eserlerde sıkça kar ımıza çıkmaktadır. Halkın e itiminde önemli bir yere sahip olan â ıkların iirlerindeki e itim unsurları hakkında da bu yüzyıldaki iirlerden yola çıkarak örnekler verilmi tir.

Çalı manın son bölümünde ise on dokuzuncu yüzyıl ba lamında incelenen gelenek, etkile im ve e itim olgularının günümüz sosyal ya ama etkileri incelenmi tir.

Anahtar Sözcükler: Halk Edebiyatı, E itim, Etkile im, Gelenek

ABSTRACT

In this thesis, tradition, interaction and education concepts of folk poets in nineteenth century are covered. The folk poems and poets are examined as a resource of this work to come to a conclusion of effects of these concepts to today's life.

The situation of the nineteenth century is explained by working on the political aspects of the era. And then the effects of political factors on the social life of Anadolu are examined. After giving the information of nineteenth century's political and social life, the folk literature is explained by detailing the most contributing folk poets and their poems. The tradition concept of folk poems is also examined and the overall folk literature tradition concept is explained by the help of nineteenth century's tradition. The interaction between the folk poets are also examined and explained throughout the thesis.

One of the most important missions of Turkish Folk Literature is "education". Education concept is obviously seen on the folk poems of nineteenth century. In this thesis, the education element in folk poems are examined and explained by the examples of the era's folk poems.

In the conclusion part of this work, the effects of tradition, education and interaction in nineteenth century poets on the social and political life of present are explained and discussed.

Keywords: Folk literature, Education, Interaction, Tradition

I. BÖLÜM

1.1 19. YÜZYIL ANADOLU'SUNDA SİYASAL VE SOSYAL YAŞAM

1.1.1 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ve Anadolu'ya Genel Bakış

“19. Yüzyıl bütün Osmanlı camiasının en hareketli, en sancılı, yorucu bir asrıdır; geleceği hazırlayan en önemli olaylar ve kurumlar bu asrın tarihini oluşturur.” (Ortaylı, 2008 : 37). Anadolu’da on dokuzuncu yüzyıldendiğinde, siyasal ve sosyal açılardan çok de i im içeren bir zaman dilimi akla gelir. Anadolu, Osmanlı İmparatorluğu’nun doğu yeri, ana vatanıdır ve Osmanlı İmparatorluğu’nu etkileyen ulusal ve uluslararası olaylar en çok İstanbul’daki ve Anadolu’daki hayatı etkilemektedir. Bu sebeple öncelikle, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’ndaki yaşamı etkileyen tarihsel olayları genel olarak incelemekte yarar vardır.

1.1.2 II. Mahmut Dönemi (1808 – 1839)

1808 yılında padişah olan II. Mahmut, tahta çıkışında yardımcı olan Alemdar Mustafa Paşayı da sadrazamlığa getirmiştir. II. Mahmut, bu yüzyıla damgasını vuran yenileme çabasının ilk adımını atan padişah olarak da bilinir. “II. Mahmut, XIX. yüzyılın başlangıcında devletin ileri gelenleriyle 20 Eylül 1808’de bir sözleşme yapar. Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa, devletin durumunu görüşmek üzere devlet büyüklerini toplantıya çağırır. Anadolu ve Rumeli temsilcileri Çarlayan kökünde kabul edilirler. Alemdar Paşa, padişahın emrinin geçerliliği; devlet vergilerinin düzenli olarak toplanması ve devlet adına asker alınması konularında görüşme açar ve üyelerin bu ilkelere uymasını ister. İmzalanmış sözleşme “Senedi ttifak” adıyla anılır” (Tuncer, 2001:1).

II. Mahmut, artık iyice yozlaşmış olan ve devlete bir faydası olmayan Yeniçeri Ocağını 1826 yılında kaldırmıştır. Vakayı Hayriye olarak adlandırılan bu olay sonrasında “Asakir-i Mansure-i Muhammediye” adı altında yeni bir askeri ocak kurulmuştur. Bu devrin di er bir önemli olayı ise Yunan ayaklanmasıdır. İlk önce Boğdan’da başlayan ayaklanma, Osmanlı Devleti tarafından bastırılmıştır. Daha

sonra Mora'da bir ayaklanma daha başlamıştır. Ayaklanmalarda rol oynayan Rum Patriği'nin Patrikhane önünde astırılmasıyla birlikte, o zamana kadar bir iç sorun olan Yunan ayaklanması, uluslararası boyuta taşınmıştır. 1826 yılında İngiltere ve Rusya'nın imzaladığı bir protokol ile Yunanistan'ın kurulması resmen istenmiştir. Buna karşı gelen Osmanlı Devleti'nin red cevabından sonra Rus ve İngiltere donanmaları Navarin'deki Osmanlı donanmasına ağır kayıplar verdirmiştir. 1828 yılında Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açarak doğuda Kars, Ardahan'a kadar; batıda ise Edirne'ye kadar ilerlemiştir. Rusya'nın anlaşılabilir olumlu yanıt veren Osmanlı, Yunanistan'ın bağımsızlığını bu anlaşma ile kabul etmiş olmuştur. (Türk ve Dünya Tarihi, C: 8,1985 : 2423-2430-2431).

1830 yılında Fransa Cezayir'i işgal etmiştir. Bu olaydan sonra Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, Avrupalı devletlerin desteğini alarak bir ayaklanma çıkarmıştır. Sıyanı bastırmak amacıyla kendisine verilen Girit valiliği yanı sıra Suriye valiliğini de isteyen Mehmet Ali Paşa ile başa çıkabilmek adına, Osmanlı Rusya'dan yardım istemiştir. Osmanlı'nın Rusya ile yakınlaşmasını gören Fransa, Mehmet Ali Paşa'yı anlaşma konusunda ikna ederek Kütahya Anlaşması'nın imzalanmasını sağlamıştır. Bu anlaşma ile Suriye valisi olan Mehmet Ali Paşa, Cidde valisi olarak Osmanlı Devleti'nin atadığı valiyi tanımayı kabul etmiştir. (Türk ve Dünya Tarihi, C: 8,1985 : 2432).

1.1.3 Abdülmecit Dönemi (1839 - 1861)

1839 yılında padişah olan Abdülmecit, barışçı bir siyaset izleyerek yenilikler yapmak istemiştir. Tahta çıkışının dördüncü ayında ilk ıslahat hareketini yaparak Tanzimat Fermanı'nı yayınlamıştır. (Türk ve Dünya Tarihi, C:8,1985:2436). Tanzimat fermanı ile ilk kez bir padişah kendi gücünden üstün olan kanunun gücünü tanımıştır. "Tanzimat adalet, siyaset ve yönetim alanlarında devlet yapısına yeni bir şekil verir. Padişah kendi hak ve yetkilerini, bu esaslara göre sınırlar" (Tuncer, 2001:3).

Bu dönemde önemli olayların biri Mısır Sorunu'dur. 1839 yılında Osmanlı ordusu ile Mehmet Ali Pa a'nın ordusunun çarpı masından Osmanlı büyük darbe almı tır. Bu hezimet üzerine büyük Avrupa devletleri araya girerek bir anla ma imzalanmasını sa lamı lardır. Bu anla maya göre, Mısır valili i babadan o la geçecek ekilde Mehmet Ali Pa a'ya verilmi tir. (Armao lu, 1997 : 210-215).

Abdülmecit döneminin önemli bir di er olayı ise Rusya'nın Romanya'yı i gal etmesiyle ba layan süreçtir. Romanya'nın i gal edilmesine tepki olarak Osmanlı da Rusya'ya sava ilan etmi tir. ngiltere ve Fransa bu sava ta politik nedenlerden ötürü Osmanlı Devleti'nin yanında yer almı tır. Batı cephesinde bozguna u rayan Rusya, do u cephesinde Kars'ı almı tır. lerleyen yıllarda Avusturya'nın da Osmanlı Devleti yanında sava a girmek üzere harekete geçmesi üzerine Rusya, sava ın bitirilmesi için anla ma imzalamaya razı olmu tur. mzalanan anla ma ile kar ılıklı alınan toprak geri verilmi tir. (Türk ve Dünya Tarihi, C:8, 1985 : 2438).

Yenilikçi hareketlere devam etmek isteyen Abdülmecit, 1856 yılında Islahat Fermanı'nı yayınlamı tır. Bu fermanın asıl amacı yenilikçi hareket de il, Avrupa'ya onların istedi i bazı adımların atıldı ını göstermektir. Bu dönemde Avrupa'nın her iste inin yerine getirilmesinden halk ve aydın kesim rahatsızlık duymaya ba lamı tır. (Türk ve Dünya Tarihi, C:8, 1985 : 2440).

1.1.4 Abdülaziz Dönemi (1861 - 1876)

Olayların oldukça karı tı ı bir dönemde tahta çıkan Abdülaziz dönemindeki en önemli olaylardan biri Girit ayaklanmasıdır. 1866 yılında ba layan ayaklanma ile Girit, Yunanistan'a katılmak istemi tir. syancıların üzerine bir donanma gönderen Osmanlı Devleti, isyancıların Yunanistan'dan desteklendikleri sürece isyanın devam edece ini gördükten sonra ngiltere ve Fransa'nın da aracılı ıyla bir konferans düzenlemi tir. Bu konferans ile Osmanlı Devleti haklı bulunarak olay sonuçlandırılmı tır.

Abdülaziz döneminde ayrıca Rusya'nın Panslavizm politikası da oldukça etkili olmuştur. Bu dönemde Rusya'nın desteğiyle başlayan Hersek ayaklanması daha sonra Bosna'ya sıçramıştır. Bu ayaklanmanın ardından Bulgaristan'da bir ayaklanma çıkmıştır.

Devletin bu kötü gidiatından devlet erkânını sorumlu tutan Fatih, Beyazıt ve Süleymaniye medreseleri öğrencileri eyhülislam ve sadrazamın azlını istemiştir. Eyhülislam ve sadrazamın desteğinden sonra, yeni devlet büyükleri Abdülaziz'i tahttan indirerek yerine V.Murat'ı tahta çıkarmışlardır. (Türk ve Dünya Tarihi, C:8, 1985 : 2444).

1.1.5 V.Murat Dönemi (1876)

1876 yılından tahttan indirilen Abdülaziz yerine tahta çıkan Murat, meclisrutiyet taraftarları tarafından tutulmaktadır. Tahta çıktığı sırada Bulgar ayaklanması bastırılmakta iken Hersek ayaklanması ise bastırılmamıştır. V.Murat taht çıktıktan sonra ülke büyük çalkantılar içindedir ve ayrıca etrafındaki siyaset çatışmaları yüzünden ruhi durumu bozulması yüzünden kendisini tahta çıkaranlar tarafından tahttan indirilmiştir. (Tarih Ans., C:2, 1988 : 363 – 364).

1.1.6 II. Abdülhamit Dönemi (1876 – 1909)

II. Abdülhamit döneminde ilk olarak bahsedilmesi gereken konu Meclisrutiyet'in ilanıdır. 119 maddeden oluşan ilk anayasa olarak kabul edilen "Kanuni Esasi" Avrupa Devletleri ile yapılan konferans sırasında halka duyurulmuştur. Konferansta tartışılan "Doğru Sorunu" ile ilgili Osmanlı Devleti Avrupalı devletlerin önerilerini reddetmiştir ve gerekçe olarak da Meclisrutiyet'in ilanını göstermiştir. (Türk ve Dünya Tarihi, C:8, 1985 : 2448).

Bu süreç içerisinde Balkanlarda da karışıklık devam etmektedir. Karadağ'ın bağımsızlığını almak isteyen Rusya, Avrupa devletleri ile bunun sağlanabilmesi için Londra protokolünü imzalamıştır. Karadağ'ın bağımsızlığının Osmanlı tarafından kabul edilmemesi üzerine Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açmış ve Erzurum; batıda Ayastefanos'a kadar ilerlemiştir. Bu durumda iki taraf arasında Ayastefanos

Anlaşılması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Sırbistan ve Karadağ'a bağımsızlık verilmiş, Romanya'nın bağımsızlığı tanınmış, Bulgaristan prenslik haline getirilmiş, doğuda ise Kars, Ardahan ve Batum Ruslara verilmiştir (Armaoğlu, 1997 : 142 – 162).

Yunanistan, Girit'in kendisine bağlanması için, 1897 yılında Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Yapılan savaşta Yunanistan'ın yenilmesine rağmen, Avrupa devletlerinin araya girmesi ile bir anlaşma imzalanmış ve bu anlaşmaya göre, Girit'in Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmasına ve Hıristiyan bir vali tarafından yönetilmesine karar verilmiştir.

Abdülhamit, özellikle İstanbul'da sıkı bir istibdat rejimini uygulamış, buna tepki olarak da iç muhalefet giderek artmış, bazı gizli dernekler faaliyet göstermeye başlamıştır. "... Bu ortamdan kurtulmak isteyen aydınlar, Mevritiyet'i yeniden kurabilmek çabası gösterirler. 21 Mayıs 1889'da İstanbul'da İttihad-ı Osmanlı Cemiyeti'ni kurarlar. İmparatorluğun çatısı altında toplanan bütün unsurları kucaklamayı amaçlarlar" (Tuncer, 2001:1).

"1896-1907 yılları arasında İttihalciler Askerler Cemiyeti, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, Fırka-i Hamiyyet, Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti, Teebbüs-i Ahisi, Adem-i Merkeziyet Cemiyeti vb. kuruluşlar çalışmaları içte ve dışta sürdürürler" (Tuncer, 2001:1). Kurulan gizli derneklerden en güçlü olanı İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur. Bu derneğin asıl amacı, gerektiği yerde zor kullanarak padişaha mevritiyeti kabul ettirmektir ve yirminci yüzyıl başlarında bu hedeflerine ulaşacaklardır.

1.1.7 19. Yüzyılda Anadolu'da Yaşam

Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılda hızla çökmekteydi ve bir yarı sömürge haline gelmekteydi. "(...) savaşlarda yenemedikleri Osmanlı'yı başka yollardan yenmeye çalışarak yeni ticaret yolları bulup Osmanlı ticaretini sönmükle tirmeyi başarmışlardır. Ayrıca bilim ve teknolojiye önem vererek Osmanlı'ya karşı teknik üstünlükler sağlamışlardır." (Ataklı, 1999:2) Devlet 19. yüzyılda bu kötü gidişata dur

demek için birçok yenilik hareketini denemiştir. 19. yüzyılda yapılan yeniliklerin çoğu Batı kaynaklı olduğundan, bu dönemde Batı ülkeleri ile olan ilişkilerin “savaş - barış - anlaşma” boyutundan daha ileri gittiğini söylenebilir. Osmanlı bu yüzyılda sadece Avrupa ile değil, Amerika ile de ilişkiler içine girmiştir. “19. yüzyılda Osmanlı devleti, Avrupa ülkeleriyle gitgide ekonomik ya da sosyokültürel değişimler de getiren daha geniş boyutlu ilişkiler kurarken Atlantik’in karı kıyısı ile tanışmış, 1830’da da ABD ile ticari bir anlaşma yapmıştır.” (Akgün, 1993: 44)

19. yüzyılda bir önceki dönemin siyasi ve ekonomik örüntüleri pek çok bakımdan varlığını sürdürmektedir. Ülke küçülmeye, toprak kaybetmeye, Anadolu’daki iktidar mücadelesi ve vergi halkın durumunu kötüleştirmeye devam etmiştir. İmparatorluk dış savaşların yanı sıra iç isyanlarla da uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu olayların halkın yaşamına doğrudan etkisi olmuştur.

Çerçeve, merkezi devlet insanların gündelik yaşamları üzerinde Osmanlı tarihinde o güne kadar görülmemiş ölçüde etkili sahibi olarak, toplum üzerindeki hâkimiyetini derinleştirdi. Devlet, Müslümanların ve gayri müslimlerin statüsünü yeniden tanımladı. Dönemin sonuna doğru ise kadınların yasal statüsünü de düzenlemeye girişti (Quataert, 2003: 95).

Osmanlı, Avrupa’da 17. yüzyılda başlayan gelişmelere bir türlü ayak uyduramayışının cezasını 19. yüzyılda da çekmiştir. Devlet hızla gerilerken devletin ileri gelenleri, kurtuluşu Avrupa’dan yenilikleri getirmekte bulmuştur. Bu yüzden 19. yüzyıl, Osmanlı’nın en çok yeniliklerinin olduğu dönemdir denilebilir. Batı’dan getirilmekte olan yenilikler halkın yaşamını büyük ölçüde etkilemiştir. Tanpınar, Tanzimat sonrası oluşan bu durumu şu şekilde anlatmaktadır: “Garp hayatının unsurları taklit ve moda sayesinde gündelik hayatımıza girerler. Beyoğlu’nda umuma açılmış Avrupalı müesseseler, terzi, manifatura tüccarları, tuvalet eşiği ve mobilya satan dükkanlar, bilhassa Kırım Harbi’nden sonra Müslüman halkın daha sık uğradığı yerler olur” (Tanpınar, 1942:128).

O dönemde ya ayan airlerden Hâ im Bey'in a a ıdaki iirinde de bu durum açıkça görülmektedir:

SARKÎ

Ey dilber-i ho nevesim,
Avrupa edası kesim,
Lûtf eyle, gel, nevesim,
ad et, kerem kıl, meclisim!

Alafıranga heyetin,
Dünyayı tuttu öhretin,
ampanya ise âdetin
ad et, kerem kıl, meclisim!

Gerdana ba lama siyah,
Ser eyleme endamın, ah!
Göster meyanın gâh gâh,
ad et, kerem kıl, meclisim!

Kundura giymi aya a,
A k ate ine yakma a,
Mintanı çıkar sarma a
ad et, kerem kıl, meclisim!

(Kocatürk, 1963: 358)

Dura an bir toplum olma özelli ini barındıran Osmanlı halkı da her eyin birdenbire hızlı ya anmasını; ya amina, daha da fazlası söyleyi lerine, destanlarına aksettirmi tir. “ te bu yepyeni hadiselerin akislerini bize en iyi veren- bilhassa asrın, dünyevi hadiselere ma'kes olan Avrupai edebiyatın nevelerinin henüz girmed i senelerinde- halk airlerinin eselerleridir diyebiliriz.” (Boratav, 1942: 97-98) O dönemde meydana gelen Yemen, Mısır, Kafkas, Kırım sava ları, iç isyanlar, Sultan Mahmud'un askerî ıslahatları genelde halk airleri tarafından destansı eilde anlatılmı tir. “Vehhabi destanı, Osmanlı'nın syancı Vehhabilerin tarihî olaylarını

konu etmeleri yönüyle halkın tarihi olaylara ne kadar duyarlı oldu unun bir göstergesidir.” (Artun, 2005:3).

Bu dönemdeki eserler, genelde, edebiyat ve estetik açısından yetersiz eserlerdir; fakat dönemin sosyal tarihinin birçok noktasını aydınlatan bilgi verici eserler olarak karımıza çıkarlar. Bazen de airlerin yazdıklarından, tarih kitaplarında verilmeyen tarihî bilgilere ulaşılabılır. “(...) Mesela Napolyon’un Mısır’a hakim olmasını halk, hiçbir tarih kitabının yazmadığı bir olaya bağlıyor. Bunu, o zaman Mısır’da bulunan Âlık Mümin’in destanından öğreniyoruz. Bakınız, air Napolyon’un ba arısını nereye bağlıyor:

Nice bir yatarsun, gafletten uyan
Bu i lere agâh ol Padi ahım
Birkaç rical ile Valide Sultan
Muindir kâfire bil Padi ahım”

(Öztelli, 1976:242)

Halk iirinin tarihe ilişkin tutu unu örnek olarak, 19. yüzyıl halk airlerinden Seyranî’nin yeniçerileri ve yeniçeri oca nın kapatılmasını anlatan a a ıdaki iirini de verebiliriz:

Bir dasitan nakledeyim bu sene,
Dehr-i dun içinde ola hikâyet.
Döndü lâtif devran her ehl-i dine,
Hak gani Mevlâdan lûtf u inâyet.

Niyazı kurarım ol Suphan’a,
n allah eri tik bir hub zamâna.
Habîb’in ümmeti ehl-i imâna
Hak Taâlâ verir tab ü letâfet.

Hazır olsun pirlere her civarlardan,
Evliya, enbiya, çarıylardan.
ehr-i stanbul’u kem nazarlardan
Saklasın hatadan Mevlâ her saat.

Okuyalım ismin ulu Mabudun,
 Sadil müminlere verir maksudun.
 Gönlü keder görmez Sultan Mahmud'un,
 Mezid etsin ömrün Cenabı Hazret.

Bürcü asümanın bu mihr ü mahı,
 Bu ruy-ü zeminin hem ehin ah'ı.
 Ümmet-i Resul'ün devletpenahı,
 Dualar edelim ol ehl-i cennet.

Dembedem vird eder ulu Mevlâsın,
 Gazi Sultan Mahmud okur esmasın
 eb içre vahdette gördük safasın,
 Güzel malum etti Kur'ân keramet

Gelelim bir güne kelâma tekrar:
 Padi aha asi oldu bazılar
 Yeniçeri A asın ça ırdı Hünkar,
 Pend verdi gü ûna, etti itaat.

aha mut-ı olur mah-ı mehrurlar,
 nanmadı yeniçeri bethular.
 ndirelim tahttan dedi adûlar,
 Hak teâlâ vermez anlara nusrat.

ehr-i stanbul'a dü tü vaveylâ,
 Münadiler bir bir eyledi nida.
 Ba ladı müminler etme e dua,
 Sultan Mahmud için çekeriz gayret.

Sultan Mahmud Hakka eyledi kıyam,
 Hünkâr'ın indinde hem sadriâzam.
 Verdi fetvasını ol eyhüliislâm,
 Böyle kuvvet buldu bab-ı eriat.

Biraz yeniçeri asi oldular,
 Necib Efendi'nin malın aldılar,
 Varıp er meydanı içre doldular,
 Bulsun belâsını olan hıyanet.

Ehl-i din bend oldu Sultan Mahmud,
 Dedi: Can verelim din Muhammed'e
 Cümleten vardılar Sultanahmet'e
 Açıldı Sanca -ı erif erafet.

Yeniçeri dedi: Sancak bizimdir.
 Dediler: Ezelden elhak bizimdir.
 Söylediler: Kâdim ocak bizimdir.
 Yandılar narına, ola muhannet.

Padi ah, ulema, fuzalâ bile,
 Serasker Hüseyin Pa a da yele,
 Bo azdan Mehemmed Pa a da gele,
 Hem birlik oldular hemi de cemaat.

Yeniçeri her illete erdiler,
 Al' Osman askerinin cem'in gördüler,
 Havf eyleyip kı lalara girdiler,
 Dediler: Nedir bu bize alâmet?

Topçulara Hünkâr dedi: Gel beri!
 Topçuba ı vardı öptü hem yeri.
 Dedi: Ate leyin cümle topları!
 Ba ladılar birden verme e iddet.

Yeniçeri benlik tuttu içerden,
 Bir vaveylâ çıkar oldu her yerden.
 Anlar belâsını buldular birden,
 Geldi ba larına türlü felâket.

Sad oldu ol demde gazi Mahmud Han,
 Allah! Allah! dedi hep ehl-i iman.
 Topçu, kumbaracı saçtılar Suzan,
 Yeniçeri buldu ol dem nedamet.

Yeniçeri derdi: El'aman, n'olduk?
 Etti imiz, ba a gelince, bildik:
 Padi ahım, sana biz âsi olduk,
 Koptu ba ımıza yevm-i kıyamet.

Padi aha yardım eyledi Suphan,
 Melekler bu i e oldular hayran,
 Deryanın yüzünü bürüdü al kan,
 Asi olan nâr-ı cahîmde vahdet.

Al' Osman askeri din yolunda pâk,
 Adû olanları ettiler sad çâk.
 Saha hem bakanlar oldular helâk,
 Ettiler, buldular bunca ukubet.

Yeniçeri namı bikarar oldu,
 Dahi kılaları tarumar oldu;
 Yeniçeriler inkisar oldu,
 Bulamaz adûlar bir dahi öhret.

Rabbani yüzünden cihan ola nur,
 Hak Taâlâ ede âlemi mâmur,
 Muhammed yoluna asker-i Mansur
 Oluruz dediler yetmi üç millet

On sekiz bin âlem Suphana ba lı,
 ns ü cin cümleten Kur'ân'a ba lı.
 Yedi kıral Al-i Osman'a ba lı,
 Çâr kû e hem yedi iklim, vilâyet.

Mevlâdan atâlar Sultan Mahmud'a,
 Hayrandır semalar Sultan Mahmud'a,
 Dualar, senalar Sultan Mahmud'a,
 Verildi ervahta tac-ı saadet.

en etsin gönlünü Bari Taâlâ,
 Tahtı gül en olsun gonce-i râna.
 Nüfuzu kimyadır hükmünü icra,
 Görürsün cihanda adl ü adalet.

Nur ya sın semadan diyâr-ı dehre,
 Yürürsün adalet iklim ü ehre.
 Bin ikiyüz kırbir senesi içre
 Cedid nizam verdi ahımız devlet.

Seyranî! Göründü bu seyranımız,
Hiç keder görmesin Mahmud Hanımız.
Enbiya, evliya, Hak Suphanımız
ahadet eylesin cümleye himmet.

(Kocattürk, 1963: 294-297)

Anadolu'nun, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda nasıl ya adını anlamak, o dönemin siyasi ve sosyal durumunu çok iyi anlamaktan geçmektedir. Yüz yılı a kın bir dönemi, konumuz ile ilgili olacak ekilde a a ıdaki konu planına göre inceleyebiliriz:

- Osmanlı Devleti'nin toprak kayıpları,
- 19. yüzyılda çıkan iç isyanlar ve sebepleri,
- Osmanlı Devleti'nin yenile me çabaları ve geçirdi i evrim,
- Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıldaki sosyal yapı,
- Osmanlı Devleti ve halk arasındaki etkile im, dönü üm.

1.1.8 Osmanlı Devleti'nin Toprak Kayıpları, Sava ları ve ç syanlar

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki toprak kayıpları, önceki dönemlerden farklı olarak büyük toprak parçaları halinde olmu tur ve toprak kayıpları çok hızlı ekilde devam etmi tir. Halk, o büyük Osmanlı Devleti'nin yerine yenilgiye alı mı bir devlet görmektedir. Bu dönemdeki toprak kayıpları sonucunda 20. yüzyıl ba ında Osmanlı mparatorlu u'nun Avrupa'daki toprakları Edirne'ye kadar gerilemi tir.

Gerileme devam ettikçe, Balkan sınırlarındaki ülkelerle, zaman zaman Rusya ile yapılan sava lar devletin topraklarını parçalamaya devam etmi tir. Bu güçsüzle me döneminde, iç sorunların boyutu, amaçları da de i mi tir. 18. yüzyılda pek çok ta ra ayanı Osmanlı'nın merkezi yönetimini kabul etmeye devam ederken, yerel yönetimlerde kendi istekleri do rultusunda uygulamalara geçebilmek için ayaklanma çıkarmı lardır ve bu sayede önemli ölçüde özerklik kazanmı lardır. Bu ayaklanmaların amacı hiçbir zaman Osmanlı'yı yıkmak, ba ımsızlık kazanmak olmamı tır. Elde edilen özerklikler, dünyada ortaya çıkan milliyetçilik akımları, 19. yüzyılda ayaklanmaların amaçlarını da de i tirmi tir. Fahir Armao lu, bu yüzyılda ortaya çıkan ayaklanmaların sebeplerini, "Devlet zayıfladıkça, Osmanlı'nın geni

ho görüsü ile muhafaza ettikleri millî, ırkî, ve dinî benliklerini ortaya koymaları kaçınılmazdı” diyerek açıklamı tır (Armao lu, 1997:13). Anadolu’da, Balkanlarda, Arap eyaletlerinde Osmanlı Devleti’nin merkezi yönetiminden koparak daha üst hiçbir siyasi otoriteye ba ımlı olmadan ba ımsız devletler kurmak için ayaklanmalar çıkmı tır. Bu ayaklanmalar özellikle Anadolu’da karma aya yol açmı , devlet kamu güvenli ini sa lamak yerine, tüm gücüyle ayaklanmalarla u ra maya ba lamı tır. Fakat bu büyük ayaklanmaların neredeyse hepsi büyük devletler tarafından desteklendi inden devletin isyan bastırma çabası çok yetersiz kalmı tır. Bu yüzden on dokuzuncu yüzyıl, Osmanlı Devleti’nin u radı ı toprak kayıplarının ço unun, Osmanlı tebaasının süzerenlerine veya hükümdarlarına kar ı ayaklanmaları sonucunda gerçekte mi olması bakımından farklıdır.

On dokuzuncu yüzyılda bu kadar büyük darbeler alan bir devletin çok güçsüz bir durumdayken tamamen da ılmayıp I.Dünya Sava ı’na kadar ayakta kalması Osmanlı’nın dü manları yani Avrupa Devletleri sayesinde olmu tur. Avrupa’da “Do u Sorunu” olarak adlandırılan bu sorun, açıkça u anlama gelmektedir: “Osmanlı mparatorlu u’nun toprak kaybetmeye devam etmesinin yarattı ı sorunun nasıl çözülece i meselesi.” Avrupa liderlerinin birço u, zaten kritik bir bölgede olan büyük bir devletin da ılmasının bölgedeki dengeleri, dolayısıyla genel barı ı etkileyece inin farkındadırlar. Bu yüzden Osmanlı’nın toprak bütünlü ünü koruma yönünde bir fikir birli i olu mu tur ve bu yüzden sava meydanlarında ne kadar büyük yenilgiler alınırsa alınsın, masa ba ında bu durum dengelenmi ve devletin parçalanması engellenmi tir. Avrupa devletlerinin bu sözde koruyuculu u, Osmanlı’nın 1856’da Avrupa Milletler Cemiyeti’ne alınmasıyla devam etmi tir. Avrupa’daki bu mutabakat, Osmanlı Devleti’nin ayakta tutulmasını sa lamı tır. Bir yandan koruyucu rolü üstlenen bu devletler, iç isyanlara arka çıkmalarıyla aslında korktukları sürece destek de olmaktaydılar. Bu noktada, Osmanlı’nın devlet olarak bir yükümlülü ü olan halkına sa laması gereken destek de yok denecek noktaya ula mı tır. Anadolu bir terk edilmi li e mahkûm bırakılmı tır. Halk çaresiz bir durumda, devlet otoritesi olmadan kendi bölgesindeki sözü geçen yerel yöneticilerin, a aların, beylerin boyunduru u altında kalmı tı. Bu terk edilmi lik günlük hayata ve dolayısıyla iirlere, türkölere tema olmu tur. Anadolu’daki edebiyat, kimi zaman bir beyin zulmü, kimi zaman e kıyaların yol

kesmeleri, köy basmaları, kimi zaman da ayaklanmalarını anlatır ekilde varlı nı sürdürmü tür. “ mparatorlu un parçalanması, politik ve sosyal de iimler iirin konusunu etkilemi tir.” (Köprülü, 1962:391)

1.1.9 Osmanlı Devleti'nin Yenile me Çabaları ve Geçirdi i Evrim

Osmanlı Devleti'nde yenile me hareketleri 18. Yüzyıl sonlarında III. Selim ile ba lamı tır. III. Selim tahta çıkar çıkmaz yenilikleri ba latmasına ra men, bir süreklilik getiremeden tahttan indirilmi tir. Co kun Üçok da bu konuyu “Osmanlı mparatorlu u'nda III. Selim'in tahta çıkmasıyla (1789) birlikte gerçek düzeltim giri imlerinin ba ladı mı, ancak bilgili ve ileri görü ü kuvvetli olan bu Padi ahın, böyle bir düzeltim için gereken demir bir ele sahip olmamasından ötürü 1807 ve 1808 yıllarındaki ayaklanmalar sonunda tahttan indirildi ini ve öldürüldü ünü biliyoruz.” (Üçok, 1975: 96) ekinde açıklanı tır. “1830'dan sonra harp tazminatı meselesi için Rusya'ya gönderilen Halil Pa a, stanbul'a döner dönmez, 'Devlet-i Aliyye'nin ya aması için garbı taklit etmekten ba ka çaresi olmadı nı' açıkça söylemi ti (Tanpınar, 1949:77). ”Yenilikçi hareketler ard arda ba a gelen padi ahlarla birlikte devam etmi , sadece devlet yapısını de il, halkı da etkilemi tir. “19. yüzyılda Osmanlı mparatorlu u'nun ehirlerinde bir aydın zümre olu mu , yüksek bir kültür düzeyine ula ılmı tır. Bu yüksek kültür atmosferi di er zümreleri de etkilemi tir.” (Artun, 2005) Yönetim ve hukuk ile ilgili yenilikler ço u zaman yanlı anla ılmı ve yanlı uygulanmı tır. Bu yenilikçi hareketin getirdi i yeni anlayı ile olu an elit zümre, okumu yeni memur sınıfıdır. Bu elit sınıf zaman geçtikçe cahil Osmanlı halkından uzakla mı tır.

Bir bütün olarak ele alındı nda, on dokuzuncu yüzyılda merkezi devlet boyut ve i lev açısından çok geni lemi tir. Bürokrasi giderek büyümü ve daha önce devletin ilgi alanında sayılmayan konuları da kapsamı tır. Önceleri devlet memurlarının görevleri sava yapmak ve vergi toplamaktan ibarettir. Geri kalan i ler devletin tebaası ve onların dini önderlerine bırakılmı tır. Mesela okullar ayrı ayrı cemaatlerin elindedir. Ayrı dine mensup cemaatler paralar toplayıp okullar, imarethaneler, yetimhaneler yaptırmı ve ö renci yeti tiren hocaların ücretlerini ödemi lerdir. Bu durumda yeti en ö renciler o cemaatin ö retilerine ba lı kalmakta ve cemaatin daha da güçlenmesini sa lamaktadır. Yani bir devlet politikası olarak

e itim-ö retim Anadolu'da yoktur. Anadolu halkı devlet otoritesinden çok cemaatlerce yönlendirmektedir. Devletin otoritesi ise iddet ile gösterilmektedir. Bu yüzyılda devlet sınıfları bu i leri üstlenerek devlet okulları ve hayır kurumları kurmu tur. Ticaret, e itim, sa lık bakanlıkları kurularak bu kadrolarda çalı acak uzman kadro yeti tirilmi tir. Ayrıca Osmanlı kadınları da aynı modernizasyon sürecine dahil edilmi lerdir.

Devlet yönetimindeki bu sosyal ve kültürel yenilikler, tımar sisteminin kaldırılması, vakıflar, haberle me, ula tırma, nüfus sayımı yapılması ve mal beyanı ile kütüklere geçirilmesi, askerî reformlardan olu an 1800'lü yıllar ile 1840'lar arasındaki dönem dikkat çekicidir. Ancak sonuçlar bu de i ikliklerin ço unun sadece yüzde oldu unu göstermektedir.

Yenile me hareketlerine ba lı olarak, Osmanlı'da e itim ö retim alanında da reformlar yapılmı tır. 1830'da II. Mahmut döneminde yurt dı na ö renci gönderilmeye ba lanmı , yeni e itim ö retim kurumları açılmı tır. 1838'de Rü diye okulları açılmı tır. Maarifi Umumiye Nizamnamesi açılmı , 6-10 ya ları arasındaki kızlar ve 7-11 ya ları arasındaki erkekler için mahalle mekteplerine devam zorunlulu u getirilmi tir. "Askerî meslek okullarının yanı sıra sivil meslek okulları geli tirilmi , tıbbiye (1827), harbiye (1834), mülkiye (1859), darulfünun (1863) gibi yüksek okullar bu yıllarda açılmı tır" (Ataklı, 1999 : 5). "XIX. Yüzyılın ilk yarısında II. Mahmut, geli meler kar ısında, 1826'da Yeniçeri ordusunu kaldırır; yerine modern ordunun esaslarına uygun "Asakir-i Mansure-yi Muhammediye" adıyla yeni orduyu olu turur. Orduyu yeti tirmek için, Fransa ve Prusya'dan subaylar getirtir. Askerlik i leriyle u ra mak üzere Dâr-ı ûrâ-yı Askeri te kilatını i ler hale getirir. darenin i leyi ini düzeltmek amacıyla Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye'yi kurar. 1831'de ilk olarak Takvim-i Vakayi adlı ilk Türkçe gazete yayımlanır. Onu, Ceride-i Havadis, Tercüman-ı Ahvâl ve Tasvîr-i Efkâr izler." (Tuncer, 2001:1)

Yenile me, iyile tirme çabaları her zaman iyi sonuç vermemi , bazen ters sonuçlar da do urmu tur. Tanzimat Fermanı ile birlikte medreseliler, mektepliler, yabancı okulların bir arada e itim vermesi, farklı ilke ve dünya görü lerine sahip üç türlü neslin yeti mesine neden olmu , e itimde karga a ba lamı tır. 19. yüzyılın bu

döneminde, sayı olarak eğitim kurumları artmış ; fakat sayının artması, kalitenin de artması anlamına gelmemiştir. Buna rağmen, Osmanlı'nın bu dönemdeki aydınlanması küçümsenemeyecek ölçüde olmuştur. Ancak, 19. yüzyılda Batı'da gerçekleşen bilimsel gelişmelerle karşılaştırıldığında yetersiz kalmış ve çöküşü engelleyememiştir.

Yenilik hareketinin kızgınlık ve hoşnutsuzluk uyandıracak pek çok yanı vardır. Getirdiği değişiklikler, sosyal hayatı, siyasal ve ekonomik hayatı derinden etkilemiş ve bu da Anadolu halkındaki neredeyse tüm grupların çıkarlarına bir şekilde kötü etki yapmış , tehdit oluşturmuştur.

1.1.10 Osmanlı Devleti'nde 19.Yüzyıldaki Sosyal Yapı

Osmanlı devleti, sınırları içinde yaşayan halka, özellikle fetihlerle elde etmediği, yabancı olmayan halkına bu yüzyılda gerekli sosyal hakları tanıyamamıştır. Osmanlı'nın halkına sosyal hakları tanıması, ancak bir sosyal devlet olması ile mümkündür. Sosyal devlet olmak ise, ihtiyaçların giderilmesi, refahın sağlanması ve ahalinin mutluluğunun sağlanması ile olacaktır. Sosyal devletin belirtilen bu artları ise devletin mali imkânlarının ve teşkilat yapısının iyileştirilmesi ile yapılabilecektir. Bahsedilen hizmetlerin imparatorluğun her tarafında hayata geçirilmesi, gerileme ve çöküş döneminde olan devlet için, mali, iktisadî, idari, kadro yapısı yüzünden çok zordur.

Osmanlı devleti, 19. yüzyılda büyük bir sanayi toplumu değil, tarım toplumu durumundadır. Tarımsal rejimlerde devlet müdahalesinin daha zor olduğu bu dönemlerde, imparatorlukta yaşanan sosyal sorunlar, devletin müdahale etmesini gerektirecek bir niteliktedir.

19. yüzyılda büyük toprak kayıpları, Anadolu'ya çok büyük göç hareketlerini başlatmıştır. Balkanlar'dan Anadolu'ya doğru gerçekleşen bu göç hareketlerinden dolayı kalacak yer, eğitim, sağlık, istihdam sağlama gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunları çözmeye devlet bütçesinden pay ayrılması ve göç edenlerin yeni yerlere yerleşmesi sağlanmıştır. Osmanlı'da bu tip sorunlarda padişahların kişilerinin de etkili olduğunu görebiliriz. Çok yardımsever biri olarak

tanınan Abdülhamid sosyal hizmet kurumlarını devreye sokmu tur (Darülaceze gibi). Dönemin sonuna do ru Anadolu'da yirmi kadar hastahane açılmı , ta rada da sa lık hizmetleri geli meye ba lamı tır.

Osmanlı'da bu tür politikalar mali imkânlar çerçevesinde Tanzimat döneminde, hatta daha önceleri girmeye ba lamı tır. "II. Me rutiyet dönemine gelindi inde ise, Abdülhamid'in ki ili i etrafında olu mu olan "sosyal yardım"ın sona erdi i görülür". (Özbek, 2005)

1839 yılındaki Tanzimat Fermanı'ndan sonra yenilikçi hareket, e itim sistemini de etkilemi tir. Örne in çocuk edebiyatı ile ilgili yeni çalı malar ba latılmı tır. "Ülkemizde çocuk dergilerinin yayımlanmasına 19. yüzyılın ikinci yarısında ba lanmı tır. Bizde bilinen ilk çocuk dergisi, 15 Ekim 1869 yılında çıkan "Mümeyyiz" dir. Bu dergiden sonra 23 Nisan 1875 tarihinde "Sadakat" dergisi çıkar. Sadakat altıncı sayıdan sonra "Etfal" adını alır ve bu ad altında on altı sayı daha çıkar. Bu alanda atılan ilk adımlardan sonra haftalık ve on be günlük çıkan dergilerde sayıca dikkate de er bir artı görülür. Sırasıyla "Bahçe" (1880), "Çocuklara Kıraat" (1881), "Çocuklara Arkada " (1882), "Vasita-i Terakki" (1882), "Çocuklara Rehber" (1897) , "Çocuk Bahçesi" (1904) gibi dergiler yayımlanmaya ba lamı tır" (Ö üt, 2006: 3-4).

O dönemdeki aydınlar da çocuk dergileri yayınlamaya ba lamı lardır. Batılıla ma etkisi bu dergilerde de görülmü , çevirilere ve uyarlamalara çok yer verilmi tir. "Çocuk dergilerinde ayrıca sosyal ve politik ya amın etkilerini görmemek olanaksızdır. Ülke sorunları çocuk dergilerine olabildi ince yansıtılmı tır. Çocuklar adam yerine konmu , e itim sorunları ele alınmı ve kadın haklarından söz edilmi tir." (Neydim, 2007)

Sosyal yaşamı derinden etkileyen Tanzimat, en fazla, toplumu oluşturan en küçük yapıta olan aileyi etkilemiştir. Bu durumu Orhan Okay, şu şekilde belirtmiştir:

“Son olarak birkaç cümle ile, Tanzimattan sonra değişen veya gelişen temalar üzerinde durmak gerekirse, başta aileyi anlamak icab eder. Tanzimatla beraber sosyal hayatımızın en çok değişmeye uğrayan bu müessesesi, devrin edebiyatında ziyadesizlikle işlenmiştir: Yanlış evlenmeler, görmeden evlenmeler, bedbaht çiftler, ailenin zorlamasıyla kurulmuş evlilikler, birden fazla evlilik, örfleri zorlayan yasaklar vs.” (Okay, 2003)

“Tanzimat döneminin getirdiği sosyo-kültürel değişim hiç değilse üst ve orta tabaka kadının toplumsal hayata girişini hazırlayan altın bir dönem olmuştur. Modernist salıncı düşünürler çokeli evliliğin kalkmasına ya da sınırlandırılmasına yönelik yeni yorumlar getirirlerken, gerek Osmanlı ülkesinde, gerek diğer Ortadoğu ülkelerinde ve Rusya periferisindeki düşünür ve yazarlar eski aile yapısı ve evlenme geleneklerine karşı kampanya açmışlardır.” (Ortaylı, 2008:285)

Aile ile birlikte en fazla etkilenen, kadınlar olmuştur. Bu bağlamda kadın teması da edebiyatımızda ayrılmaz kazanımlar, kadının hürriyeti, evlilikteki söz hakkı, eğitim, etik ve örfi, meslek sahibi olamaması gibi konular romanlarda, tiyatroalarda işlenmeye başlamıştır. Yenileme hareketleri ile birlikte, dinî ve felsefî düşüncelerde değişimler olmuştur. Bu değişimler edebiyatı da etkilemiştir ve etkileri en çok şiirlerde görülmüştür. Dinî akideler felsefeyle birleştirilmiş, insanların inançlarını kendi ilişkileri ile sınamaya sevk etmiştir. Bu sınamanın inanma, üphe etme, tereddüt, ret gibi davranışlar ile şiirlerde görülmeye başlanmıştır.

1.1.11 Osmanlı Devleti ve Halk Arasındaki Etkileşim, Dönüşüm

Bir önceki bölümde de görüldüğü gibi, 19. yüzyılda devlet aracı kurumları yani loncaları, ahihaneleri, yeniçerileri, cemaatleri tasfiye etmek ve tüm tebaasını kendi otoritesine bağlamak istemektedir. Böylece devlet-halk ve halk arasındaki ilişkileri doğrudan etkileyebilecek, dönüşümlü olacaktır. 19. yüzyıldan önceki yüzyıllarda, toplumsal düzen kulluk fikri üzerine kurulmuş, monarşik devlet anlayışıdır. Bu düzen, Müslümanların üstünlüğü üzerine kuruludur ve gayri müslimler bu düzende

vergilerini vererek devletin güvencesi altına girmektedirler. 19. yüzyılda, 1829 – 1856 yılları arasında iç düzenleme ile halk arasındaki farklılıklar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu durum, Osmanlı toplumunun niteliğini tamamen değiştirmeye başlamıştır.

19. yüzyıldaki liderlerin bu hareketleri, dünyadaki diğer büyük ve çok uluslu devletler ile aynı amaca yöneliktir. Bu amaç da, Osmanlı halkındaki erkekleri her yönden yani giyim, vergilendirme, askerî hizmet açısından eşitleyebilmektir. Yapılan değişiklikler, var olan yasal ayrıcalıkları ortadan kaldırırken bir yandan da gayri müslimlerin hukuk sisteminin yetki alanına girmesini sağlamaktadır. 1829 yılında yürürlüğe konan kıyafet yasası ile, din adamları dışında erkeklerin görünüş farklılıklarını ortadan kaldırarak tüm erkeklerin eşit olmasını sağlamaya çalışılmıştır. İlk defa 19. yüzyılda çıkarılan bu yasa, toplumu kökten değiştirmeyi hedeflemektedir zira daha önce halkın farklı görünüşü, insanlar arasındaki statü, din, meslek farklılıklarını gösterdiğinde hep yasalarla korunmuştur. Yapılan eşitleme hamlesinden sonra, köklü değişiklikleri getiren ikinci büyük hamle tam on yıl sonra Gülhane Hatt-ı Hümayun ile gerçekleşmiştir. Bu programda halk arasındaki din farkının, yoksul ve zengin arasındaki farkın ortadan kalkması, herkesin eşit olmasını belirtilmiştir. Herkesin eşit olmasını, bunun yanında herkesin eşit sorumluluklara sahip olmasını da söylemiştir.

1856'da yayınlanan ikinci bir hatt-ı hümayun sayesinde herkesin devlet memuru olabileceğini, herkesin mekteplerde eğitim görebileceğini belirtilmiştir. Ayrıca devlet sınırları içerisindeki tüm erkeklerin askerlik sorumluluğunun da olduğu dile getirilmiştir. “Bu fermana göre, Hristiyanlar devlet memuru olabilecekler, kendi dillerinde öğrenim yapabilecekler ve isteyenler çocuklarını devlet okullarında okutabileceklerdir. Bu durum, içte birtakım huzursuzluklara yol açar ve Islahat Fermanı yabancılara tanıdığı yeni haklardan ötürü eleştirilere uğrar” (Tuncer, 2001:8). Islahat Fermanı'nda gayrimüslimler ile ilgili olan maddelerin çoğu diğer devletler yüzünden başarıya ulaşamamıştır. Eşitleme konusundaki maddelerin bazıları başarıyla olmuştur.

1.2 19. YÜZYIL Â İK EDEBİYATININ GENEL DURUMU

Ulusumuzun, ruhunda ya ayan ve beslenen bir edebiyatı vardır. Bu edebiyat, slamiyet'in kabulünden önceki Türk Edebiyatı, "Tanzimat Devri Türk Edebiyatı", "Divan Edebiyatı" gibi belirli bir dönemi kapsamayan, zamanın sosyal ve siyasal etkilerine ba lı olarak yaratılmayan bir türdür. Â ik edebiyatı Yunus Emrelerden, Dede Korkutlardan, Â ik Keremlerden, Hacivat ve Karagözlerden, Nasreddin Hocalardan beri gelmekte olan masallarımızı, iirlerimizi, fıkralarımızı, bilmecelemizi, destanlarımızı, hikâyelerimizi kapsamaktadır. Bu edebiyat, üreten halkımızın somut ya amıyla beslenir, de i ir, yenilenir ama hep ulusumuzu yansıtır ve millî bir edebiyatın özünü olu turur.

"Halk edebiyatı nedir" diye kaynaklara bakacak olursak; "Belli bir ülkede ya ayan halkın kültür yaratmalarının kapsamına giren sözlü ya da yazılı edebiyata ilkin ürünlerin tümü" (Özkırımlı, 1985: 592) olarak kar ımıza çıkar. Fakat halk edebiyatını ülkeye ba lamaktan çok bir ulusa ba lamak daha do ru olacaktır zira halk edebiyatı, halktan do an, halkta ya ayan de erleri gösteren edebiyattır. Ulusun do u uyla ba lar, günümüze kadar sürer. "Atalardan miras kalan, dilden dile geçen, atasözlerini, manileri, türküleri, masalları, halk öykülerini, destanları, sözle ilgili folklor ürünlerimizin tümünü kapsayan bir edebiyattır." (Karaalio lu, 1973: 223)

Halk edebiyatı, di er edebî disiplinlerin aksine, kayna mını halktan, halkın ya ayı ndan, günün ko ullarından alan bir edebiyattır. Halk edebiyatı, halk ürünlerini toplayarak de erlendiren, halkın duygularını dile getiren bir edebiyattır. Halk edebiyatını olu turan ö eler, do adan, halkın kültüründen, halk ya antisındandır. Halkın ortak ya antisı, anılarını, isteklerini dile getiren bir edebiyattır. Halk edebiyatında çevresel olaylar, köy, kasaba ilikleri dile getirildi i gibi bazen de tüm ulusu etkileyen olaylar da dile getirilebilir. Bu edebiyatı di er edebiyat disiplinlerinden ayıran fark ise, bu olayların yönetilenler tarafından dile getirili idir.

Âık edebiyatı halkımızın a alardan, pa alardan çekinerek söyleyemediklerini en özgün biçimde dile getirmi tir. Halkımızın gözü, kula ı, kalbi olan bu edebiyat yüzyıllar boyunca toplumun bir aynası olmu tur. “Halk iiri, Türk halkının sosyal ve kültürel ya amının aynasıdır. Arı-duru bir dille pek çok tarihi olay ve sosyal olgu â ıkların dilinde ve telinde belgele ir.” (Yardımcı, 2003:17)

Türk halk edebiyatı, halkımızın yapısına uygun, ulusal olan, renkli ve zengin bir edebiyattır. Ulusumuzun do u undan bugüne kadar olan ya ayı nı, kültürünü, iç dünyasını dile getirmektedir. Ulusumuzu, kendi ya adıklarını yine kendine özgü biçimde ortaya koymaktadır. Halıcı da halk edebiyatının milletimizin bir bakıma aynası olmasını u ekilde belirtmi tir:

“Milli tarih uuru içinde bu edebiyat, milletimizin bir tesellisi, güveni, sevinç ve gurur kayna ı olma özelli ini daima muhafaza etmi tir. Acısını, derdini, huzurunu, inancını, tasesını, mutlulu unu, ya ama sevgisini halk edebiyatının altın yapraklarına sırlamı , bir bakıma emanet etmi tir. (Halıcı, 151:1985)”

Halk edebiyatı, Türk milletinin ba langıcından bu yana süregelmi , bu zaman zarfında birçok kaynaktan beslenmi tir. Bu kaynaklar arasında Orta Asya gelenekleri, slamiyet, Arap ve Fars uygarlıkları, Kur’an ve hadisler, sözlü kültür ile korunan destanlar, deyimler, masallar, bilmeceler, tarihî olaylar vardır. “Türk Halk edebiyatında bir bütün te kil eden nazmın ikinci kolunu sanat seviyesine ula mı eserler te kil etmektedir. Bu eserler, umumiyetle ananenin getirdi i tekni e ba lı olarak halkın anlayaca ı, tabii, sade bir dille yeni inanç yeni inanç, fikir ve ülküleri be erî temlerle birlikte i lemi lerdir” (Elçin, 1998:7).

Türk milletinde halk edebiyatının kökenleri bazı yazarlar tarafından amanizm inancına kadar dayandırılır. amanizm dinindeki din adamları, fikirlerini di er insanlara iletme için ho nameleri, tekrarlamaları kullanmalarıyla ilk edebi terennümler ortaya çıktı nı ileri sürerler.

Yençi taggıg yitürdimiz
 Katın körkin laturdımız
 Silan yı ıg katurdımız
 Adgır koçug alıp bardı

Açıklaması:

Yen-çi an da mı kaybettik

Kadınlarımızın güzelli ini elinden aldılar

Si-lan- an yaylarını kaybettik

Hayvanlarımızı ço almadılar

(Artun, 2005:13)

Bu dönemde de, Hun türküsü oldu u tahmin edilen yukarıdaki dörtlükte görüldü ü üzere, halkın ya ayı larını, hayat tarzlarını anlatan eserler de yaratılmış tır.

Halk edebiyatı, bazı edebiyatçılara göre, saz çalanlar ve çalmayanlar olmak üzere ikiye ayrılır. Saz çalmayanlara “kalem uarası” denir. Saz çalan airler de “lirik iirler yazan airler” ve “asker airler” olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Bu tasniften farklı olarak saz airlerini aruz vezni kullanan, hece vezni kullanan yani klasik iir etkisinde kalan, kalmayan olarak da ikiye ayırabiliriz. “Saz airleri hem halk kütlesine ba lı, hem de klâsik iirin cazibesine kapılmış oldukları için e er onlar halkçılık tarafına meylederlerse realiteye, yani mü ahhaslı a, klâsik iire meylederlerse mücerredli e gitmi oluyolar.” (Sevük, 1942:217)

amanizmden sonra yakla ık 15. yüzyıla kadar halk edebiyatı yerine “mistik edebiyat” ve destan gelene i bulunmaktadır. aman kültürüyle ya ayan Türk halkında, ozanlar â ıkların yerini doldurmaktadır. Zaferleri, sava ları, toplumu ilgilendiren olayları, felaketleri kopuz ile dile getirmekte ve böylece edebî yapıtlar meydana getirmektedirler.

“Selçuklular devrinde O uz göçebeleri, geldikleri yörelere kendileriyle birlikte edebiyatlarını da getiriyorlar, ozanlar ve kopuzcular yeni yurtlarında gazilerin, alpların kahramanlıklarını türkülerle, destanlarla okuyorlardı. Esasen

Köro lu menkıbesi ve Dede Korkut hikâyelerinin Azerbaycan'a, Anadolu'ya böyle bir atmosferde gelmi oldu u kabul edilmektedir. Yani Danı mend-nâme, Battal-nâme, Muslim-nâme gibi sonraki asırlarda yazıya geçirilecek olan dinî-destanî hikayeler muhtemelen bu süreçte ve bu sahaların sözlü geleneklerinde ekillenmekte idi” (Genç, 2007:126-127).

Dini-mistik edebiyat gelene ine baktı ımızda ise, 12.yüzyılda Ahmed Yesevi ile ba lamı olup, daha önceki dönemlerin iirinin ve mûsikîsinin yerine kullanılmı tır denebilir. Türklerin slamiyet'e geçmelerinden sonra, do al olarak slam dininin etkileri Türk kültüründe hissedilmeye ba lamı tır. Arapça ve Farsça'nın etkisiyle Anadolu'da bir kısım sanatçılar aruz vezni kullanarak Klasik Türk Edebiyatı'nı olu turmu , bir kısım sanatçılar ise hece vezninde tutunmu lar, böylece Anadolu'da Klasik Türk Edebiyatı ve Halk Edebiyatı olmak üzere iki edebiyat olu mu tur. “Klasik nazım ekilleri ve aruz vezniyle olu turulan tasavvuf a ırlıklı bu edebî çizgi, ayrı ma gösterecek ve zamanla tamamen din dı ı bir karaktere ayrılarak Hoca Dehhanî ile birlikte divan edebiyatı yahut Klasik Türk Edebiyatı ekinde sürecektir. Di er çizgi müstakil bir Tekke-Tasavvuf Edebiyatı çizgisi olarak anılacaktır. Bu çizgin dı ında slam öncesi etkisini kaybeden, ancak Anadolu'nun yeni vatan olarak in ası ile birlikte yaratılan destanlar ve di er ürünlerle zenginle en güçlü bir Halk edebiyatının varlı ı da söz konusu olacaktır.” (Genç, 2007:151) “Kopuz vb. çalgılar e li inde mûsikî- iir icra eden bu sanatçılar, Türklerin slâmiyet'i kabullerinden sonra da geleneklerini güçlü bir biçimde devam ettirmi ler, â ık, kul, abdal, akın vb. adlarla, saz vb. mûsikî aletlerini de kullanarak iirlerini icraya devam etmi lerdir. Bu icra, 13. yüzyıldan itibaren özellikle 16. yüzyıl ba larında Türkiye sahasında güçlü bir edebiyatın do masına vesile olmu , halk edebiyatı olarak adlandırılan bu edebiyat ubesi, yüzyıllar içinde yeti tirdi i güçlü temsilcileri ve bu temsilcilerin ortaya koydu u büyük bir bölümü yazıya bile aktarılmamı binlerce eserle müstakil olarak Türk edebiyatı içindeki yerini almı tır.” (Köprülü, 1962:49)

13.yüzyıldan sonra ise, âık edebiyatı, giderek dinden uzakla mı tır. Âık, giderek Orta Asya inanç sistemindeki amanlardan ayrılı mı tır. Bunu yerine âık ve âık edebiyatı, kutsal olmayan yerlerde, halkı e lendiren, din dı ı konularda eserler veren sanatçı tipi ve sanatçı dalı olmu tur. Fakat bu noktada, dinî-tasavvufî halk edebiyatı airleri, dönem içinde artık de erini kaybetmeye ba layan, a a ılayıcı bir anlama gelen “ozan” kelimesi yerine kendilerine âık demeye ba lamı lardır. “Mutassavvıf airler yaptıkları i in kutsallı nı anlatmak, “ozan” kelimesinden kurtulmak ve aynı zamanda ilham kaynaklarının kutsallı nı göstermek için âık adını kullanmaya ba lamı lardır. Mutassavvıf halk airler, dünyanın nimetlerini dile getirenlere verilen air ünvanını kabul etmiyordu.” (Artun, 2005:3) Bu noktada bir dipnot olarak, Bekta iler arasında âık edebiyatının çok yaygın oldu unu söyleyebiliriz. Kemal Demirer de bu tespitini; “Bilmiyorum e er fikrimde yanılmazsam. Her edebiyat meraklısı bulundu u mintıkanın halk airlerini tedkike kalkı ırsa; bu airlerin dörtte üçünü Bekta iler arasında rastlayabilecektir. Çünkü çok evvelden beri açık olan Bekta i tekkeleri, Bekta ilik akideleri; edebiyat ve sanat sahasında, tarikatına sadık olan geni muhayyileli Bekta ilere ilham menbaı olmu tur.” ekinde dile getirmi tir. (Demirer, 1957:941)

15.yy’da, Selçuklu devrinde, ozanların, kopuz ile birlikte iirler söyledi ini tarihi kayıtlardan bilmekteyiz. Göçebe halkın konmasından yani yerle ik hayata geçmesinden sonra, epik iirin yerini de âık iiri almaya ba ladı. Böylelikle göçebe toplumunun ozan/epik iirinin yerini yerle ik hayata geçilmesiyle birlikte âık/âık iiri aldı. Kaya, bu durumu; “Anadolu’daki âıklık gelene i, ozan-baksı gelene inin zaman, zemin, dü ünçe, dünya görü ü ve inancın de i mesiyle ekillendi, de i imle birlikte beraber yeni bir sanatçı tipi ve iir tipi ortaya çıktı.”(Kaya, 2003:4) ekinde ortaya koyar. “XIV. ile XV. Asrın ilk yarısındaki tasavvuf ruhu azalarak, iirde eski didaktik edalı dini mahsuller yerine dünyevili e uygun rind-me rep, renkli ve parlak kasideler, gazeller hakim olmaya ba lıyordu.” (Genç, 2007:315).

15. yüzyılda, Anadolu öncesi kültürümüzün parçası olan ozan yava yava gözden dü meye ba lamı tır çünkü Türk Halkı, Anadolu’da yerle ik düzene geçmi , yeni bir toprakta, hayatlarının büyük bölümünü de i tirmeye ba lamı tır. Sosyal

hayatın her yönünde bir yenilik ve değişim hakimdir. Bu kültür değişimi sonucunda eski kültüre ait olan ozanlar yerlerini yeni kültürün simgesi âşıklara bırakmışlardır. Âşıklar, sosyal hayatta kendilerine oldukça önemli bir yer edinmişlerdir. Âşık edebiyatı bu dönemde çok gelişmiş, âşıklar arasındaki birde de görüldüğü üzere, yarattıkları şiirlere adlarını vermeye başlamışlardır.

...

Açılmış dükkânlar, kurulmuş bazılar
Canlar mezar olmuş, tellâl da gezer
Oturmuş ümmetin beratın yazar
Hakk'a mahub olan sultanı buldum

Emir Sultan der: Ne hoş pazar imi
Âşıklar meydan edip gezer imi
Cümlenin maksudu ol dizar imi
Hakk'a karşı duran divanı buldum

(Doğan, 2008:2)

16.yy'da ise Anadolu'da Orta Asya geleneği ile bağlantısı olmayan, fakat şehirlerdeki edebî disiplinlerinden de farklı olan bir kültür olmuştur. Bu kültür ile birlikte “Âşık Edebiyatı” ve “Divan Edebiyatı” olarak iki disiplin ortaya çıkmıştır. Âşık edebiyatının, Türklerin slâmiyet'i kabulünden sonra, Anadolu'da yerleşik hayata geçiş sürecinde tekke edebiyatından doğarak ayrı bir edebiyat kolu olarak doğduğunu söylenebilir. slâmiyet'in kabulünden sonra edebiyatın her dalında din etkisi görülmektedir. Âşık edebiyatında da diğer edebiyat kollarında olduğu gibi din etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Umay Günay bu konuyu şu şekilde belirtmiştir; “Âşık tarzı edebiyatın klâsik ekliyle örnekler verdiği XVI. asır, bu asrın öncesinde ve sonrasında dayandığı kültür birikimi düşünüürse bu edebiyat tarzının bütünüyle lâdinî karakter taşımasının mümkün olmadığı kolaylıkla anlaşılır.” (Günay, 1999:178) Bu yüzyıl ile birlikte, sanat dili olarak sade Türkçe kullanılmaya başlanmıştır.

A a ıdaki Â ık Garip'in iirinde, özellikle dilin sadeli i dikkat çekmektedir:

...

Name geldi vatanımdan
Vakti varayıp gideyim
Gözlerimden kanlı ya lar
Aktı varayıp gideyim

Ol kerimdir kerem-kanı
Kuluna çoktur ihsanı
Gurbet elin kahrı beni
Yaktı varayım gideyim

Bend oldum kanlı zalime
Aslan rahmet halime
Yedi yıldır yar yoluma
Baktı varayım gideyim

Â ık Garip yalvar kendin
Yi it olan dö er bendin
Felek boynuma kemendin
Taktı varayım gideyim

Â ık Garip (Günay, 1999 : 179)

17.yy'da ise, devletin geli imi ile do ru orantılı olarak divan edebiyatı da geli mi , Baki, Fuzuli, Nev'i gibi divan airleri yeti mi , bu sanatçılar Â ık edebiyatını da etkilemi lerdir. "Divan iirinin tesiri ile XVII. asırdan itibaren â ıkların aruz vezni ile de iirler söyledikleri mâlumdur. rticalen yaratılan â ık iirinde aruz vezninin ezgilerle sa landı ı dü ünülmektedir." (Günay, 23:1999) Üç kıtaya yayılmı olan Osmanlı mparatorlu u'nda bu yüzyılda â ık edebiyatı çok

geli mi tir. Â ıklar üç kıtaya yayılmı , gittikleri yerlerde halkı e lendirirken aynı zamanda onları yönlendirmişlerdir. Buna rağmen divan edebiyatı ile ilgilenen zümre, â ık edebiyatına haketti i de eri uzun süre vermemiş tir. 17., 18. ve 19. yüzyılda â ık edebiyatını küçümseyen kişiler olmuş tur. Hatta hece ölçüsüyle yazılan â ık edebiyatı eserleri dalga konusu bile olmuş tur. Halk edebiyatının nazım şekillerini istihfaf ettiği gibi 18. asır şairlerinden Sünbülzâde Vehbi de:

“ İten Yunus ilahisi sanır

Bu edasın gören âdem usanır”

(Savük, 1942:13)

diye Türk şiirinin dehasına ilk katıksız sembol olan o büyük Türk şairini küçümsüyordu.” diyerek â ıkların nasıl a a ı görüldüklerini anlatmış tur (Habib, 1942:13). Ali Canib Yöntem de 18. yüzyılda â ıkların hor görülmesini ele almış ve u ekilde örneklemiş tir; “Pek eski zamandan beri münevver tabakaya mensup şairler, â ıkları avamdan saydıkları için hor görmüşlerdir. On sekizinci asrın meşhur şairlerinden Seyyit Vehbi:

Ne gördüm bir uyuz dellâlin olmuş ziver-i du u

Biraz türkü, biraz varsa ı birkaç arkı vü mani

(Yöntem, 1999)

demekle kalmamış , devrin tezkerecilerinden Sefai Efendinin eserinde, aynı zamanda saz şairi olan Fasihiden de bahsetti i için zavallıyı:

Safayı tezkere tezyil edermiş havfim oldur kim

Eder sair Fasihi gibi Vartan ile Mecnun’ı.

(Yöntem, 1999)

diye sarakaya almış tir.” (Yöntem, 1959)

18.yy’da, geçen yüzyıla göre halk edebiyatı daha güçsüz bir dönem geçirmiş tir. Bu dönemde â ıklar daha hayati konulara, sosyal temalara değinmiş tir. Â ıklar, devletin o anki durumuyla, iç işleriyle, devrin savaşlarıyla, kaybedilen topraklarıyla, siyasi değişikliklerle ilgili şiirler, destanlar yazmış tir. Üst tabaka, Halk şiirini ve şairini küçümsemesine karşın, kahveler, ordugahlar â ıklar ile dolmuş tur ve halk arasında â ıkların önemli bir yeri olmaya devam etmiş tir.

19. yy, halk edebiyatının önemli isimlerinin yetiştiği bir dönemdir. Gezgin âşıklar gittikleri yerlerde halkı eğlendirmiş, aynı zamanda da kültürlerini bu yerlere taşımışlardır. Gittikleri yerlerde gençlerin âşıkla ilgilenmesini sağlamışlar ve birçok kişinin âşık olmasına vesile olmuşlardır. Bu yüzden, Balkanlar'da dahi âşık geleneğine yer atılmıştır. 20.yy, teknolojik gelişmeleri de beraberinde getirmesine rağmen, Âşık Edebiyatı gücünü korumu ve teknolojiye ayak uydurmuştur. Gazete, radyo, televizyon gibi iletişim araçlarının baskısına rağmen âşık, festivaller, etkinlikler, sanat ve kültür faaliyetleri ile varlığını sürdürmüştür.

Bahsettiklerimizden de anlaşıldığı gibi, halk edebiyatı da başlangıçtan bugüne, tarihsel süreçte var olan siyasi, kültürel, sosyolojik olaylardan etkilenerek şekillenmiştir. Bunu Ağâh Sırrı Levend de “Değinen, airin elindeki sazın ve kullandığı biçimin adıdır: ilk ozanların çaldığı “kopuz”, sonradan “karadüzen, bozuk, çöür, tanbura, balama, cura” adını almış; “ezgi, deyiş, türkü, türkmanî, kayabaî varsa” yerine de “koma, destan, semâî, türkü, divan, kalenderi, yıldız” yaygınlık kazanmıştır (Levend, 36:1973).” şeklinde belirtmiştir.

- Bu noktada, Âşık edebiyatının genel özelliklerine kısaca bir göz atarsak;
- Âşık, ozan, saz airi denen sanatçılar tarafından meydana getirilmiştir.
 - Beş yüz yıldan beri günümüzde de devam etmektedir.
 - Halkın bütün özellikleri ve yaşadıkları yerlerde kullanılmıştır.
 - Arı bir dile sahiptir.
 - Genelde o devrin, çağın yaygın Türkçesini kullanılmıştır.
 - Hece ölçüsüne ağırlık verilmiştir fakat az da olsa aruz da kullanılmıştır.
 - Eserler bestelidir.
 - Nazım birimi dördüktür, yer yer ikilikler veya bentler de kullanılmıştır.
 - Yeri geldikçe diyaloglara yer verilmiştir.
 - Sözlü geleneklerle yayılmıştır.
 - Kalıplaşma vardır, fakat hâkim olan lirizm sayesinde kalıplaşma fazla hissedilmemiştir.

Âık edebiyatının temel dire ini, do al olarak â ıklar ve halk iiri olu turmaktadır. Halk iiri, halkımızın sesini bugüne, yarına ula tıran bir enstrüman olmu tur. Yani halk iiri geni halk kitlelerin duygularını dile getirmi tir. “Halk iiri Türk insanının dünya görüşü ünü, onun ya am felsefesini, toplumsal ve bireysel sorunlarını, duygu ve dü üncelerini yalın ve do al bir ifade ile ele alıp i lemi tir.” (Yardımcı, 2002:20)

Halk iiri, halktan yeti en ozanların, â ıkların, adı bilinmeyen sanatçıların yarattı ı manzum ürünleri kapsamaktadır. Halk iiri kavramı, anonim ve yazarı belli olan eserleri içine almaktadır. Bir ulusun tüm özelliklerini, en gerçek ekilde halk iirinde bulabiliriz.

Halk iiri, halkımız içinden yeti mi ki ilerin ve adları bilinmeyen sanatçıların hece ölçüsü ve özel biçimlerde hazırladı ı manzum ürünleri kapsar. Halk iirinin kapsamına hem anonim hem de bireysel ürünler girmektedir.

Toplumu bir kenara iten zümre edebiyatına kar ın halk iiri, insanımızın dününü, bugününü kısaca dünyasını yansıtmı tir. Saz airlerinin emekleriyle, hor görülen halk edebiyatına yakla mı ; bu sayede iirle ilgilenmi tir. Bu iirlerde günlük konu ma dilinin kullanılmasının Türkçe'nin ya atılmasında büyük payı vardır. Halk iiri edebiyatımızın yabancı köklere kapılarak özümüzden kopmasına engel olmu tur.

Halk iiri ulusumuzun özlemine, sevincine, acılarını dile getirir. Halkımızın karakteristik özelliklerinin hepsi, halk iirinde görülür.

Saz airleri dinleyicileriyle yakın ili kiler kurarak halktan yana tavırlar sergilemi lerdir. Onların yalın bir ekilde yazdıkları iirler her zaman do rudan yana olmu , böylece halk iiri yazıldı ı yüzyılın gerçeklerine ık tutmu tur. Seyit Kemal Karaalio lu da “Türk iir sanatı her eyden önce, Anadolu gerçe inden do maktadır. Önce oturdu umuz evi tanımalıyız. Kendi öz iirini tanımayan bir ulus, ba ka ulusların iirlerini anlayamaz. Yöreselden evrensele gitmenin yollarını ara tırmalıyız.” diyerek halk iirine sahip çıkılması gerekti ini belirtmi tir.

Halk iiri, â ıklar tarafından icra edilmi tir ve edilmektedir. “Â ık, sazlı (telden), sazsız (dilden), do açlama yoluyla, kalemle (yazarak), veya bu özelliklerden birkaçını birden ta ıyan ve â ıklık gelene ine ba lı olarak iir söyleyen halk sanatçısıdır.” (Artun, 2005:1) Â ık adı kar ımıza 13.yy’dan sonra çıkmaktadır. “Herhangi bir olay kar ısında veya bir sohbet sırasında kendisine verilen bir kafiye üzerine, durmacasız iir söyleyen â ık, kendi iç dünyası ile dopdolu, rüyasında kendisine görünen veya gösterilen maddi veya manevi bir sevgiliyi arayıp bulmak için ömür boyu belde belde gezer dola ır, â ıklarla kar ılıklı iirler türküler söyle ir, zamanla efsanevi bir ki ilik kazanır.” (Halıcı, 1992:12)

“O uz Türkçesinin konu uldu u geni bir co rafyada, saz e li inde iir söyleyen halk sanatçılarına –oldukça yaygın bir ekilde- yakla ık olarak on altıncı yüzyıldan beri “â ık” denildi i bugün daha açık bir ekilde görülmektedir.” (O uz, 1998:5) Â ık sözcü ünün nereden geldi i tam olarak bilinmese de tahminlerden birisi, Türkçe “ı ık” kelimesinden geldi ini söylemektedir. “Kalender, Bahayi, Bekta i, Hurufi gibi ehl-i sünnet akidelerine aykırı zümrelere mensup dervi lere ve Yunus Emre tarzında halk air-mutasavvıflarına alem yani sıfat olarak kullanılmı tır.” (Köprülü, 1962:246) Gerçekten de â ık kelimesi ilk ba larda Yunus Emre tarzında iir yazarlar için, daha sonra ise tüm halk airleri için kullanılmaya ba lanmı tır. Tahminlerden bir di eri ise, arapça “â ık” kelimesinden geldi i söylemektedir. Bu tahmine göre ise, â ık kelimesinin kelime anlamının, kalbi a k ile dolu olan kimse olmasından dolayı halk airlerinin yapısına uygunlu una ba lanmı tır. Â ıklar edebiyatımızın en önemli kollarından birini olu turmu tur. Her â ık kendi yöresi ile ba lantılı eserler de ortaya çıkarmı , bu sayede gelene imiz hem korunmu hem yaygınla tırlmı tır. Ayrıca tüm ülkemizi etkileyen önemli â ıklar da yeti mi tir. Bu sayede â ıklar di er edebiyat dallarını da etkilemi lerdir.

Anadolu’da, iir okuyan ve bir yandan da saz çalan, eserleri saz ile birlikte dile getiren airlere â ık denirdi. Bu airlere genelde sazlarıyla birlikte elden ele gezerler ve ya adıklarını, gördüklerini, halkın hayatını kendilerince yorumlayarak gittikleri yerlerde sazlarıyla birlikte seslendirirlerdi. Bu eserler, önceden yazılmı

oldukları gibi do açlama da olabiliyordu. Anadolu ile birlikte yerle ik düzene geçen Türk Halkı, göçebe toplumunun iiri olan epik iirden, yerle ik toplumun iiri olan â ık iirine geçmi tir. Epik iir, yerini halk iirine; ozanlar, yerlerini â ıklara bırakmı lardır. “Â ık, hem döneminde hem de sonraki dönemlerde sesini geni kitlelere duyurmu bir sanatçıdır. Her edebiyat akımı gibi, â ık iiri de kendi döneminin zihinsel atmosferinin bir sonucu olarak olu mu tur.” (Artun, 2002:35)

Halk iiri, özellikle 19. yüzyılda canlanmı , bu dönemde çok fazla eser ortaya çıkarılmı ve halk iirini icra eden çok fazla sanatçı yeti mi tir. Bu dönemde ayrıca halk airlerinde bir devamlılık, ustadan çıra a geçen bir yöntem de görülmektedir. Prof. Dr. Saim Sakao lu da bu konuyu “Erzurumlu Emrah, ikisi de Tokatlı olan Gedâi ve Nuri’yi yeti tirmi tir. Nuri, Ceyhunî’nin, Ceyhunî de Cemalî’nin ustası olmu tur.”(Yardımcı, 1996:119) ekinde belirterek bu yüzyıldaki devamlılı ı belirtmi tir.

“XIX. yüzyılda yaratma ve icra zemini olarak yazılı ortamın daha fazla kullanılmaya ba landı mı görüyoruz. Cönk ve mecmua sayısı oldukça fazladır. Dolayısıyla bu yüzyıldan günümüze ula an â ık edebiyatı ürünlerinin sayısı da fazladır.” (Düzgün, 2006:179)

19. yüzyıl halk iirinden günümüze daha çok bilgi kalmı tır. Bu yüzden önceki dönemlere göre 19. yüzyıl hakkında daha objektif tespitlerde bulunmak da nispeten daha kolaydır. Bu dönemin önemli kesitlerine baktı ımızda;

- Bu dönemde Bayburt, iki önemli air yeti tirmi tir. Zihnî’nin Sergüze tnâme’si ve Celalî’nin destanları, bu dönemde Bayburt’u halk iirinin merkezi haline getirmi tir.
- Halk iirinin çok önemli isimlerinden olan Dadalo lu, iirlerinde tabiatı ve kendi duygularını i lemi , bizlere 19. yüzyıldan çok önemli eserler bırakmı tır.
- O zamanın devlet yönetimine de iirlerle kafa tutulmu tur. Seyrâni’nin iirleri bu itirazlara bir örnek olarak verilebilir.

Görüldü ü gibi bu yüzyılda pek çok büyük air yeti mi , pek çok önemli halk iiri eserleri ortaya konmu tur.

Halk iirine daha yakından baktı ımızda, iirin saz e li inde sözlü olarak aktarılması yüzünden kafiyelerin zayıf oldu u, ço unlukla yarım kafiye ve rediflerin kullanıldı ı söylenebilir. Ayrıca halk iirinde dil olarak halkın kullandı ı Türkçe kullanılmı tur. Halk iirinde do a, ölüm, cesaret, sevgi gibi temalar kullanılsa da en çok kullanılan tema a k olmu tur. A k teması, halk iirinde ilk sırada yer almaktadır. Tasavvufi, ilahî a k da i lense de genelde sevgiliye olan a k hakkında iirler mevcuttur.

Halk iiri, 19. yüzyılda en parlak devrini ya amı tur. Bu asırda halk iiri sanatçıları günümüze kadar kalan eserler yaratmı lardır. Halk iirinin en ba arılı eserleri bu dönemdedir.

19. yüzyılda halk iiri çok yaygınlık kazanmasına ra men, divan edebiyatından çok etkilenmi tir. Halk iiri, divan edebiyatının tesirine daha fazla girerek aslında halkın zevkinden uzakla maya ba lamı tur. Dönemin â ıkları iirlerinde üstadlarından etkilenmi ler ve Â ık Ömer, Gevherî'den etkilenerek divan iirinin nazım ekilleri ve aruz halk iirine daha çok girmi tir. Bu dönemde, halk iirinde hece ölçüsü de kullanılmı tur; fakat hece ölçüsünde dahi divan edebiyatının etkisi Arapça, Farsça kelimeler, terimler ile kendini göstermi tir. Halk iirinin etkilenmesine ra men, önemini korumasını çok ate li biçimde dile getirenler de olmu tur:

“Türk iirinin bir kısmı bu dergahlara u raya u raya bir kısmı, bu saraylardan bu konu ve renkleri nefsine sindire sindire Anadoluya do ru süzülüp akıyordu. Türk kılıcının muzaffer oldu u bu yerlerde Türk iiri yeniliyordu. Artık onun da ekinde gazel ve kasidenin, vezninde aruzun, manasında tasavvufun rengi vardı. Bu iirin pınarında üç ayrı dilin karı ık ve bulanık suyu akıyordu. Yalnız divan ve tasavvuf iiri denen bu taklitin kar ısında, bünyesine yabancı koku ve renkler sindirilmeden Anadolu'ya sokulmu , saraydan uzak, ordu ve halkın içinde ya ayan bir halk iiri de vardı ki; mukaddes bir ata yadigarı gibi hafızadan hafızaya, nesilden nesile emanet ediliyordu.” (Ercan, 942:1060)

Bu dönemde ortaya konan halk iiri eserlerinde artı olmu ; fakat iir kalitesi aynı derecede artmamı tır. Ortaya konan eserlerin bazıları eski dönemlerdeki eserleri tekrarlamaktan ileriye gidememi tir. Eserlerin önceki dönemlerden en önemli farkı, devletin kötü gidi atı, siyasi, sosyal hayattaki de iimin eserlerde i lenmesi verilebilir.

“XIX. a. da â ık edebiyatı bir taraftan divan edebiyatının tesirine daha fazla girmi , di er taraftan Dinî-tasavvufi edebiyat unsurlarına daha fazla maruz kalmı tır. Aynı zamanda divan edebiyatı çevresindeki airlerin â ık tarzına ilgileri daha da fazlala mı tır.” (Fedai, 1994:190) Mesela inasi'nin Tercüman-ı Ahvâl gazetesindeki yazıları, air Evlenmesi adlı eseri onun halk diline ve edebiyatına verdi i önemi göstermektedir. “ inasi, iirlerinde az sayıda redif kullanır. Beyit beyit ayrı kafiyelerle geli en “münâcât”, “ilahî” iirleriyle kasideler, “Arz-ı muhabbet” manzumesi ve “E ek ile Tilki” hikayesi sâfi Türkçe kıtalarla, klasik Türk iiri olarak eski ekillerinden ayrılır.” (Tuncer, 2001:31) inasi, sâfi Türkçeyle örnekleri edebiyatımıza kazandırmı tır.

Bu dönemde halk airleri genelde aruz veznini kullanmı lardır. Sade dili kullananların sayısı azalmı tır. Halk iirinde aruz vezni kullanmak nerdeyse gelenek haline gelmi , Dertî, Bayburtlu Zihnî, Erzurumlu Emrah gibi dönemin önemli â ıkları da aruz vezniyle iirler yazmı lardır. Bunun asıl nedeninin ahenk endi esi oldu unu söyleyebiliriz. Bu durumun bir sonucu olarak divan edebiyatı ile halk edebiyatı bu asırda birbirlerine yakınlamı lardır.

Dönemin ünlü â ıkları arasında Erzurumlu Emrah, Bayburtlu Zihnî, Dertli, Seyranî, Tokatlı Nuri, Ruhsafî sayılabilir. Bu â ıkların yanı sıra geni çevrelerde tanınan, ünlerini buldukları yerlerde devam ettirmi olan â ıklar da vardır. Minhâcî, Ispartalı Seyranî, Â ık Ali, Gedayî, Devamî, Sürurî, Figanî, Zehrî, Cevrî, Hikmetî bu â ıklardan birkaçıdır.

19. yüzyıl, halk şiirlerinin seslerini, yani halk şiirini en fazla duyurdukları asırdır. Bu asırda şiirler çok iyi tekilâtlanmışlardır. Bu asırda şiirlerin şehirlerde loncaları, kahveleri vardır. Halk şiirlerinin etkisi o kadar büyüktür ki, devlet halk şiirini bir propaganda aracı olarak bile kullanmıştır. Saray, bazı halk şiirlerine para vererek yurdu dolaşmalarını sağlamıştır.

Bu dönemin şiirlerini incelediğimizde, toplumla ilgili konuların işlendiğini, ayrıca bazı eserlerde sert eleştirilerin yapıldığı da görülmüştür. Örneğin Âşık Gülâli, Köse Mehmet Paşa'nın Ruslardan altın alarak şehri dümana teslim ettiklerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Azgur bozazında kavga kuruldu
Hain paşalara altın verildi
Şehir talan oldu evler yarıldı
Vah ki harap oldu güzel Ahıska”

(Yardımcı, 2003: 18)

Zileli Talibi de Osmanlı döneminde baskı ile vergi alınmasını aşırdaki dizeleriyle belirtmiştir:

“Talibi'yin kurtulmadım çileden
Mültezimler ötür alır kileden
En doğrusu kaçmak imiş Zile'den
Hiç gelmemek Nurun alâ nur imiş ”

(Yardımcı, 2003: 18)

Bu dönemde, kentlerde yaşıyan şiirler kentlerde siyaset ile daha yakın oldukları için, halk şiirlerinde de bu temalar işlenmiştir. Ayrıca 19.yüzyıl, büyük yenilikçi hareketlere tanık olmuş, savaşlar, yenilgiler, sosyal hayatın değişmesine, fermanlar halk şiirlerinde halka tercüman olmuştur. Âşık Ru enî'nin aşırdaki şiiri, döneme tanıklık eden bir şiir niteliğindedir:

“...
Atılan tüfenkler top gibi çağlar
Küffar askeriyle bağlandı dağlar
Bütün ehli İslam âh çekip ağlar
Hüda imdat senden hâlimiz yaman

Küffar köprü kurdu Tuna üstüne
 Herkes silahını aldı destine
 Yürüyü götürdük küffar üstüne
 Bulmadık fırsandı tez döndük heman”

19. yüzyıl gibi hareketli bir dönemde tarihsel süreçte ya ananlara bakıldı ında hemen hemen tüm olayların â ıkların eserlerine tesir etti i görülebilir. Örne in göçmenlerin stanbul’a geli i ve da ıtımı sırasında ya ananları Yalçın, destanlar ile ilgili çalı masında a a ıdaki ekilde verilmi tir:

“Destanımız bundan 123 yıl önce meydana gelen iskân hadisesini de bize ba arılı bir ekilde verir:

Nüfuslar kaleme alındı hemen
 Vapurlara taksim olundu ol zaman
 Çıktı Bandırma’ya halleri yaman
 Olundu îâne ba(y) ü gedaya

Daha sonra Dinar, Karesi, Erdek, Manyas bölgesine yerle tirme olayı ele alınır:

Muhacirin götürüldü yerine
 Haneler yapıldı yerli yerine
 Köylü nafakasn verirdi yine
 Hasta olanları geldi beriye” (Yalçın, 1986 : 430)

Yani 19. yüzyılda halk iiri sosyal bir açılıma da gitmi tir. Dönemin ünlü airlerinden olan Dertli, sosyal ya am ile en çok ilgilenen airlerinden biri olmu tur:

“Her bir ki inin tâlii devletle bir olmaz
 Bir lokması yoktur ki yesin bunca ricâl var.

Bir ba ıma kalsam, aha, sultana kul olmam
 Virân olası hânede evlâd u ıyâl var

Dur olmayı ister mi ki i öz vatanından
 Ey Dertli-i biçâre, bu esrarda ne hâl var.”

Bu yüzyılda halk airleri genelde ehirlerde ya amı lardır, bu yüzden 19. yüzyıl ile birlikte halk iirinde ehir hayatı da konu edilmeye ba lanmı tır. Bu yüzyılda halk iiri, ehirlerde yaygınla maya ba lanmı tır. “Bu sanatkarlar, Avrupai tiyatronun inki afına ra men orta sınıf halk arasında ve arka sokaklar ahali tarafından eksilmeyen bir ra bet gördüler” (Banarlı, 1979:239) Bu devirde, stanbul’da semâî kahvelerinin yaygınla ması, Anadolu’da da bu tarz kahvelerin açılması, halk iirinin yayılmasını sa lamı tır.

19. yüzyıl, halk airlerinin stanbul’da yaygınla tı ı dönemdir. te bu yüzden stanbul, 19. yüzyılda halk iirinin geli mesi için uygun bir yer olmu tur. stanbul, devrin en büyük merkezlerinden biri haline gelmi tir.

Tavukpazarı’ndaki Â ıklar Kahvesi’ne halk airleri gelir, hünelerini sergilerlerdi. Halk da â ıkları izlemeye bu kahveye gelirlerdi. Kahvehanenin â ıklar arasından çıkmı bir reisleri bulunurdu. Aynı dönemde sarayda da halk airleri bulunmaktaydı; fakat yenile me hareketleri sebebiyle saraydaki halk airlerinin tesirleri zamanla azalmı tır. Â ıklar kahvesi, bu asrın sonuna do ru kapanmı , fakat stanbul’da halk iiri ölmemi tir. stanbul’un semtlerinde â ık kahveleri açılmı tır. “Bu kahvehanelerde söz sahibi olan â ıklar artık gezginci â ıklar de ildir. “Meydan airleri” de denen bu tarzın temsilcileri semai kahvelerinde mani, destan, ko ma, divan, semai, kalenderi gibi iirler söylerlerdi. Ramazan, bayram ve cuma geceleri semai kahvehanelerinde büyük toplantılar olurdu. Önce klarnet, darbuka ve zilli ma a gibi çalgılarla mızıka faslı yapılırdı. Alafranga mar lardan sonra türkülere geçilirdi. En sonunda â ık iirleri okunurdu. stanbul’da semaî ocakları genellikle tulumbacı ocaklarına ba lı stanbullu â ıklardı.” (Artun, 2005:298) Semaî kahveleri, aynı zamanda Anadolu’daki â ıkların da ilgisini çekmi tir. Bu â ıklar da semaî kahvelerinde bulunmak, bu kahvelerde çalmak, askı indirmek istemi ler ve semaî kahvelerine gitmi lerdir.

Bu yüzyılda halk iiri çok geni lemi , kültürlü, çe itli konularda fikir sahibi, siyasi fikirler ta ıyan halk airleri yeti mi tir. 19. yüzyılda tarihî ve güncel olayların yanı sıra mizah, ele tiri, insan, sosyal hayat, din, tasavvuf, kadınların konumu, toplumsal olaylar konularında eserler verilmi tir. Alemdar Yalçın, bu konuyu “Halk airlerimizin aynı devirde ya ayan di er edebiyatçı ve aydınlarımıza göre te his ve tesbitlerinin ne kadar isabetli oldu unu göstermesi bakımından dikkatimizi çekmektedir.” (Yalçın, 1987:383) diyerek belirtmi tir.

“...Bazı saz airleri a k ve tabiat temalarından, koçaklama ve semailerden, sava terennümlerinden hayli uzakla arak, sosyal meseleleri kurcalamaya; adalet, vatan, memleket i lerindeki yolsuzluklar vs. gibi temalar etrafında dönmeye ba lamı lardır.”
(Kabaklı, 1997:868)

Halk iirinin sosyal hayat ve ya ananlar ile ilgili eserlerine en güzel örneklerinden biri ku kusuz Dadalo lu’nun eserleridir.

Kalktı göç eyledi Av ar elleri
A ır a ır giden eller bizimdir
Arap atlar yakın eder ıra ı
Yüce da dan a an yollar bizimdir

Belimizde kılıcımız kirmani
Ta ı deler mızra ımın temremi
Hakkımızda devlet etmi fermanı
Ferman padi ahın da lar bizimdir

Dadalo lu’m yarın kavga kurulur
Öter tüfek davlumbazlar vurulur
Nice koç yi itler yere serilir
Ölen ölür kalan sa lar bizimdir

Dadalo lu (Özdemir, 2001)

Divan edebiyatı, halk iirini bu yüzyılda etkilemesine ra men, divan edebiyatından etkilenmeyen airler de yeti mi tir. “Dadalo lu, Deli Boran, Bey O lu gibi yarı göçebe a ıret airleri, 19. yüzyılda Karacao lan gelene ini sürdürmü lerdir. Bunlar öhreti â ıklar gibi divan iiri büyüüne kapılmayıp eski ozanlar yöresine iyice kayna an parçalar yazmı lardır.” (Kabaklı, 1985: 494) Bu airlerin divan edebiyatından etkilenmeyi i aslında bilinçli olmamı tır. Bu airlerin kentlerde, kasabalarda ya amaması, bu yüzden bu airlerin medrese kültürünü tanımayı ları, onların törelerine ba lı kalmalarını sa lamı tır. Bu airler, 19. yüzyıl halk iirinde farklı bir renk olmu lardır.

Görüldü ü gibi â ık edebiyatı, zaman zaman etkisini yitirmi , zaman zaman tüm halkımızı pe inden sürüklemi , di er edebiyat kollarından etkilenmi , özgün eserler ortaya çıkarmı , ama hangi zamanda ve ne konumda olursa olsun, Türk Halkının tarih içinde ya adıklarına ayna olmu , halk ile bütünle mi bir edebiyat dalı olmu tur. Halkın anlayaca ı ekilde bir dil kullanılması, halkın be enisini kazanan bestelerle birlikte dile getirilmesi, en önemlisi halkın içinden çıkan â ıklar ile güçlenip onların eserleriyle beslenmesi â ık edebiyatını en önemli edebiyat kollarından biri yapmı tır. Ayrıca â ık edebiyatı, halkımız üzerinde en çok tesiri olan dal olmu tur. Halkımız üzerinde bu denli etkili olan bir edebiyat dalı, tarihimizde de önemli bir yer tutmu tur.

Bu bölümde, genel olarak â ık edebiyatı ve â ıklar ile ilgili tarihsel süreç anlatılırken özellikle â ık edebiyatının 19. yüzyıldaki konumu, önemi, özellikleri üzerinde durulmu tur. 19. yüzyıl, â ıklar ve â ık edebiyatı için çok parlak bir yüzyıl olmu tur. Bu dönemde â ıkların halk üzerindeki etkileri öyle büyüktür ki, padi ahların bile â ıkları bir propaganda aracı olarak kullanmaya ba ladı ı görülmektedir. Halkın be enilerini, dü üncelerini yönlendiren, halkı e lendiren, halka olumsuzluklar hakkında ık tutan hep â ıklar olmu tur. 19. yüzyıl halk iirini ve önemini anlatmak, o dönemin â ıklarından bahsetmeden tamamlanmayaca ndan, bir sonraki bölümde, bu yüzyıla damgasını vuran önemli â ıklardan bahsedilecektir.

1.3 19. YÜZYIL Â İK EDEBİYATINA DAMGASINI VURAN ÖNEMLİ Â İKLAR

Ulusumuzun asırlardır dili olan, toplumun sosyal de i ikliklere, olaylarla ilgili olan dü üncelerini iirlerine döken â ıklar, Türk milleti için her zaman çok önemli olmu lardır. Halkı dü ünlerinde e lendirmi ler, kayıplarında üzüntüsünü payla mı lardır. Â ıklar devlet i lerinden sevdahlılara, do a sevgisinden sava lara kadar her türlü konuyu iirlerinde i lemi tir. Â ıklar duygularını bazen telden bazen dilden, bazen yazarak, bazen de do açlama yoluyla iirler söylemi ler ve herkesin gönlünde izler bırakmı lardır.

Â ıklar, sadece halkın duygularına tercüman olmamı lardır. Aynı zamanda kendi dü ünceleriyle, olaylara farklı bakabilmeleriyle halka yön de vermi lerdir. Özellikle 19. yüzyıl, â ıkların halka olan etkisinin doru a ula tı ı, â ıkların etkisinin devlet tarafından da fark edildi i bir asırdır. Artun, â ıkların ürünü olan Â ık Edebiyatının bu asırdaki gücünden, “Özellikle 17. yüzyılda yeti tirdi i â ıklarla Türk insanının iir anlayı ı ve zevkine yön veren bu edebiyat 19.yüzyılda zirveye ula mı , klasikle mi tir.” (Artun, 2005:XV) diye bahsetmektedir.

Bu dönemin â ıkları, kimi zaman Dadalo lu gibi

“Kalktı göç eyledi Av ar elleri
A ır a ır giden eller bizimdir
Arap atlar yakın eder ıra ı
Yüce da dan a an yollar bizimdir”

(Özdemir, 2001)

diyerek toplumsal olaylara yorum getirmi ler, kimi zaman Erzurumlu Emrah gibi

“Gönül gurbet ele çıkma
Ya gelinir ya gelinmez
Her dilbere meyil verme
Ya sevilir ya sevilmez”

(Arısoy, 1995:271)

diyerek sevdayı iirlerine konu etmi tir.

Kimi zaman da Seyranî gibi

“Ne hikmettir, u dünyaya
Gelen a lar giden a lar
Soralım yoksula, baya
Aslı nedir neden a lar”

(Arısoy, 1995:311)

diyerek hayata dair insanları dü ünmeğe yöneltmi ler.

Bu asırda çok popüler olan â ıkların sayısı da do al olarak bir hayli fazladır. Fakat bazı â ıklar, üsluplarıyla, görü leriyle döneminin di er â ıklarına ilham vermi , yazdı ı iirlerle di er â ıkların da be enisini kazanmı lardır. Bu airler, aslında o dönemdeki hayat felsefesini, halkın tercihlerini, duygularını da etkilemi yani döneme damgasını vurmu tur denebilir.

Bu bölümde, 19. yüzyılda yeti mi olan ve birbirinden güzel eserler veren â ıkların inceleyece iz. Bu devrin â ıkların, içerik yönünden genel olarak “tasavvufî â ıklar” ve “din dı ı â ıklar” olarak ikiye ayrılmaktadır. Tasavvufî â ıklar daha çok ilâhi, Allah a kı, aray ı gibi konularda iirler yazarken, din dı ı iirler yazan â ıklar, maddi dünyayla ilgilenmi ler ve Ali Yakıcı'nın da belirtti i gibi, daha çok seyahat etmi ler ve seyahatlerini destanlarında dillendirmi lerdir. (Yakıcı, 1997:319). 19. Yüzyıl saz airlerinden Ruhsatî, “Mamulu” köyünden yaptı ı bir seyahat sonrası gördüklerini destanında öyle aktarır:

Mamulu köyünden seyran eyledim
Kılıçözü çayır çimen görünür
Tecer kısmına da cevlan eyledim
Candan batım asıl vatan görünür

Yine deli gönül kaynadı co tu
Akda ı koydu da Bozok'a geçti
ol Yozgat ehrine bir ate dü tü
Güzelleri ka ı keman görünür

N'oldu Mehenk da ı sana da n'oldu
 Zorlu Çiçekda ı kar ıma geldi
 Sılada sevdi im ellerin oldu
 Kavu maya hayli zaman görünür
 (Kaya, 1994:503)

Â ıklar ı incelerken, öncelikle â ıklar hakkında bilgi vererek â ı ın kimli i, ki ili i anlatılacak, daha sonra ise â ık ın bu döneme damgasını vurmasını sa layan yapıtlarından örnekler verilecektir.

1.3.1 Â İK CELALÎ

Celalî, Bayburt'a ba lı olan Tahsinli'de do mu tur. Bekta i olan Celalî'nin gerçek adı Ahmet olup, 19. yüzyıl ortalarına do ru do du u söylenmektedir.

Celalî, Bayburt-Erzurum-Erzincan yöresinde dola mı , gitti i yerlerde iirlerini yöre halkıyla payla mı tır. Celalî'nin eserlerinde Bekta ili in özellikleri görülmektedir. Celalî, iirlerinde ta lamalar, alaylar, yoksulluk, hüznler görülmektedir.

Celalî, 20. yüzyılın ba larında ya amını yitirmi tir. iirlerini inceledi imiz zaman halkıyla bir olmu , iirlerini içtenlikle yazmı , önemli bir halk ozanıdır.

YURT YUVA KILDI İN TENL MERE

Yurt yuva kıldı ın tenli mere i
 Düzüp kotardı ın tepir ele i
 u kavdan yaptı ın tecir tere i
 Divan-ı Bari'ye yadigar götür

Elinle ördü ün çöpür a nı
 Kahan eyledi in kelem ba nı
 u kabal biçti in sap ora nı
 Al Ulu Tanrı'ya bergüzar götür

Yetim gömle ini diken i neyi
 Her gün yal verdi in topal ine i
 Ayran topladı nı u ak küle i
 Mah er yı na ma sakla sar götür

Üç kot arpa be kot çavdar ekerdik
 Kesmik ekme ine hasret çekerdik
 Namertlere a u merde ekerdik
 Sözünü tekrar et iftihar götür

le kısmet balsa bize pay ta tı
 Yokluktan derdimiz deriden a tı
 Açlıkla u ra mak hayli sava tı
 Çekti in mihnetten ah u zar götür

Yetim kalmı idin emzik tavında
 Gamla kavrulmu tun gençlik ça nda
 Bir gül ye ertmedin vuslat ba nda
 Gönül yaraların beraber götür

De ki kadir Mevlam bize ili me
 Dünyada sızıyan çıbanı de me
 Celalî Baba'dan sorma söyle me
 Bu dertli çobandan bir selam götür

(Bu iir, ozanın ölen karısı için söyledi i a ıttır.)

(Arısoy, 1995:240)

KAR İ YATAN ULU DA LAR

Kar ı yatan ulu da lar
 Kar kumar bellerin senin
 Yazın kı ın belli olmaz
 Sert eser yellerin senin

Suyun bir kumsaldan kaynar
 ner düz ovayı boylar
 arıl arıl akar ça lar
 Serindir sellerin senin

Çi demin menek en kokar
 Güzeller gö süne takar
 çinde sunalar oynar
 Derindir göllerin senin

Da ın çiçekle dolmasın
 Umarım yaylan olmasın
 Yad ilden avcı gelmesin
 Ba lansın yolların senin

Celâlî der tuzak kurdun
 Pusularda sindin durdun
 Yah ı yerden yaman vurdun
 Kırılın ellerin senin

(Arısoy, 1995:244)

GÖÇÜMÜ KALDIRTTIM YURTTAN

Göçümü kaldırtım yurttan
 Gelen a lar geçen a lar
 Elbet bir devasız dertten
 Dolan göz bir zaman a lar

Telli turnam kalktı çölden
 Ye il ba lı sunam gölden
 Kuzusun alsalar elden
 Hayvan iken ceylan a lar

N'eylerim gül ende gülü
 Menek e susam sümbülü
 Uçurdum Hamdi bülbülü
 Onunçün gözler kan a lar

Celalî bülbülün zarı
 Bizi a latma her bari
 Hafızın hıfzı tekrarı
 Durmu Hakk'a divan a lar

(Arisoy, 1995:247)

1.3.2 RUHSATÎ

Ruhsatî, 1856 yılında Sivas'ın Kangal ilçesinin Delikta buca ında do mu tur. Yoksul bir ailenin çocu u olan Ruhsatî, gençlik ça larına kadar köyünde ya amı , Feryadî'den okuma yazma ö renip Kusurî'nin çıraklı ını yapmı tır. Ruhsatî dört kez evlenmi tir. İlk e i Mihri, ikincisi Fatma, üçüncüsü, Ay e, dördüncüsü Mühimme'dir. 23 çocu u olmu tur.

Ruhsatî, yoksul bir ailenin çocu u olarak, üstelik yetim öksüz yeti ti i için, dahası ya amı süresince de güvenli, erinçli bir ya ama ula amadı ı, günleri ya larla dolu geçti i için, çe itli i lere yönelmi tir.

Ruhsatî, 1899 yılında vefat etmi tir. Ölmeden önce

“Felek ayak ayak çarha yana dı
 Merhem kabul etmez yaram kuzular
 Eflatun el katmaz Lokman karı maz
 Kesildi her yerden çarem kuzular” (Cem, 1935:243)

HELE BİR DÜÜN Kİ GÖZÜMÜN NURU

Hele bir düün ki gözümün nuru
 Bu kadar parayı sana kim verdi
 Bazı fukaraya bulma kusuru
 Mesti kundurayı sana kim verdi

Anadan doğunca kürkün var mıydı
 Üryan gelmedin mi borkün var mıydı
 Torba torba mecdiyen var mıydı
 Tükenmez parayı sana kim verdi

Ku tüyü döekte yattın uzandın
 Haftada bir çet geydin özendin
 Aferin aklına sen mi kazandın
 u tompu tarlayı sana kim verdi

Dinle Ruhsatı"yi ne diyom sana
 yi bir öüttür sanma ki çene
 Çalı mayla verse verirdi bana
 Bu kökü sarayı sana kim verdi

(Arısoy, 1995:285)

SENİN BU SAÇLARIN SENİN BU BUYUN

Senin bu saçların senin bu buyun
 Senin bu benlerin öldürür beni
 Senin bu leblerin senin bu sözün
 Senin bu dillerin öldürür beni

Senin bu harçların senin bu huyun
 Senin bu ka ların senin bu yayın
 Senin bu duru un senin bu boyun
 Senin bu kolların öldürür beni

Senin sallanı nın senin gezi in
 Senin kirpiklerin senin sezi in
 Senin bu esrarın senin sezi in
 Senin bu yolların öldürür beni

Senin bu yana nın senin bu dilin
 Senin zülüflerin senin bu telin
 Senin yaz baharın senin sümbülün
 Senin bu güllerin öldürür beni

Senin hayır i in senin er i in
 Senin aray nın senin soru un
 Senin Acem alın senin sarı nın
 Senin bu bellerin öldürür beni

Senin bu Ruhsatı'n senin karda nın
 Senin benim için böyle tela nın
 Senin bu feryadın senin göz ya nın
 Senin buselerin öldürür beni

(Arısoy, 1995:287)

YA LAH GÖRÜNMEZDEN BİR DEVLET

Ya ilahı görünmezden bir devlet
 Zekatını vermez isem geri al
 Helalinden dört öküz ver yarabbi
 Ko up çifte süremezsem geri al

Yoksullu u ezberledim n'ideyim
 Verin a kın badesini yudayım
 Biraz altın ver ki hacca gideyim
 Bu kavlı üze duramazsam geri al

Çok verirsın beynamaza hayına
 Saldın beni zü ürtlü ün yayına
 Köprüler yaptıram Tecer suyuna
 Kagir bina kuramazsam geri al

Bir söz ver yarabbi göreyim imdi
 Yoksulluk elinden ci erim yandı
 Üryana bir gömlek yetime hindi
 Rızan için saramazsam geri al

Ne mümkün yarabbim yolundan sapam
 Ruhsat'ın terkedip dünyaya tapam
 Senin rızan için bir oda yapam
 ki minder seremezsem geri al

(Arısoy, 1995:289)

1.3.3 Â İK KEMALÎ

Â ık Kemalî, Kastamonu'da doğmuştur. Gerçek adı Mustafa'dır. Kemalî'nin yaşı zamanlarda, Kastamonu her taraftan gelen Dertli, Emrah gibi usta ve diğ er ikinci derecedeki saz aîrlerinin gelip oturdukları, saza, söze çok meraklı bir yerdi. Kastamonulu gençler, bu aîrlerin etkisi altında kalıyor, büyük aîrlerin toplantılarına sahne olan Kastamonu da, her delikanlıda saz çalmak ve söylemek hevesi uyanıyordu. Mustafa da gelen büyük â ıklardan etkilenmişti ve â ık olmaya karar vermişti. Babasının kararı çıkmasına rağmen Kemalî, saza ve söze olan sevgisi sanatına galebe çalmı tır.

“Daha 17-18 ya ındayken babasının mesle ini bıraktı; saz alemlerine karı ma a, saz omuzda mey ve mahub alemlerinde dola ma a ba ladı. İlk zamanları, kendisi bir ustaya ırak verildi, o usta ile üç , dört ay birlik çaldı. Az zaman içinde kendi kudretini, kendi inki af ettirdi ve ondan sonra usta çıktı. En nihayet o da â ık oldu, â ıklar meclisinde yer aldı. En sonunda da Kastamonu da ve Anadolu’nun pek çok tanınan ve sevilen â ıklar sırasına geçti. Kemalî mahlasını aldı.” (Yaman, 1935: 127) Kemalî, Ankara, Konya, zmir, Samsun ve di er bir çok yere gitmi tir.

Kurban oldum, o meydane girince
Hayyal ebed buldum, ikrar verince.
Kemalî gü uma telkin edin ve,
Hacı Bekta ı Veli hünkara dü tüm

(Yaman, 1935: 127)

“Ko masında da itiraf etti i gibi Bekta i oldu.Yeni tarikatı ve piri hakkında bir çok mersiyeler yazdı.” (Yaman, 1935: 127)

Kemalî, yoksul bir â ıktır, ailesinden gelen bir serveti de bulunmamaktadır. Yoksullu u, a a ıdaki dizelerde de görüldü ü üzere, iirlerinde zengin ve yoksul arasındaki çatı maları da i lemesine yol açmı tir.

Ülfet mi edef, ehli geda ile ganiler,
Anlar bu fena çifei dünyaya ili di.

(Yaman, 1935: 128)

Kemalî, herkese yardım etmeye çalı an, kötülük bilmeyen bir â ıktır. Ki ili i, iirlerine de bu ekilde yansımı tir. iirlerinin temalarını inceledi imizde a k, fakr, dem’den sıkça bahsedildi ini görülmektedir. Kemalî, on iki telli bir saz çalardı. Sesi davudi idi ve çok güzeldi. Kemalî’nin de ustalık etti i ırakları olmu tur. Çıraklarından en önemlisi Kastamonulu Fevzi’dir.

Kemalî, ya ı ilerlemesine ra men seyahat etmeye devam etmi tir. Fakat son zamanlarını evinde geçirmi tir. Â ık, yetmi bir ya ında, 1892 yılında ölmü tür. Â ık Kemalî’nin eserlerinden bazıları a a ıda verilmi tir:

DEDİMLERİN ÇENEYLERİN CEFA

Dedim dilber niçin eylersin cefa

Dedi güzellerde eski adettir

Dedim gayrilere edersin vefa

Dedi mutlak âşıklara nisbettir

Dedim benim ile eylesen ülfet

Dedi şimdi zersiz olmaz muhabbet

Dedim malım canım senin ey afet

Dedi inanmazım kuru sohbettir

Dedim Kemalî'yi aflatma yarım

Dedi âşıkları aflatmak karım

Dedim kalmadı hiç sabra kararım

Dedi sabrın sonu istirahatdir

(Arisoy, 1995:287)

Hüdanın a kına ey badı seher

Götür arzuhalim didare söyle

Benim sevdalı.....

Yüz sür hakipaye hünkare söyle

Varında yanına ol mehparenin

Sun arzuhalimin men biçarenin

Yalancı bi ikrar kalbi karanın

Püseye damenin yalvar ve söyle

Gitmez oldu gözden yarin hayali
 Getirdi ba ıma bu kilükali
 E er sorarlarda noldu Kemalî
 “Kaldı ayaklarda biçare” söyle (Yaman, 1935, 130)

Hey gamzesi cellad müjgan okuna
 Ni an eyleyeli yaredir sine
 Cemalinde ümmülkitap okuna
 Tilavetin var (ın) ile (yasine)

Beni kan a latan sinili ya ın
 Silmedi bir kere gözerim ya ın
 Bileyim dersen e er ol yarin ya ın
 Girmi tir sevdi im onikisine

Derdi hasretile ba rım oyarım
 Bana uyana ben de uyarım
 Peri an halimi görse o yarım
 Rahmetsiz mi eder Kemalî'sine
 (Yaman, 1935, 133)

Hey vefasız dilber billur gerdanın
 Di lemedim di leyenler di ledi
 Hı ma geldi i dem tiri müzganın
 Sinem üzere ne cefalar i ledi

Oynatma a ıkın oyunbaz yarım
 krarım muhkemdir yoktur inkarım
 Tuzak kurup saydederken i karım
 Bir takım aduler vardı ki ledi

Cevretme kuzum olmu tur üstad
 Kimini ad etti kimini na ad
 Ol dinsiz imansız gamzesi cellad
 Sen de il Kemalî ço unu i ledi
 (Yaman, 1935, 133)

Azimet eyleyüp mülkü ademden
 Geldim bu aleme biçare dü tüm
 Taallüm eyleyip her esmai ademden
 Maalin fehmedip esrara dü tüm

Erenler bezmine aldılar beni
 Kü at oldu anda gönül revzeni
 Geçince boynuma a kın reseni
 Meydana erkanda ikrar dü tüm

Kurban oldum o meydana girince
 Hayyül ebed buldum ikrar verince
 Kemalî gü uma telkin edince
 Hacı Bekta ı Veli hünkara dü tüm
 (Yaman, 1935, 136)

1.3.4 Â İK ENLİK

Gerçek adı Hasan olan Â ık enlik, 1850 yılında Çıldır'ın Suhara köyünde dünyaya gelmi tir. air, 14 ya nda bir dere boyunda uyuyakalmı , rüyasında da a k badesini içmi tir. Uyandı nda da iir söylemeye ba lamı tir. Â ık enlik'in ustası Â ık Nuri olmu tur.

enlik, a dalı bir dili tercih etmi tir. 1877-1878 Osmanlı-Rus sava mının oldu u dönemde (93 Harbi) enlik kahramanlık destanlarıyla, koçaklamalarıyla yöredeki milis kuvvetlerin direnç kayna ı olmu tur. enlik, istilacılarla mücadele veren en güçlü â ık olarak bilinir.

BU DÜNYANIN SAFASINI SÜRME DEN

Bu dünyanın safasını sürmeden
 Ne tuttun yakamı ay ihtiyarlık
 Evvelki devranın dü er yadıma
 El götür yakamdan koy ihtiyarlık

Alıp verir dizlerimin yelini
 E din kametimi büktün belimi
 Yakın iken ıra ettin yolumu
 Günlük yolum oldu ay ihtiyarlık

Dayaksız adım atabilmenem
 Tüy dö ek üstünde yatabilmenem
 Altı aylık çocu a yetebilmenem
 Ettin sabilere tay ihtiyarlık

Sultan idim da ba nda ben ezel
 ndi dökülenler gönlümden gazel
 Beni görüp güler idi her güzel
 Onu da ömrüme say ihtiyarlık

Sulandı gözlerim zay oldu i ler
 A ız papuçladı döküldü di ler
 Ürkmez oldu benden yerdeki ku lar
 Çekerim elinden huy ihtiyarlık

Sefil enlik böyle bir hale geldi
 A k ucundan benzi sarardı soldu
 Evlad ü ıyalım terkimi kıldı
 Ahir günüm oldu zay ihtiyarlık

(Arısoy, 1995:246)

NE BAKARSIN MELUL MELUL YÜZÜME

Ne bakarsın melul melul yüzüme
 Yüre ğime koydun veremi kartal
 Kanat çaldın pervaz ettin uçma ğa
 Zalim gülle kesti aranı kartal

Zehmin a ğır yapın aslan yapısı
 Gören ku ğlar seni titrer hepisi
 Öldürürdün ele geçen hapisi
 Atardın karanlık yere mi kartal

Yüksek yüksek yı ğınlara çıkardın
 Uzak uzak menzillere bakardın
 Yüz sıçanı bir deli ğe sokardın
 Keserdin a ğzını hara ğı kartal

Sarıdır gözlerin yekedir ba ğın
 Çaynaklıdır pençen keskindir di ğin
 nsafsız zulümkar zabıt yolda ğın
 Öldürmektir seni meramı kartal

Sefil ğenlik zulüm eyledi sana
 Çalardın çırpardın batardın kana
 Derdin hadden a ğtı gelmez hesaba
 Lokman Hekim sarmaz yaranı kartal

(Arısoy, 1995:249)

1.3.5 Â İK VEL

Mecnunum Leylamı gördüm
 Bir kerece bakdı geçti
 Ne sordu ne de söyledi
 Ka ğlarını yıktı geçti

(Aslano ğlu, 1984)

Âlık Veli, arkı la'nın dedik köyünde do du. airin annesi de babası da airdir fakat okuma yazma bilmedikleri için iirlerini yazıya geçirememi ler, bu yüzden iirleri günümüze ula amamı tır.

Âlık Veli, genç ya ta anne ve babasını kaybetmi tir. Daha sonra hayatını çobanlık yaparak kazanmaya ba lamı tır. Çobanlık yaptı ı yıllar, uzun bir süre yanında çalı tı ı Tükmenler'den bir kıza a ık olmu tur. air sevgilisi için iirler de yazmı tır. Sevgilisine öyle demi tir:

Ama dilber çok i bilir ustasın
Melül mahzun gezen bilmem hastasın
Sinem püte ettin mekan istersin
Muhkem imi alamadım kal'an yar
(Aslano lu, 1984)

Daha sonra ise, sevgilisinin ba ka birine verilmesiyle birlikte büyük acı çekmi ve u dizeleri söylemi tir:

Hel hel ettim Ma ara'dan uçurdum
Telli Kız'ın gitti derler bu yola
Elim ile evlerini göçürdüm
Telli Kız'ın gitti derler bu yola
(Aslano lu, 1984)

Veli'nin ölümü ise son derece trajik olmu tur. "Tozanlı tarafından gelirken Yıldızeli'nin Davlıala an köyünün Sancılıçam mevkiinde fırtınaya tutuldu. Bir an önce köye ula mak amacıyla atını mahmuzladı. At hızlı ilerliyordu. Bir çamın altından geçti i sırada, a a ıya do ru sarkan dallardan korunmak için öne do ru iyice e ilmek zorunda kaldı. At birdenbire yekinince eyerle dal arasında sıkı tı ve eyerin ka ı gö süne saplandı. O vaziyette köy kadar gitti. Konu kom u tedaviye çalı tı larsa da, yaptıklarından ne olacak. Ancak bir hafta ya ayabildi. Kabristana gömüldü. Öldü ü vakit ya ı altmı ı geçiyordu." (Aslano lu, 1984)

MECNUNUM LEYLAMI GÖRDÜM

Mecnunum Leylamı gördüm

Bir kerece bakdı geçti

Ne sordu ne de söyledi

Ka larını yıktı geçti

Soramadım bir çift sözü

Ay mıydı gün müydü yüzü

Sandım ki zühre yıldızı

avkı beni yaktı geçti

Ate inden duramadım

Ben bu sırra eremedim

Seher vakti göremedim

Yıldız gibi aktı geçti

Bilmem hangi burç yıldızı

Bu dertler yareler bizi

Gamze okun bazı bazı

Yar sineme çaktı geçti

Veli'm eydür ne hikmet i

Uyumadım ki görem bir dü

Zülfünü kement eylemi

Bo azıma taktı geçti

(Aslano lu, 1984)

Horasan ilinden Anadolu'ya

Islahata geldi Pir Hasan Dedem

Seyreyle didemden akan selini

Islahata geldi Pir Hasan Dedem

Pe inden ordusu gayet firkatlı
 Taçları ye ildir dilleri tatlı
 Böyle er görmedim gayet heybetli
 Islahata geldi Pir Hasan Dedem

Haydarı Berek'e bekçidir koydu
 Necef denizinden kılıçın aldı
 Tahta kılıç ile çok kafir kırdı
 Islahata geldi Pir Hasan Dedem

Ol Berek da ında Haydar seslenir
 Varan deli akıllanır uslanır
 Tahta kılıç kılıfında paslanır
 slaha geldi Pir Hasan Dedem

Aksede üstünde gördü üm böyle
 Gül yüzlü efendim gördü ün söyle
 Pir Otman Baba'ya bir niyaz eyle
 Islahata geldi Pir Hasan Dedem

Velim der ki üphesiz Ali
 Bir ismi Hasandır, bir ismi Ali
 Niyaz et Allahın sevgili kulu
 Islahata geldi Pir Hasan Dede

(Aslano lu, 1984)

3

Dost dost diye hayaline yeldi im
 Dost ise ayırmı özünü benden
 Çatık ka ı, benlerini saydı ım
 Çevirmi nicedir yüzünü benden

Hani dost u runa can ba verenler
 Hasbeten söylesin gözle görenler
 imdi bizden yüz çevirdi yarenler
 Evvel sekizmezdi gözünü benden

Gözüm ya ı dömer m'ola sellere
 Bu ayrılık har dü ürür güllere
 Evvel a na idim her bir hallere
 imdi sakınıyor sözünü benden

Sadık gerek dost yoluna soyuna
 Gönül kail Hak'tan gelen oyuna
 Besbelli ki oynayamam yayına
 Anınçün kaldırmı nazını benden

Her sabah naz ile gelip geçerken
 Doldurup da al badeler içerken
 Veli'm eyder ak gö sünü açarken
 imdi nikaplamı yüzünü benden

(Aslano lu, 1984)

1.3.6 BAYBURTLU Z H NÎ

Bayburtlu Zihnî'nin do um yılı kesin olarak bilinmemektedir; fakat iirlerinden yola çıkarak 19. yüzyılın ba larında do du u söylenmektedir. Babasının adı Osman'dır. Zihnî, ö renimine Erzurum ve Trabzon medreselerinde ba lamı , daha sonra ise stanbul'a gitmi tir. Burada Divan-ı Hümayun kalemine girmi tir. Bir süre stanbul'da kaldıktan sonra yurduna dönmü tür. Bir süre sonra Hacc'a, oradan da Mısır'a geçmi tir. “1832 yılında Hacc'a giden Zihnî, Mısır üzerinden stanbul'a geçmi tir. O sıralarda 1. Abdülmecit de tahta çıkmı tır. Zihnî, padi aha bir “culusiye” sunmu tur.” (Arisoy, 1995:231)

Zihnî, dola tı ı yerlerde genelde ta lanacak birini bulmu tur. Bu ki i genelde kaymakam, a a, kadı gibi halkı yöneten kesimden olmu tur. Zihnî, ömrünün son dönemini Trabzon'da geçirmi tir. Bir gün, memleket özlemiyle Bayburt'a do ru yola çıkan Zihnî, Trabzon yakınlarında Holasan köyünde 1859 yılında ölmü tür.

Zihnî'nin "Divan"ı ile, ba ından geçen olayları anlatan "Sergüze tnâme" adlı eserleri vardır. Adını hece ile söylemi ko maları ile destanları ya atmakta olsa da Zihnî, divan airi olma kaygısı gütmü tür. Divanında divan iirinin bütün ekilleri ile yazılmı iirler vardır. Usta bir ta lamacı (hicivci) olan ozan, bu tür eserlerinde yer yer açık saçık ve kaba küfürlere de ba vurmu tur.

VARDIM K YURDUNDAN AYAK GÖTÜRMÜ

Vardım ki yurdundan ayak götürmü

Yavru gitmi ıssız kalmı ota ı

Camlar ikest olmu meyler dökülmü

Sakiler meclisten çekmi aya ı

Hangi ba da bulsam ben o marali

Hangi yerde görsem çe m-i gazali

Avcılardan kaçmı ceylan misali

Geçmi da dan da a yoktur dura ı

Laleyi sünbülü gülü har olmu

Zevk u evk ehlini ah ü zar almı

Süleyman tahtını sanki mar almı

Gama tebdil olmu ülfetin ça ı

Zihnî derd elinden her zaman a lar

Vardım ki ba , a lar ba ban a lar

Sümbüller peri an güller kan a lar

eyda bülbül terk edeli bu ba ı

(Arısoy, 1995:252)

KAT P SEN YAZ SABA SEN DE KEREM KIL

Katip sen yaz saba sen de kerem kıl
 Götür arzıhalim yare tez elden
 Naziktir efendim nezahetli bil
 Gönderelim o dildara tez elden

Katip çok uzatma sarfı imlayı
 Hemen yaz derdime iste davayı
 Kerem et bekletme bad-ı sabayı
 Azmeylesin o diyara tez elden

Hasretli dideme nem mi gönderir
 Hicran mı gönderir gam mı gönderir
 Kendi mi gelir merhem mi gönderir
 Zahm-ı dil-i Zihnî'zara tez elden

(Arısoy, 1995:255)

SABA G DER SEN B Z M D YARE

Saba gider isen bizim diyare
 Benim vasfı halim o yare söyle
 Lalenin ba rında bir ise yare
 Benimki eri ti hezara söyle

Bülbül bir gül için çekerse zarı
 Halini arzeder yüz yüze bari
 Ya ben görmemi im o uh didarı
 Bıraktı bu garip diyare söyle

Pervane perrini yaktıysa nare
 Ya ben yaktım vücudumu yekpare
 Zihnîya Mansur"u çektiyse dare
 Ben esirim zülfü nigare söyle

(Arısoy, 1995:256)

UZUN MÜDDET HABER YOKTUR SILAMDAN

Uzun müddet haber yoktur silamdan
Her posta geldikçe gönlüm yerinir
Haber yok evlad ü ayal, anamdan
Can postanelere varır sürünür

Kör olsun gurbetin kahrı bitmedi
Gidemem vatana çilem yetmedi
Gül de taksam bülbülümüz ötmedi
Altın kafes olsa viran görünür

Bahar geldi seyran için iline
Herkes sevdi im takmı koluna
Zihnîya gurbetin gider yoluna
Hasretli sîneme hicran sarınır

(Arısoy, 1995:258)

1.3.7 DADALO LU

Dadalo lum yarım kayga kurulur

Öter tüfek davlumbazlar vurulur

Nice koç yi itler yere serilir

Ölen ölür kalan sa lar bizimdir (Arısoy, 1995:88)

19. yüzyılda ya amı olan â ıkların en önemlilerinden biri olan Dadalo lu, güney illerimizde ya amı tır. Hakkında yazılı kaynaklar olmadığı için kesin bir bilgiye ula ılamamaktadır. Bu belirsizlik, güney illerimizin hepsinin büyük airi kendilerine mal etmeye çalı masına neden olmu tur. Asıl adı Veli olan Dadalo lu'nun 1785-1868 yılları arasında ya adı ı öne sürülmektedir.

irlerinde ;

Kalktı göç eyledi Av ar elleri

A ır a ır giden iller bizimdir

gibi mısralara rastlanan Dadalo lu, Toroslar'da ya ayan Türkmen a iretlerinin Av ar boyundandır.

Dadalo lu, iirleriyle tarihî olaylara, isyanlara tanıklık ederken, aynı zamanda tabiat ve a k temalı iirler de yazmı tır. Igilendi i olaylar dolayısıyla hem bir devrin tarihini hem de bir toplumun duyu ve dü üncelerini ya atmı tır. Bu bakımdan Dadalo lu edebiyatımızın dikkatle üzerinde durulmaya de er airlerinden biridir.

AV AR ELLER

Kalktı göç eyledi av ar elleri
A ır a ır giden eller bizimdir
Arap atlar yakın eyler ıra ı
Yüce da dan a an yollar bizimdir

Belimizde kılıcımız kirmani
Ta ı deler mızra ımın temreni
Hakkımızda Devlet Vermi Fermanı
Ferman padi ahın da lar bizimdir

Dadalo lum yarın kavga kurulur
Öter tüfek davlumbazlar vurulur
Nice koç yi itler yere serilir
Ölen ölür kalan sa lar bizimdir

(Arısoy, 1995:88)

GEL HA GÜZEL GEL HA METH N SÖYLEY M

Gel ha güzel gel ha methin söyleyim
A zın eker dudakların bal gibi
Ya ta küçük amma boyda münasip
Sallanıyor bir fidanca dal gibi

Kalem aldım ka larını çatmaya
 Hicabettim adın sual etmeye
 Baban seni az bahaya satmaya
 Bakıp durur bin liralık mal gibi

Gezdireyim ye il ilen alınan
 Besleyeyim eker ilen balınan
 Baban seni bana verse malınan
 Koklarıdım yeni açmı gül gibi

Hezele de Dadalo lu"m hezele
 Melhem eyle gel yaramı tazele
 Ak saray gerektir böyle güzele
 Çalı ırdım on halayık kul gibi

(Arısoy, 1995:91)

D NLEY N A ALAR B R SÖZ EDEY M

Dinleyin a alar bir söz edeyim
 Bir güzel beni dilinen kandırdı
 Söz verdi de geri döndü sözünden
 Kötüleri üstümüze saldırdı

Dev ir hey sevdi im simlerin ku an
 Deli olur senin sevdana dü en
 Dostum nerde deyi sorup sormayan
 Muhabbeti ara yerden kaldırdı

Senin için giyece im alları
 Irak idi yakın ettim yolları
 Heves-güves yetirdi im gülleri
 Korkuyorum bir soysuza yoldurdu

Dadalo lu"m der ki bakın halime
 De irmen dönüyor çe mim seline
 nanman güzelin tatlı diline
 Çokca beni serseriye yeldirdi

(Arısoy, 1995:94)

ILGINCA SILGINCA GÖRÜNEN DA LAR

İlgınca sılgınca görünen da lar
 Yoksa Türkmen ili ba ın boran mı
 Deli gönül kaynayıp da co unca
 Hey a alar co tuca ım güman mı

A a ıdan akça koyun geliyor
 Bezirganlar koç yi ide gülüyor
 Kitabın dedi i günler oluyor
 Yoksa gün döndü de ahır zaman mı

A a ıdan akça ku um ötünce
 Katar ba ım mayalarım sökünce
 ah"tan ferman Türkmen ili göçünce
 Daha da hey Osmanlıya aman mı

Dadalo lu der ki gördüm dü ümde
 Yi "de at verirler on be ya ında
 Alı kın pi tovla da lar ba ında
 Azrail"den ba kasına aman mı

(Arısoy, 1995:98)

ILGIT ILGIT SEHER YEL ES YOR

İlgit ılgıt seher yeli esiyor,
 Gavur da larının ba ı dumanlı.
 Gönül binmi a k atına a ıyor,
 Bre beyler, cünunlu un zaman mı?

A a ıdan iskan evi geliyor,
 Bezirganla koç yi ide gülüyor.
 Kitabın dedi i günler oluyor,
 Yoksa devir döndü ahir zaman mı?

Dadalo lu"m sevdası var ba ımda,
 Gündüz hayalinde gece dü ümde.
 Alı kan tüfekler da lar ba ımda,
 Azrail"den ba kasına aman mı?

(Arısoy, 1995:102)

1.3.8 DEL BORAN

Haydi bire deli gönül
 Alevden mi dı ın senin
 Haydi bire deli gönül
 Alafırcık i in senin

(Rıza, 1930:40)

“Deliboran Fırat ile Gâvur da ı arasında mevcut Türkmen a iretleri arasında ya amı co kun bir halk airidir” (Rıza, 1930:40). Deli Boran’ın ya amıyla ilgili ayrıntılı bilgiler günümüze kadar tam anlamıyla ula amamı tır fakat ara tırmacılar, Deli Boran’ın iirlerinden yola çıkarak kendisinin 1820’li yıllarda, Çorum’un Sarıbey köyünde do mu olabilece ini varsaymaktadırlar. Bazı ara tırmacılar ise Deli Boran’ın Türkmen oldu u ve Fırat Irma ı boyunca ya adı ı söylenmektedir. Üç pe li entari giymesi ve garip davranı lar da bulunması nedeniyle deli olarak nitelenmi tir. Boran ve Deli Boran mahlaslarını kullanmı tır.

Deli Boran göçmen oldu u için hayatının ço unu seyahatte ve gezerek geçirmi tir. Deli Boran iirleri günümüze pek kalmasa da genel olan Karacao lan’ın izlerini görebiliriz.

ARZULAYIP SEN GÖRME E GELDİM

Arzulayıp seni görme e geldim
Yüzünde evvelki nurun kalmamı
Evvel u run u run i mar ederdin
imdi söyleme e dilin kalmamı

Böyle oldu unu bilsem gelmezdim
Ö üt versen ol ö ütten almazdım
Bahçen mâmur deyi gelip girmezdim
Senin yol olmadık yerin kalmamı

Boran'ım der geldim ise giderim
Ba ıban de ilim ba ı n'iderim
Varır bir fidana hizmet ederim
Dökülmü yapra ın, gülün kalmamı

(Arısoy, 1995:264)

BUGÜN BİR VEZİRİN VEKİLİ SENSİN

Bugün bir vezirin vekili sensin
Çekildim yanına car deyi geldim
Ya merhamet eyle ya lutfet öldür
A ıkın muradın' ver deyi geldim

Çekilsin askerın açılısın bahtın
Bin yıl akmalı Er ıvan tahtın
Nice kulları da odlara yaktın
Sende bir keramet var deyi geldim

Gelin seyredelim bahara yaza
Ötü en örde e ça rı an kaza
Kalk gidelim nizam kurdu Sivas'a
Kendirim boynuma dar deyi geldim

Gözümde akıttım kan ile ya ı
 Varıp dü ündü üm salının ta ı
 Gönlünüz olursa görün bu i i
 Leylâ'yı Boran'a ver deyi geldim

(Arısoy, 1995:265)

GÖKTE DO AN YILDIZ LE AY SE

Gökte do an yıldız ile ay ise
 Sorarlar aslını e er soy ise
 Â ıka da bah i çi in bu ise
 Vallahi billahi az kara gözlüm

Mail oldum yüzün ile a zına
 Kara hattat sürme çekmi gözüne
 Taramı zülfünü dökmü yüzüne
 Tara zülfünü de düz kara gözlüm

Selâm ver de selâmını alayım
 El kav urup divanına durayım
 Ben kapıda kulun kölen olayım
 Hep sana etti im naz kara gözlüm

Hesap ettim on yedidir ya ını
 Akıtayım gözlerimin ya ını
 Koy dizimin üstüne de ba ını
 Bir bir dü melerin çöz kara gözlüm

(Arısoy, 1995:268)

HAYD B RE DEL GÖNÜL

Haydi bire deli gönül
 Alevden mi dı ın senin
 Haydi bire deli gönül
 Alafırcık i in senin

Yardan sana sade cefa
 Sen de bol bol od ver bana
 Bozarmı hep yana yana
 Kanlı kızıl ba ın senin

Kalan her kucakta gezme
 Rüzgarlardan hile sezme
 Vara yo a gönül çezme
 Bine varmı ya ın senin

Deli Boran benzin solmu
 Bo azına zıkkım dolmu
 Dö e dö e gömgök olmu
 Kana kesmi dö ün senin

(Arısoy, 1995:269)

1.3.9 DERTLİ

Telli sazdır bunun adı
 Ne ayet dinler, ne kadı
 Bunu çalan anlar kendi
 eytan bunun neresinde?

(Kutsi, 1930:33)

Dertli, Yeniça – ahnalar köyünde 1772 yılında do mu tur. Asıl adı brahim olan Dertli'nin babasının adı Ali'dir. Çiftçi olan babasının erken ölümü ile birlikte köyün a ası Dertli'in elinden babasından kalma tüm mallarını alır. Hiçbir eyi kalmayan Dertli, civar köylerdeki akrabalarının yanına gitmi tir. Daha sonra ise stanbul, Konya, Mısır'da ya amı , sonunda yine köyüne dönmü tür. Fakat â ık, içgüdülerine yenik dü mü ve kendini tekrar yollara vurmu tur. 1845 yılında Ankara'da ölmü tür. Dertli, fakir, dü kün ve muhtaç insanlara kar ı daha ilgili olan,

onları gözeten bir âiktir. Bu özelliğini Ahmet Kutsi u ekilde dile getirmiştir:
 “Dertli bir gün Babîâli’ye gitmiş. Etrafına garip garip bakınırken kim olduğunu örenenler başında birikmişler, onu söyletmişler. Nihayet onu sadrazamın yanına götürmüşler; hatta padişahın da huzuruna kabul olunmuş. Sultan Mahmut bunun halinden memnun olarak:

-Ne istiyorsa yapın.

diye ferman eder. Dertli’nin gözünde en büyük rütbe kendi memleketinin (Dörtdivan) nahiyesinin müdürlüğü oldu undan onu diler. Memlekete geldi inde evvelâ bütün fukaranın vergilerini af, sonra da zenginlerinden topladığı paraları da fukaraya tevzi eder. (Dertli Bakaya) bundan ibarettir” (Kutsi, 1930:34).

Dertli adını, ya adını zorluklar sonrasında aldığı söylenir. Bir söylentiye göre ise, bir ak yüzünden intihara kalkışmasından sonra Dertli adını almıştır. Dertli’nin şiirlerinde hece ölçüsü de aruz da görülmektedir. Kendi divanı olmasına rağmen asıl tanınmasını sağlayan şiirler, hece ölçüsüyle yazdıklarıdır.

TELL SAZDIR BUNUN ADI

Telli sazdır bunun adı
 Na ayet dinler ne kadı
 Bunu çalan anlar kendi
 eytan bunun neresinde

Venedik'ten gelir teli
 Ardıç a acından kolu
 Be Allah'ın sersem kulu
 eytan bunun neresinde

Abdest alsan aldın demez
 Namaz kılsan kıldın demez
 Kadı gibi haram yemez
 eytan bunun neresinde

çinde mi dı ında mı
 Burgusunun ba ında mı
 Gö sünün nakı ında mı
 eytan bunun neresinde

Dut a acından teknesi
 Kiri ten ba lı perdesi
 Beyhey insanın teresi
 eytan bunun neresinde

Dertli gibi sarıksızdır
 Aya ı da çarıksızdır
 Boynuzu yok kuyruksuzdur
 eytan bunun neresinde

(Arısoy, 1995:269)

M NNET EYLED KÇE AKS NE DÖNER

Minnet eyledikçe aksine döner
 Etmiyelim çarh-ı devrana minnet
 Geceler muhabbet em'ası yanar
 Hacet de il mah-ı tabana minnet

Ezberden okuduk a k kitabını
 Anladık sofunun her sevabını
 Saki sundu bize hayat abını
 Kalmamı tır ab-ı hayvana minnet

Mü'minler i ine münafık a a
 Münkirler ba mı ko vursun ta a
 Kanaat tacını geyince ba a
 Ne sultana minnet ne hana minnet

Erenler bezmine girmez namahrem
 Bu yolda ba ıveren olurmu mahrem
 Dost derdinden buldu derdine merhem
 Dertli etmez gayri dermana minnet

(Arısoy, 1995:271)

ELA GÖZLERİN SEVDİĞİM DİLBER

Ela gözlerini sevdiğim dilber
 Güzeller cefadan niçin usanmaz
 Ne cefadan kaçar ne de rahmeyler
 Haktan haya edip kuldan utanmaz

Dü ıüp gam-ı hicre berbad olanda
 Bülbül gibi i ım feryad olanda
 Bir çe m-i ırin'e Ferhad olanda
 Fiğan ü ahıma da lar dayanmaz

Himmet bize Musa aleyhisselam
 Bu a k u sevdayı ben nasıl kesem
 Dertli yar yoluna can verir desem
 Gelse mezarımı görse inanmaz

(Arısoy, 1995:273)

BANA OLAN CEFA SENDEN DE ıLDİR

Bana olan cefa senden de ildir
 Benim kendi bahtım kara sevdiğim
 Sana meyil vermek benden de ildir
 Gönül dü tü nedir çare sevdiğim

Bir gonca almı ım cemal ba ından
 Bülbül-ve yad oldum gül buda ından
 Müjgan oklarından hasret da ından
 Ci erci ım pare pare sevdiğim

Sen gibi canana kurban olursam
 Terk-i vücud terk-i cihan olursam
 Bir gün de çe mimden nihan olursam
 Garip Dertli diye ara sevdi im

(Arısoy, 1995:274)

1.3.10 ERZURUMLU EMRAH

Erzurumlu Emrah, 19.yüzyılda ya amı olan â ıklar arasında en tanınmı olan â ıktır. 19.yüzyılın birinci yarısında ya amı olan Erzurumlu Emrah, Erzurum'un Tabura Köyü'nde dünyaya gelmi tir. Erzurumlu oldu unu a a ıdaki iirinde de bizzat söylemi tir.

Ne â ıklar çıkıptır Erzurum'dan lik Emrahî
 Bu esnada hakikat bezminin üstadı ben çıktım

(Boratav, 1982:42)

Do um tarihi tam olarak bilinmemektedir; fakat Tokatlı Nuri ve Erzurumlu Erbabı ile aynı zamanlarda ya adı ndan yola çıkılarak 1815-1820 yılları arasında do mu olabilece i söylenmektedir.

Erzurumlu Emrah, küçük ya ta köyünden ayrılır ve e itimi için Erzurum'a gider. Erzurum'da Arapça, Farsça sözcükleri ve deyimleri ö renmeye çalı ır. "Emrah bir dörtlü ünde:

Emrah'ım da okur yazar
Hak kalemin kimler bozar
Ayna olmu perçem düzer
Zülfün tarayı tarayı

diyerek okur-yazar oldu unu vurgular." (Yardımcı, 2006:21)

Emrah, bir süre sonra köyüne geri döner. Daha sonra köyünden tekrar ayrılarak Bayburt, Gümü hane, Kop üzerinden Trabzon'a gider. Trabzon'da iken gördü ü bir rüyasından titreyerek uyanan Emrah, daha sonra da saz çalı larında kendinden geçerek sarsılıp titremeye ba lamı tır. Emrah bu rüyasında u eilde anlatıyor:

Ke foldu bana bu gece mâ'nâ-yı hakîkat
Yazıldı gönül levhine imlâ-yı hakîkat

Mevc eyleyerek hâb-ı tegafülden uyandım
Cü eyledi deryâ gibi deryâ-yı hakikat

Çün âleme bildirdi Hudâ allem-el esma
Elbette o âdemdedir esmâ-yı hakîkat

Var söyle ki sen sofi-i na-kâma bu hali
Ol eylemsin yok yere dâvâ-yı hakikat

Her bir kese kadrince fuzuizat et efendim
Taksim eder ol nahn ü kaseknâ-yı hakikat

Bu âlem-i vahdetde senin gördü ün EMRAH
Kim gördi aceb böyle rüya-yı hakîkat

(Aslano lu, 1987:54)

Gitti i yerlerde iirleriyle ve sazıyla halkın be enisini kazanır. Daha sonra Kastamonu, Sivas, Sinop, stanbul, Çankırı, Niksar gibi yerlere de gitmi , gitti i yerlerde hep halkın be enisini kazanmı , hem de buralarda gönül i leriyle de ön plana çıkmı tır. Emrah Niksar'da ölmü tür.

Emrah, gitti i her yerde izler bırakmı , Â ık iirinin etkisini arttırmı ve adından söz ettirmi tir.

Yüce da ların ba ı
Pare pare duman imdi
Sevi mesi ho tur amma
Ayrılması yaman imdi

Garibim kaldım arada
 Gemiler oynar deryada
 Yar orada ben burada
 Konu mamız güman imdi

Gülün çevresi har mı ola
 Çekti im ahu zarar mı ola
 Acep bizi anar mı ola
 O ka ları keman imdi

Benim yarım yola bakar
 Gözlerinden ya lar akar
 Emrah'ı otlara yakar
 Boyu servi revan imdi.

(Halit, 1930:157)

Lamekan ehrinden bezm-i cihana
 A ık'a ma uk'tan haber götürdüm
 Adem olup buldum hakkın garibin
 ...dan eser götürdüm
 Söyledi im manayı eylesen takdir
 Deyme bir muabbir edemez tabir
 İmi bir noktadan eyleyip tesir
 Nince hüda ile durer götürdüm

(Mümtaz, 1034:109)

BÜLBÜL OLMU GÜL STANI BEKLER M

Bülbül olmu gülistanı beklerim
 Geçti cahil ömrüm gülizâr deyu
 Azgındır yaralar kabul etmez em
 Ya kime varayım yaram sar deyu

Bir gün bile dost baına girmedim
 El uzatıp gonca gülün dermedim
 Dünya güzeline gönül vermedim
 Benim sadâkatli yârim var deyu

Emrah devran sürsün bezminde a yar
 Bu gam diyarında ben kılayım zâr
 Sen tek baına gez ta yürekli yâr
 Ben de böyle dolanayım yâr deyu

(Arısoy, 1995:273)

DEDİMLERİN İSLANMI
 Dedim dilber didelerin ıslanmı
 Dedi çok aladım sel yarasıdır
 Dedim dilber yanakların di lenmi
 Dedi zülfüm dedi tel yarasıdır

Dedim dilber lebin eker bal olmu
 Dedi bugün bana ba ka hal olmu
 Dedim dilber ak gerdanın al olmu
 Dedi çiçek soktum gül yarasıdır

Dedim dilber Emrah aklını aldın
 Dedi u cihanda beni mi buldun
 Dedim dilber niçin sararıp soldun
 Dedi çekdice im dil yarasıdır

(Arısoy, 1995:274)

ELÂ GÖZLERİN SEVDİMLERİN
 Elâ gözlerini sevdi im dilber
 Sen benim derdimden devâ bilmezsin
 Sen nasıl tabipsin yoktur ilâcın
 Yürekte yaramı sarabilmezsin

Sana derim sana ey kalbi hayın
 Kimseler çekmesin fele in yayın
 Alıp harap ettin gönül sarayın
 Alıp bir ta ını koyabilmezsin

Emrah eydür yalan oldu sözlerim
 Muhabbetin can evimde gizlerim
 Ne durursun a lasan a gözlerim
 Gitti ka ı kara, görebilmezsin
 Gönül Gitmek ster Gurbet llere

Gönül gitmek ister gurbet illere
 Velakin bizleri yar e lendirir
 Ezelden mailiz gonca güllere
 Bülbül-i eydayı zar e lendirir

Bülbül gibi kaldık güller içinde
 Gözümüz kan a lar seller içinde
 Biz ehl-i harabız iller içinde
 Bizi ancak namus ar e lendirir

Biz sözüm var a kare söylenmez
 Söylesem de nazlı yarca dinlenmez
 Zincir ile ba lasanız e lenmez
 Emrah'ı zülfünde yar e lendirir

(Arısoy, 1995:276)

U KAR İK KARLI DA LAR
 u kar ıki karlı da lar
 Pare pare duman imdi
 Sevi mesi bir ho ama
 Ayrılması yaman imdi

Gülün çevresi har m'ola
Çekti in ah ü zar m'ola
Acep beni anar m'ola
Ol ka ları keman imdi

Arasam yari bulurum
Yoluna serim veririm
Bir gün görmesem ölürtüm
Gör n'eyledi yaman imdi

Emrah'ım kapıya çıkar
Çıkar da yollara bakar
A ıkı odlara yakar
Boyu uzun fidan imdi

(Arısoy, 1995:280)

II. BÖLÜM

2. HALK İRİ NDE GELENEK

Gelenek, ulusları ulus yapan, bir ulusun tarihsel süreç boyunca yaşıdığı ve davranışları ile şekillenen, o ulusun kültürünün sonucu ortaya çıkan davranışlar, tecrübeler, görüşler ve kültürel mirastır. Gelenek, toplumların yaşadığı coğrafya, iklim gibi dış etkenler ile kahramanlıklar, mit, din gibi kutsal olguların sentezinden oluşmaktadır.

Gelenek üç başlıkta incelenebilir. Birincisi, toplumun tarihte yaşadıkları ve bugüne taşıdıkları maddî ve manevî değerlerdir. İkincisi, geleneğin özünü oluşturduğunu iddia edilen kutsallık yanısırdır ki, bu yan ilahi bir yön taşımaktadır. Üçüncüsü ise alet, icatla ilgili olan madde yönüdür.

Sanat dalları, sanatçılar, sanatçılar tek olarak ele alındıklarına tam olarak anlamazlar. Bir sanatı, sanatçıyı anlayabilmek için onun geçmişteki sanatçıları, sanat dallarıyla olan ilişkisinin de anlaşılması gerekir. Çünkü sanatçılar, kendi geleneksel sanatlarının bir parçası, devamı niteliindedirler. Sanatçılar, kendilerine kalan mirası özümseyerek, kullanarak, zenginleştirerek eserler ortaya koyarlar. “Sadece şiirde değil, yazının her türünde geleneğe yararlanma, -seviyesi iyi ayarlandıysa zamanı geçtikçe yanıp, külünden yeniden doğan Kaknus kuşu gibi- eskiyi kullanarak son derece modern ve edebî değerleri olan ürünlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.” (Fedai, 1999)

Halk şiiri, özünü halkımızın yıllar boyu yaşadıklarından alan, halkımız ile beslenip meyvelerini veren bir dal olduysa için, geleneğe beslenmektedir denebilir. Hatta halk şiiri, gelenek olmadan olmaz da denebilir. “Hiç kuşkusuz halk kültürüne dayalı, bir yerde onun içinde bir sanat olduysa göre, halk edebiyatının da bir geleneği vardır (Cunbur, 1987:57)”. Halk şiiri yıllardan beri süre geldiysa için aynı zamanda halk şiiri geleneği kavramından söz etmek de mümkündür. Halk şiiri geleneği, Türk milletinin tarih boyunca yaşadığı kültür değerleri ve gelişimi ile paralel olarak gelişmiştir. Türk Milletinin dünya görüşü, yaşam biçimi, kültürü, kendine özgü bir edebiyat anlayışı sağlamıştır ve ortaya çıkarılan eserler, o kültür kapsamında oluşmuştur. Halk şiiri, yıllardır toplumumuzun kültürüne ve değerlerine

yargılarına göre süregelenidir. Toplumumuzun kültürü, Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar sürekli deşیره ve gelişerek var olmuştur, bu kültürün ilk zamandan beri var olan halk şiiri geleneşیره üzerine de şüphesiz etkileri olmuştur. Halk şiiri geleneşیره, toplumumuzun dünya görüşünün halk şiirleri tarafından benimsenip sanatçı kimlikleriyle yorumlanması ile özgünleşmiştir. Zamanında var olan Ozan-Baksı edebiyatı geleneşیره, zamanının dinsel ve kültürel deşیره iklikleriyle Halk şiirine dönüşmüştür.

Âıkılık geleneşیره, yalnızca çalıp söylemeye dayanmayan, usta âık tarafından öretilmesi gereken bir şiirdir. Bir kişinin âık olarak nitelenebilmesi için çalırlar boyu gelişen geleneşیره uyması gerekir (Kaya, 1994: 53-54). Âık, âıkılık geleneşیره nin özünde yer almalıdır, kendine özgü anlatımıyla geleneşیره güçlü bir soluk getirebilmelidir. Âık gerektiğinde halk hikâyesi de anlatabilmeli, doşılama şiir söyleyebilmeli, atıma yapabilmeli, tam anlamıyla geleneşیره yansıtılabilmelidir (Artun, 1996: 36). Âık tarzı şiirin en belirgin özellişیره âıkılık geleneşیره yle bireysel yaratıcılışیره bir arada uygulamasıdır. Çerçevesi gelenekle belirlenip bireysel yaratıcılışیره belirlenir. Âık edebiyatı usta-çırak ili kisiyle usta âıklar veya gelenek taşıyıcısı durumundaki âıkları dinleyen âık adaylarının usta malı deşیره leri ve hikayeleri doşru örenip gelecek kuşaklara taşımalarıyla günümüze gelmiştir (Günay, 1992: 155-156).

Halk şiirinde geleneşیره nin etkilerine örnek verilmesi gerekirse, halk şiirlerinin dörtlükler halinde söylenmesi gelenektendir. Aynı zamanda halk şiirinde kullanılan hece ölçüşیره, bu ölçünün yedili, sekizli, on birli olanlarının kullanılması yine geleneşیره örnek olarak verilebilir. Bunun yanı sıra, âıkların dîvan edebiyatından etkilenmesi sonucu ortaya çıkan dîvan söyleme geleneşیره de örnek verilebilir. Ali Yakıcı bir makalesinde, dîvan söyleme geleneşیره ni şuşekilde açıklamıştır: “âık tarzı Türk şiiri, Anadolu sahasındaki gelişmesini sürdürürken yeni nazım şuşekil ve türleriyle tanışmış, bir takım sentezler sonucunda yeni türlerin doşmasına vesile olmuştur. Özellikle aruzun âıklar tarafından kabul görmesiyle birlikte ortaya çıkan türlerin başında dîvan gelmektedir. Âık fasıllarının vazgeçilmez icra türlerinden biri olan dîvan, 17., 18. ve 19. yüzyıllarda âıklar arasında çok rağbet görmüş, bu gelenek 20. yüzyılda da devam etmiştir. (Yakıcı, 2001:71) Ayrıca âıklar tarafından ilenen

manzum mektup türü de âık edebiyatı gelenekleri arasında sayılabilir. Âıkların e ine, dostuna, arkadaşına, tanıdıklarına gönderdiği manzum mektupları vardır ki, bu konudaki örnekler gelenek açısından çok daha önemlidir. (Yakıcı, 1993:55)

Kısaca Halk iirinde âıklık gelene i u ekilde sıralanabilir:

1. Saz Çalma
2. Mahlas alma.
3. Rüya sonrası âık olma. (Bade içme)
4. Usta - Çırak
5. Atı ma - Kar ıla ma
6. Leb - de mez (dudak de mez)
7. Askı (muamma)
8. Dedim - Dedi tarzı söyleyi .
9. Tarih bildirme.
10. Nazire söyleme.

1- Saz Çalma:

Saz, âıkların ilham kayna ı oldu undan âıklık gelene inin en önemli unsurlarından biridir. Saz sayesinde âıklar, eserlerini halk iirinin biçimleriyle ortaya koyarak toplumu etkilemeyi ba armı lardır.

Eskinin kopuzunu, imdinin ise sazını âıklar kendi parçalarından biri olarak görmü lerdir. Bu yüzden sazı olmayan bir âık dü ünülemezdir. “Âık hep sazıyla övünür. Sazı onun dili ve gönlüdür. Onunla sohbet eder, onunla dertle ir, atı malarda kar ısındaki âı ı onunla mat eder. A ı ın imdadına hep saz yeti ir (Yardımcı, 2002:164).”

Saz, âıklar arasında çok önemli olmasından dolayı ona âıklar tarafından çok de er verilmi ve korunmu tur. Saz, Orta Asya'daki kopuz çalgısının bir uzantısı oldu undan dolayı saza olan sevgi ve saygının kayna ı da kopuzdan gelmektedir denebilir.

2- Mahlas Alma:

Mahlas, Arapça kökenli bir kelime olup “kurtulma yeri, sıvılacak yer” anlamlarına gelmektedir. Aynı zamanda mahlâs, halk airlerinin iirlerinde kullandıkları takma adlar, kendilerine uygun gördükleri ve isimlerinin yerine kullandıkları sözcüklerdir. Mahlas, airlerin yazdıkları iirlerde asıl adlarının yerine kullandıkları takma ada denir. “Sanatçıların kendilerine niçin bir mahlas alma / bulma ihtiyacı duydukları izah edilirken, bu düüncenin altında sanatçıların Allah veya hükümdar karısında kul veya teba pozisyonunda bulunmaları sebebiyle, eserlerinde gerçek isimlerini kullanmalarının bir saygısızlık olacağı düüncesinin yattığı ifade edilmiştir (Kalpaklı 2001: 254).”

Mahlas, Arapça kökenli bir kelime olsa da Araplar’dan Türkler’e geçmemiştir. Eski Türk iirlerinde de bazı airlerin isimleri yerine takma adlarını kullanmaları, mahlâs geleneğinin Araplar ile karışılma zamanı çok önce başladığını göstermektedir.

Halk edebiyatında mahlas geleneğiyle ilgili uygulanan bir kuraldır. Âşıkların çoğunun asıl ismi unutulmuş, mahlasları isim olarak kullanılır olmuştur. Örneğin Dadaloğlu’nun asıl adı Veli, Sümmanî’nin Hüseyin, Gevherî’nin Mehmet’tir. “Halk edebiyatında mahlâs geleneğiyle ilgili uygulanan bir kuraldır. Mutlaka son dördükte kullanılır.” (Yardımcı, 2002:170)

Halk iirinin geleneklerinden en bilinenlerinden olan mahlas seçme, halk iirinin artlarından da biridir. Âşıklar, bu geleneğe uyum ve genelde kendilerini ya fiziksel ya da ruhsal olarak en iyi anlatan isimleri mahlâsları yapmışlardır. Âşıklar mahlaslarını seçerken mesleklerini, resim çizme, yazı yazma gibi özelliklerini, babalarının adını veya mesleğini, fiziksel engellerini veya üstünlüklerini, ruhsal hallerini, dinî görüşlerini belirtici mahlâslar seçmişlerdir (Kurtoğlu, 2006:71). Ömer Faruk Akün, mahlasların alınma sebeplerini şu on bir başlık altında tasnif etmiştir (1994: 395-396):

1. Psikolojik bir durum ve tutumu aksettirenler:

Fevrî, Huzûrî, Gamî, Neâtî, Zârî, Sükûnî...

2. Kazanılmı bir meziyeti, alı kanlık haline gelmi bir davranı bildirenler:

Bezmî, Mahremî, Hemdemî, Ülfetî, Duayî, ükrî, Kabûlî, Gayretî, Ümîdî...

3. Üstünlük iddiası olanlar:

Ulvî, zzetî, Bülendî, Kebîrî, Hâkânî, Ferîdî...

4. Kendilerini cennete yara ır ilâhi makama yakın bulanlar:

Adnî, Firdevsî, Riyâzî, lâhî, Ledünnî, Kurbî, Yakînî...

5. Tabiattan alınanlar:

Bahrî, Âbî, Fezâyî, emsî, Mihrî, Ahterî, Ra'dî, Andelîbî, Kebûterî...

6. Mahviyet, kendini hor görme, bir dü künlük hali, bir hayat arızası veya talihsizlik bildirenler:

Gubârî, Hâkî, Za'îfî, Sâilî, Fakîrî, Garîbî, Cüdâyî, Aczî, Mahvî, Helâkî, Cefâyî, Günâhî, Özrî...

7. Bir kavram etrafında toplananlar:

Bedîî, Beyânî, Fehmî, Fikrî, Lisânî, Nutkî, lmî, Fünûnî...

8. ntisap edilen bir ahsiyetten veya babanın meslek ve payesinden gelenler:

Askerî, Ca'ferî, Destârî, Gül enî, Mekkî, Mîrî, Mu'îdî...

9. Do rudan do ruya meslekleriyle hüner sahibi oldukları i ve sanatlardan alınanlar:

Kâtibî, Nak î, ehdî, Huffî...

10. Sadece isim yapısında olanlar:

Nedîm, Selîm, Sâlim, Âsım...

11. Yer adlarından alınanlar:

Rûmî, Gül ehrî, Niksârî...

Â ık, gelene e uygun olarak kullanaca ı mahlası u yollarla alır:

Mahlâsını Kendi Seçerek Alma:

Bazı â ıklar, kendi adlarını veya soyadlarını mahlas olarak kullanmı lardır. Örne in Hüseyin Çırakman, Ali Gürbüz gibi kimi â ıklar ise mahlas olarak ad ve soyadlarını kullanmı lardır. (Yardımcı, 2004 : 2) Â ık Veysel, mahlâs olarak sadece adını kullanmı tır.

Bazı â ıklar ise mahlâslarını kendi ya am biçimlerine, hayat görü lerine, ya am tarzına, sanatına uygun olarak almı lardır. Bazı â ıklar ise Â ıkî gibi ustalarından veya ustalarının iirlerinden etkilenererek mahlas almı lardır.

“A tır anamız atamız
A ktır ceddimiz ötemiz
A ktan geliyor gıdamız
Yanarız büryan oluruz” (Yardımcı, 1994:99)

Mahlâsını bir usta â ıktan imam, pir ya da mür itten alma:

Â ıklardan bazıları, usta bir â ık tarafından duyulduktan sonra bir toplantı sırasında veya bizzat sınava tabî tutulur. Bu sınav sonrasında usta, â 1 ın â ıklı ı hak etti ini dü ünürse ona mahlâsını verir. Bazen de â ık olmak isteyen ki i, yöresine ünlü bir â 1 ın geldi ini ö rendi inde yanına giderek yeteneklerini sergiler, e er â ık tarafından be enilirse mahlâsı verilir.

Â ıklar bazen de yanlarında buldukları ustaları tarafından belli bir olgunlu a eri tiklerinde mahlâslarını ustalarından alırlar. Bazen de bir eyh veya pîrin yanında yeteneklerin sergilerken eyh ya da pîrin kendisine mahlâsını vermesiyle mahlâsını almı olur.

Rüyasında bade içerken alma:

Â ıklardan bazıları, rüyalarında a k badesi içirilme sırasında rüyasındaki pîrin kendisine mahlâsını vermesiyle mahlâs sahibi olurlar.

3- Rüya Sonra Â ık Olma (Bade çme) :

Halk edebiyatında oldukça sık görülen motiflerden biri rüya motifidir. Oldukça eskilere dayanan bu motif genelde hikayelerde kullanılsa da bazı â ıkların hayatlarında da görülebilmektedir.

Â ıklık gelene ine göre â ık olmanın yollarından bir tanesi de ki inin rüyasında bade içerek â ık olmasıdır. Bâde, â ıklı a atılan ilk adımdır. Bir içecek

olması gerekmediği gibi bir yiyecek, rüyada gelişen bir hadise gibi rüya sonucunda ki ide bir de isim olması anlamına gelir. Bâde içmek, geleneğin en önemli unsurlarındandır. Geleneğe göre âşik olmak için ya bir ustanın yanında çırak olmak ya da bâde içmek gerekmektedir.

Rüya genellikle çocukluk ve gençlik çağında görülür. Badeli âşıklardan Ferrahî 12 yaşında, Musa Merdanoğlu 13 yaşında, Hıfzî 18 yaşında, Pervanî 19 yaşında, Müdamî 14 yaşında, Feymanî 23 yaşında rüya görüp bade içmiştir. 40 yaşının üstünde bade içenlerin sayısı oldukça azdır. (Yardımcı, 2003) Âşıklar, genelde bade içtikten sonra bunları şiirlerine taşırlar ve nasıl bade içtiklerini anlatırlar. Örneğin Sümmanî bade içmesini şu koymasında anlatmaktadır:

Uyandım gafletten oldum perî an
 Bir nur doğdu alem oldu ürû an
 Selam verdi bana hobbî dervi an
 Lisanları bir hoşadâsı tek tek
 Aldılar abdesti uyandım hapdan
 Dediler aslınız hakû tûrabdan
 Okuttular üç harfi ye il yapraktan
 Okudum harfini noktasın tek tek.
 Okudum harfini Zihnîm bulandı
 Yaralarım göz göz oldu sulandı
 Baktım çar köşede kadeh dolandı
 Nürettim pîrlerin badesin tek tek
 Çıttım badesini gördüm rengini
 Tam on sekiz saat sürdüm cengini
 Yaryüzünde saydım on beş bîngî nî
 Hal, halin altında noktasın tek tek
 Baksana dillere bak bu sohbe
 Yetemedim bu dünyada hikmete
 Mecnunu da atmırlardı gurbete
 Kalmı gurbet elde hep böyle tek tek

Dizemedim gözüm ben bu elfazı
 Yüre imi yaktı kafirin kızı
 Kara gördüm artık kılı ile yazı
 Felek attı bize sillesin tek tek

Dediler Sümmanî gel çekme elem
 Adını çürütür derdile verem
 Senin için dünyada kavu mak haram
 Böyle yazmı kalem Hudasin tek tek.

Mehmet Yardımcı (1997: 343) ise Hekimhanlı Esiri'nin bâdeli âşıklarından olduğunu

Erenler yaktı çıramız
 Çok ükür rü'an olduk
 Âşıklıkta bu töremiz
 Çtik bâde sultan olduk

söyleyi inde ve:

Âşık olmayınca bâde içilmez
 Okuyup yazmasan mânâ seçilmez
 Har biten yerlerde güller açılmaz
 Bülbüle bu nâle efgân elverir.

biçimindeki söyleyişleriyle göstermiştir.

Abdullah Sato lu (1985: 325) da âşık Revaî'nin rüyasında bâde içmesini şu şekilde anlatmaktadır: Revaî, 18-19 yaşlarında iken, bir gün annesiyle Tra lı'daki bahçelere çalışmaya gider. Bir ara yorgunluktan bitap düşen Revaî, öle namazını kılmak ve biraz da serinlemek üzere, bahçelerin yakınlarındaki suyun bahçeye varır. Namazdan sonra, bir tarhanın gölgesinde dinlenirken uykuya dalan Revaî, rüyasında gündo du tarafından, üstleri bahçeleri pırıl pırıl, nur simalı yedi atlı ahsın kendine doğru geldiğini görür. Atlılardan en öndeki, cebin çıkardı ı billur kadehi Revaî'ye uzatarak, oradaki sudan birer bardak vermesini rica eder. Revaî atlılara su verdikten sonra, bardağı yine öndeki atlıya uzatır. Öndeki atlı bu defa, aynı billur kadehle yan tarafında asılı gümü bir kaptan doldurdu u bâdeyi:

- Al bunu da sen iç, diye Revaî'ye verir.

Revaî, kendisine sunulan ve tadı hiçbir eyde bulunmayan bu leziz sudan içtikten sonra, yedi atlı hiçbir ey konu madan yoluna devam eder. Bu sevinç ve haleca içinde gözlerini açan Revaî'de o günden sonra bir a k, heyecan ve co kunluk görülmeye ba lar...

Rüyada bâde içilerek â ık olma, ki inin ruhsal ve çevresel etkenlerden etkilenmesi, bu etkilenmenin bir birikim olup aç ı a çıkması ekinde olmaktadır.

Bade a ı a;

- Bir pir tarafından,

“Hızır çaresizler destini tutan
lyas peygamberi deryada derler”

Darendeli Fethi Baba (Sevengil, 1965:355)

“Hızır lyas bizim haldo umuzdur
Ne zerrece günden ne hod aydanuz”

Abdal Musa (Yener, 1973:298)

“ mdadımıza yetir Hızır lyazı”

Erci li Emrah (Saraço lu)

- Üçler tarafından,

- Be ler tarafından,

- Yediler tarafından,

- Kırklar tarafından verilir.

“ nanca göre Pir (Hızır Nebi) HAK katından â ıklık verilmi ki iye bâde ya da dolu içirerek onu â ık eden, onu “Hakkın inayeti ile” söz hüneri, saz hüneri ile onurlandıran candır” (Saraço lu, 1980:3).

4- Usta - Çırak:

Â ık edebiyatında yüzyıllar boyu ya atılan geleneklerin en önemlilerinden biri usta çırak gelene idir. Â ık, bir â ı ın yanına girerek onun çıra ı olmak suretiyle yetenekleri ölçüsünde olgunla ır, ustasının kendisine tek ba ına saz çalma yetkisini vermesiyle de çıraklıktan çıkm ı olur.

Çıraklık süreci genelde uzun ve zor bir süreç oldu undan çırak ustasından ders alırken çıra nın â ık olabilmesi için çok büyük sabır göstermesi gerekmektedir. Çıra nın olgunlu a ermesiyle birlikte ustası tarafından halk önünde tek ba ına çalma iznini alması, o â 1 nın çıraklıktan çıkması anlamına gelir.

Do an Kaya (1995: 329), usta-çırak ili kisini u ekilde gruplamı tır:

Bir â ık kendi yerini tutması, izinden gitmesi, eserlerini ve adını ya atması için istidatlı bir genci çırak alır, â ıklı nın vecibelerini ö reterek, onun da â ık olmasını sa lar. Deli Dervi , Feryadî- syanî, Kemter-Veli, Hüseyin-Mihmanî gibi...

Alınan çırak dı arıdan birisi olabilece i gibi kendi ailesinden (o lu, kızı, karısı, torunu,...) da olabilir. Ruhsatî-Minhacî (o lu), Sefil Selimî – Sadullah Selimî (torunu), Mihmanî – Yeter (karısı), Serdarî – Ay e Berk (kızı) gibi...

Çırak, bazan çok genç olmayıp â ıktan birkaç ya küçük de olabilir. Dilhunî ve çırakları gibi...

Bazı â ıklar, birkaç tane usta yanında yeti ir. Gülkaya ve Yalçın'ın yeti mesinde üç ustanın rolü olmu tur.

Â ıkların bir kısmı, önceden ya amı bir â 1 ı kendisine manevi usta seçip onun iirleri ve türküleri ile yeti ir. Ali Tan, Â ık Veysel'i, Er Mustafa ve Fakir Edna, ah Hayatî'yi, brahim ve Hacik Kız, Kul Himmet'i, Nedimî de Ruhsatî'yi kendisine manevi usta seçmi tir.

Â ıklardan bir kısmı, birden fazla çırak yeti tirir. Metinî, Meydanî, Mihmanî, Serdarî ve Sefil Selimî gibi ustalar bu tip â ıklara örnek gösterilebilir.

Kimi â ıklar, bir pirin meclisine katılarak bu mertebeye ula ır. Sefil, Selimî, Seren, Gündüz, Hüro lu, Do u A 1 ı ve Ozan Faik bu ekilde yeti mi â ıklardır.

Halk edebiyatında usta-çırak ili kisi, gelenek açısından da çok önemlidir. Ustaların eserleri, dü ünceleri çıraklar sayesinde gelecek nesillere aktarımı olmaktadır. Usta-çırak ili ki sayesinde halk edebiyatında uzun yıllar boyunca varolan gelenekler sonraki nesillere ta ınımı , yıllar boyunca sa lanan birikim, halk edebiyatı kültürünün olu masını ve devamını sa lamı tır.

19. yüzyılda usta-çırak geleneği içinde yetmiş en âşıklara örnekleri Mehmet Yardımcı şu şekilde listelemiştir: (Yardımcı, 2002:215)

Usta Âşık	Çırak
Cesimî	Çırak adı
Dervi Muhammet	Âşıkî, Şah Sultan
Dertli	Figânî
Figânî	Nailî, Cudî,
	Âşık Yorgansız Hakkı
Emsalî	Gülhanî, Mahbubî
Sümmanî	Çavuş Çavuş, Fahri Çavuş
	Sefilî, Mevlüt
Erbabî	Erzurumlu Emrah
Erzurumlu Emrah	Tokatlı Nuri
Kusurî	Ruhsatî
Meslekî	Noksanî
Meydanî	Mensubî, Kemalî, Hasan
Muhibbî	Âşık Amilî, Mahirî
Ruhsatî	Meslekî, Minhacî, Emsalî
Rüfüzü Baba	Silleli Sururî
Sivaslı Kemterî	Âşık Veli
Sümmanî	Nihanî
Tokatlı Nuri	Ceyhunî, Tıflî, Enverî,
	Gayretî
Zehrî	Nigarî
Zileli Ceyhunî	Arap Hafız, Arap Hicrî,
	Cemalî, Cesurî, Serdarî,
	Çavuş Çavuş, Mevcî, Niksarlı Bedri,
	Niksarlı Cesurî, Çavuş Çavuş,
	Yozgatlı Hüznî, Mesudî,
	Yozgatlı Pesendî, Seyhunî,
	Zileli İhamî, Zileli Nagâmî
Zileli Talibî	Esat, Raşit, Zileli Fedâî

5- Âşık Karşılamaları:

Âşıkların karşılamaları olarak belirli kurallara uyarak söyleşmelerine “atışma” adı verilir. Atışmalar doğaçlama olurlar ve en az iki âşığın dinleyiciler karşısında birbirlerini saz veya söz ile yenmeye çalışmaları şeklinde gerçekleşir. Atışmalar, genelde karşı tarafı incileyici ve mizahi şekilde olur. Karşılamada, rakibe üstün gelmek için soru-cevap, ayak gibi yollar ile galip gelme kullanılır. Âşık tarzı şiir geleneğinde karşılamalar, mümtaz bir yere sahiptir. Aslında, kişilerin birbiriyle manzum olarak söyleşmesi, Türklerde çok eskilere dayanır. İnsanlar, evde birlikte

yaparken, tarlada çalı ırken, yolda kar ıla tıklarında yahut dü ünlerde gruplar halinde veya ferdi olarak manzum sözler söyleyerek meramlarını, durumlarını ve duygularını dile getirirler.(Kaya, 1999:131)

Â ık kar ıla malarında u kurallara uyulur: Söze, ya ça büyük olan veya usta kabul edilen ya da misafir kabul edilen â ık ba lar. Oradaki meclisin verdi i ayak ve konu üzerine veya kendi seçti i ayak üzerine iire ba lar. Sonra di er â ık veya â ıklar da bu ayakta iirlerini söyledikten sonra ilk ayak bitmi olur. İk ayak bittikten sonra bu sefer di er bir â ık ba ka bir ayaklar iirini söyler ve di erleri aynı ayak ile onu takip ederler. Kısacası, il deyi e ba layan â ık, ayak açmı olur. Ayaklar, Umay Günay'ın da belirtti i gibi bir kelime ve ek, kelime grubu veya bütün bir mısra olabilirler ve sa ladı ı ahenk yanında iirin kompozisyon bütünlü ünü de sa larlar. (Günay, 1990:32)

Â ık kar ıla maları genelde üç amaçta toplanırlar. Birincisi tanı mak ve sohbet etmektir ki buna “nazire” adı da verilir. Nazirelerde kar ılıklı övgüler, kar ılıklı ki sel sorular, çe itli konulardaki görü ler ve tecrübeler i lenir. Kar ıdakini yenmeye çalı an veya zor durumda bırakacak deyi lere yer verilmez. Kar ıla maların sanatsal yönü en güçlü olan bölümü olan nazireler, ilk veya son bölümde yer alır. Kar ıla maların ikinci amacı ise kar ıdaki â ı ı hedef alan onun yetene ini ölçen ve onu alt etmeye çalı an “ta lama” veya “atı ma” denen gruptur. Bu amaç ile yapılan kar ıla malarda kar ıdakini alt etme, kendi yetene inin ve bilgisinin daha çok oldu unu ispatlamaya çalı ma hakimdir.

Ka ızmanlı Sezai ile Â ık Sümmanî arasında geçen u kar ıla ma, bir atı ma örne idir:

Sezai:

*Pençe salar giribanın alırım
Ne ter vurmaz amma kanın alırım
üphesiz elinden sazın alırım
Kaçarsın elimden çıplak Sümmanî*

Sümmanî:

*Me rebi bozu un errinden sakın
Ahlaklı ademe de erler bakın
E er â ık isen erefin takın
Sonra fayda vermez ah vah Sezai.*

(Düzgün, 2005)

Kar ıla maların amaçları bakımından üçüncü grubu ise “sorulan soruya cevap verebilme” ve cevap vermedeki yetene in ölçüldü ü bölümdür. Â ık, kar ısındakinin cevabını bilemeyece i soruları sanatıyla söyleyerek galip gelmeye çalı ır. Bu gruba giren kar ıla malar sanatsal yönü en zayıf olan kar ıla malardır. Â ık tüm dikkatini ve gücünü sorunun do ru cevaplanmasına harcadı ı için cevabının sanatsal yönü zayıf olur.

Kar ıla malar, ekil ve düzen olarak incelendi inde a a ıdaki ekil ve düzene uydukları görülür:

Ho geldiniz

Â ıklar, kar ıla mayı dinlemeye gelen dinleyiciler ve meclise merhaba demek için sazıyla ve sözüyle merhaba, ho geldiniz, safa geldiniz gibi deyi lere ba lı kalarak iirler söylerler.

Canlandırma:

Canlandırma bölümünde dinleyicilerin heyecanını arttırmak, onları kar ıla manın havasına sokmak için â ık ustalarının bilinen iirlerinden ve kendi güzellemelerinden okurlar.

Bu iki bölümde â ıklar ve dinleyiciler için kar ıla maya giri niteli i ta ırlar ve atı ma, bu giri bölümlerinden sonra ba lar.

Atı ma

Atı ma, en çok hüner isteyen bölümdür. Atı mada ta lama, leb de mez, muamma biri veya birkaçı etrafında atı ılır.

Ayak açma: Gelene e göre orada bulunan en ya lı veya usta â ık geni ayak denilen uyak sa lanacak kelimelerin bol oldu u bir ayakla deyi meyi açar. Daha sonra â ıklar bu bölümde niye kar ıla tıklarını meclise ve dinleyicilere iirleriyle anlatırlar.

Ta lama – Takılma: Bu bölümde â ıklar belirli bir ayak üzerinden birbirleriyle yarı ırlar ve galip gelmeye çalı ırlar. Â ıklar birbirlerinin kusurlarını

mizahi bir ekilde vurgularlar. Ta lama ne kadar a ır olsa da en sonunda â ıklar sözü tatlıya ba layarak ta lamayı bitirirler.

Soru-Cevap: Bu bölümde ise â ıklar birbirlerine bilim, sanat, din gibi konularda sorular sorarak birbirlerini denerler. Soru-cevaplı (atı malı çözümlü muamma) atı masında ayak açan â ık genellikle dar ayak da denilen zor uyak bulunan sözcükleri ayak olarak verdi inden â ıklar ayak bulamayıp ba landı ı için bu atı ma türüne “ba lama” da denmektedir (Yardımcı, 2002: 222). Â ık, soruya bir dörtlükle, aynı ayakta, do ru olarak cevap vermi se bu sefer kendisi ba ka bir ayakta bir dörtlükle soru sorarak di er â ı ı denemi olur.

Leb-de mez

Leb-de mez, â ıkların ustalıklarını sergilemek için ba vurdukları bir yöntemdir. Bu yöntemde â ık, içinde dudak ve di -dudak sesleri (B, P, M, V, F) bulunmayan iirler söyler. Genelde â ıklar bu tip atı mada dudaklarını arasına i ne alarak bu sessizleri kullanmamaya çalı ırlar.

Barı ma – Övme ve U urlama

Â ıklar, atı malarda bazen kar ılılarındaki â ı a ters, a ır sözler sarf edebilirler. Bu nedenle atı ma sonunda, birbirlerinin gönüllerini almak ve atı mayı tatlıya ba lamak için bu bölümde kar ılıklı güzel ve övücü iirlere yer verirler.

6- Askı (Muamma):

Kar ıla malarda bazen muamma denilen gizli bilgiler de sorulur. Kutu içinde bir e ya,mendil içinde bir yazı gibi... sırların bilinmesi istenir (Eke, 2000:193). Halk edebiyatında muamma, tüm â ıkların üstesinden gelemedi i bir gelenektir. Â ıklar çok güzel saz çalabilir, iir okuyabilir, atı abilir fakat muamma asmak ve muamma indirmek zeka ve ustalı ın simgesidir. XIX. Yüzyılın önemli â ıklarından Seyranî'nin a a ıdaki dörtlü ü, muammaya güzel bir örnektir:

“O suda bak bu suda
Be can yatar pusuda
Üçü gö e çekildi
Çifti kaldı bu suda”

(Turan, 2008:2)

Muamma olan kahvelerde, izleyiciler dahil sessiz konu ur ve muammanın çözümü hakkında dü ünürler. Â ık tarafından yazılmı olan muamma

bir ka ıda yazılır. Daha sonra â 1 ın ırakları, ortamda bulunan halktan belirli miktarda para toplarlar. Muammayı her kim çözerse, toplanan paranın sahibi o olur. E er muamma çözülemez ise, muammayı asan â ık, muammanın ne oldu unu söyleyerek toplanan parayı alır.

7- Dedim - Dedi Tarzı Söyle i:

“Dedim – dedi ko ma veya semailerde â ık ile sevgilisinin birer yaprak murra ile kar ılıklı konu masına denir” (Kırzıo lu, 1962:125). Bu tarz halk edebiyatında yaygın olarak kullanılan tarzlardan biridir. Genelde â ık ve sevdi inin kar ılıklı konu masını anlatan iirlerde bu tarz söyle iler bulunur. Genellikle seven ile sevilenin aralarında geçen kar ılıklı çeki menin â ık tarafından dile getirilmesidir. Sevenin övgülerine, güzellemelerine kar ılık sevilenin küçümsedi i böbürlenerek güzelli i ile övündü ü durumların ifadesidir. Sevilenin büyülenerek övünmesi sevenin sitemi ile kar ılanır. Bu tip iirlerde sevende birle me dile i gönül dilinden, içtenlikle olurken, sevilenin reddi, istemeyi i yüzeysel, hep kendini öven ifadelerle yer alır (Yardımcı, 2002:236).

Dedim-Dedi tarzı söyleyi e ko ma türünde de rastlanmaktadır. Erzurumlu Emrah’ın a ıdaki ko ması bu tarza örnek olarak gösterilebilir:

Sabahtan u radım ben bir fidana
Dedim mahmur musun dedi ki yok yok
Ak elleri bo um bo um kınalı
Dedim bayram mıdır dedi ki yok yok

Dedim inci nedir dedi di imdir
Dedim kalem nedir dedi ka ımdır
Dedim on be nedir dedi ya ımdır
Dedim daha var mı dedi ki yok yok

Dedim ölüm vardır dedi aynımda
 Dedim zulüm vardır dedi boynumda
 Dedim gül memeler dedi koynumda
 Dedim ver a zıma dedi ki yok yok

Dedim Erzurum nedir dedi ilimdir
 Dedim gider misin dedi yolumdur
 Dedim Emrah nedir dedi kulumdur
 Dedim satar mısın dedi ki yok yok

Dedim-Dedi tarzı şiirlerde her zaman Erzurumlu Emrah'ın şiirindeki gibi düzenli "Dedim-Dedi" sıralamasına uyulmayabilir. Tarzın nasıl i lendi i â 1 ın da tarzına ba lıdır. Â ık Veysel'in şiiri de bu duruma örnek gösterilebilir:

ARARKEN ALLAH'I BULDUM

Ararken Allah'ı buldum
 Dedi gezme hele hele
 Yanıldım yanına vardım
 Ke ki varmıyaydım n'ola

Dedim hizmetkarın var mı
 Dedi bana sen durman mı
 Dedi gezme hey avare
 k'ellerin sala sala

Dedi bana gel yanıma
 Seni ortakçı edeyim
 Bana bir çift öküz verdi
 kisi de alavula

Biderimi yere saçtım
 Ben bir helal kara dü tüm
 Öküzleri çifte ko tum
 Hoh eyledim dala dala

Kin ektik ekin biçtik
 Dedim gel ki bölü elim
 Kendi aldı ba lı ba lı
 Bana verdi sile sile

Ben bu kavle raz'olmadım
 Hayli nizalar eyledim
 Duyanlara hep söyledim
 Bayıldılar güle güle

Allah bana tokat vurdu
 Kaçuban evime geldim
 Avrada halim arzettim
 Dedi Veli kele kele (Arısoy: 1995:248)

8- Tarih Bildirme:

Toplumun ya adı ı önemli olaylar (sel, kuraklık, yangın, deprem gibi felâketler, sava lar, barı lar, anla malar) hakkında iirler yazan â ıklar, iirlerinde anlatılan olayların gelecekte de bilinebilmesi için ilk veya son dörtlükte olayın tarihinden bahsetmi lerdir. Önceleri divan edebiyatında olan tarih bildirme, daha sonra halk edebiyatında da kullanılmaya ba lanmı tır ve gelenek halini almı tır. Tarih bildirme gelene inin günümüzde halk edebiyatı ile ilgili ara tırmalarında, tarih ara tırmalarında çok büyük yararı vardır. Bu gelenek sayesinde bazı olayların ne zaman gerçekleşti i veya o olaya tanıklık eden â ı n hangi yıllarda ya adı ı çıkarılabilmektedir.

Â ıklar bazen, Â ık Serdarî gibi iirin ortasında tarih bildirirler:

Nesini söyleyim, benim efendim
Gayrı düzen tutmaz telimiz bizim
Garip bülbül gibi feryat ederim
Açılmadan soldu gülümüz bizim

Sefil irençberlerin tebdili a tı
Borç kemâli buldu, boynundan a tı
ntikal parası binleri geçti
Dahi do rulamaz belimiz bizim

Sefil irençberin yüzü so uktur
Yıl perhizi tutmu , içi kovuktur
ne i, koyunu, iki tavuktur
Bundan gayrı yoktur malımız bizim.

Evlâtlar babanın sözünü tutmuyor
Acım, diye çift sürmeye gitmiyor
Çocuklar büyüdü, ekmek yetmiyor
Ba ımıza belâ dölümüz bizim

u yalan dünyada ho olamadım
Borçludan bir kere ba alamadım
u küçük öküze e bulamadım
Söylemeden âciz dilimiz bizim

Bir a ka geldik de biz bunu dedik
Üç yüz dört senesi bir sille yedik
Her nereye varsan sahipsiz gedik
Kime arzolacak halimiz bizim.

Sekiz ay kışımız, dört ay yazımız
 Açlıktan telef olur bazımız
 Kasım demeden buz tutar özümüz
 Mayısda çözülür gölümüz bizim

Açılmadı ikbalimiz, bahtımız
 en olsun İstanbul paytahtımız
 Tevellüt ellidir, geçti vaktımız
 Nöbetin gözlüyor halimiz bizim

Tahsildarlar çıkmı köyleri gezer
 Fukara haline eden yok nazar
 Örtüsü, döşeme mezatda gezer
 Hasırdan örülür malımız bizim

SERDÂRÎ, sen gel de bu işi boz la
 Çekil bir tekkeye, tekbire ba la
 Vilâyetim Sivas, yerim arkı la
 Dümez İstanbul'a yolumuz bizim (Öztelli, 1976 : 624 – 625).

Bazen Âlıkâdî'nin sel felaketini anlatan şiirindeki gibi ilk dörtlükte tarih
 düğümler;

Sene bin iki yüz doksan üç tamam
 Recebin beşinde sel revan eyledi
 Gökreyüp hımm ile gelince heman
 Nice mâmureyi viran eyledi

Kimseden kimseye olmadı imdat
 aradı da halk, bulamadı irat
 Dakkada bin kapı eyledi küat
 Girip evler içre cevlan eyledi

Bir yandan girdi de bir yandan çıktı
 Nice fakirlerin evlerin yıktı
 Mekânsız kaldı halk, canından bıktı
 Bayku lar viranı mekân eyledi

Kimi der, gitti yavrum, kimi yavrum
 Ana-baba günü oldu bu gün halim
 Nice canları bo du bu tûfan zalim
 Yıktı yuvasın, sâbiyi uryan eyledi

Yoktu bir yer barınsın fisebillah
 Elest bezminde dedik ila-Allah
 Büyük küçük ça rı ıp dedikçe Allah
 Döktürüp göz ya ını umman eyledi

Çı rı an insana yürek dayanmaz
 Bo ulmu be ikte mâsumlar, uyanmaz
 Selle giden canlar ate e yanmaz
 Gördü göz ya ını figan eyledi.

Nedir Yârab kulun bunca günahı
 Rahmet de il bu gazab-ı ilâhî
 Sabi sıbyanda kalmadı penâhı
 Dinmedi sular subha dek ceryan eyledi

Rabb'ın hikmetine akıllar ermez
 Kulun tedbiri de bir pula de mez
 Ferman kendinindir kimseler bilmez
 Yanık CADÎ böyle destan eyledi (Öztelli,1976 : 655 – 656)

Âıklar bazen de Âık Salih'in a a ıdaki iirndeki gibi son dörtlükte tarih
dü erler:

ehr-i Kayseri'ye dü tü bir figan
Gelmemi bu gibi kıtlık zamanı
Hâs-ü âm ça ırdı üç gün el-aman
Çare yok bozulmaz Hüdâ fermanı

Çün kaht eri ti bu sene gayet
Kalmadı kimsede zerrece takat
Nefs-i nefis oldu, aynı kıyamet
Kesildi cümlesinin tâb-ı dermanı

Erdi bu kıtlı a nice çok diyar
Cümlesinden ehven oldu bu civar
Bütün bütün harap oldu â ikâr
Kullarına imdat ede Suphân'ı

Varalım Kapı'ya edelim niyaz
Tövbekâr olalım, bu bizlere az
Kalmazdı bir can, olmasa Sıvas
Çok ükür Hüdâ'ya etti ihsanı

Kalmadı kimsede hiç mal-ü e ya
Bütün ekmekçiler oldular ihya
Fukara onlara etti vaveylâ
Fukaranın semaya çıktı efganı

Muktedir mel'unlar buldular fırsat
Una bin ziyade koydular kıymet
Dediler onlar "Bu bir ganimet"
Ol vakıt unuttular dini, imanı.

Çok ki i-zadeden ref oldu hicap
 Feryada ba ladı çok alî-cenap
 Dediler:- «Hûn oldu, ci erler kebab»
 Âh-ü vah doldurdu bütün cihanı

Nice yetimlerin gül benzi soldu
 Her bir ey bahada nihayet buldu
 İleki fukara en zebun oldu
 Onlara merhamet kıla Rahmânî

Bu sene fitnekâr gayetle arttı
 Nice insafsızlar una ta kattı
 Nice bin naz ile metain sattı
 Âkıbet on sekze verdi batmanı

Nice gafil serden geçmek istedi
 Mevтин erbetinden içmek istedi
 Altı aylık çocuk ekmek istedi
 Acayıp ah ile etti giryanı

Gel inat eyleme, kusurlar bizde
 Beynamaz ço aldı, hem beldemizde
 Do ru zat kalmadı on binde birde
 Hak islâh eyleye âsi insanı

Kalktı bereket bütün e yadan
 Cümle gafil oldu hep akrabadan
 Rahat mı istersin gayrı dünyadan
 Yakın Kitap'daki âhir zamanı

Gelin, kendimize dönelim bizler
 Çok zuhur ediyor bu gibi i ler
 Haniya o bolca olan yemi ler
 Hüdâ affeyleye bizden isyanı

Takdir böyle diye çalınmı kalem
 Diledi in i ler ol ah-ı Âlem
 Buna, razı ol, gel çekme elem
 Hüdâ göndermeye ba ka tûfanı

Bazılar demi ler: Salih Efendi,
 Acep bu destanı düzdü mü kendi»
 Ben de bu kelâmı i ittim imdi
 Mârifet de ildir düzmek destanı

Hamd-olsun Hüdâ'ya nice sad-hezar
 Beyit düzmek ile etmem iftihar
 ndimde güç de il, pek kolay bu kâr
 ekk-ü üphe edip etme gümanı

On dakkada destan hem oldu tamam
 Dile ime uygun dü medi meram
 Sıdk ile etmedim ona ihtimam
 Azıcık kelâmla ettim beyanı

Ey Rabbim, kalbimi sen eyle gü ad
 Cahilden ahidi sen eyle berbad
 Ol a k-ı pâkimi sen eyle ziyad
 Ben senden umarım a k-ı Osmanî

Tarih bin iki yüz altmı ikide
 Zuhur etti kıtlık çün Kayseri'de
 SAL H' im, dedi im yâ Rabbî dilde
 Bir dahi gösterme böyle tûfanı (Öztelli, 1976 : 613 – 615)

9- Nazire Söyleme:

Nazire, halk edebiyatına divan edebiyatından geçmi tir. Â ık ba ka bir airin iirinin ölçü ve uya ına sadık kalarak yazarsa buna nazire söyleme denmektedir. “Nazire biçim ve içerik olarak aslına ba lı kalınarak yapılır. Nazire yapma i ine de tanzir adı verilmektedir (Yardımcı, 2002:246)”. Nazire söyleme, özellikle 19. yüzyılda yaygınla mı tır. “Geçmi yüzyıllarda ya ayan önemli Tekke airlerinin, divan airlerinin ve â ıklarının iirlerine bu yüzyılda birçok nazire yazılmı tır. Özellikle Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Bâkî, Fuzulî, Nedim, Karacao lan gibi air ve â ıkların yanında yine XIX. yüzyılın güçlü â ıkları olan Dertli, Erzurumlu Emrah, Çankırılı Zahmi'nin iirlerine birçok nazire yazıldı ı görülmektedir (Aydın, 2003:288)”. Kelime Arapça "e , de er" anlamlarındaki nazir'den gelir. Nazire yazma, tanzir, tanzir etme diye anılır. Nazire gelene i Türk edebiyatına ran edebiyatından geçmi tir. ranlı airler nazireye cevâb adını verirler. Alay ve aka yollu yazılmı nazirelere tezhil veya hezl denir.

3. Â İK EDEBİYATINDA ETKİLEMLER

Türk Milleti'nin yaayan ve karılıklı olarak birbirinden etkilenen bir yapı vardır. Tarihsel süreç içerisinde toplumun yapısında meydana gelen değişimler, edebiyatın da yapısını değiştirmiştir. Âık edebiyatı, Türk Milleti'nin yaayan tarzındaki, toplumsal yapısındaki değişimler ile örtünen bir değişim içinde olmuştur. Bu değişim beraberinde edebiyatta da gelişim sağlamıştır.

Âık edebiyatı, milletimizin kültürü, yaayan ve değer yargılarına göre her yüzyılda değişimi, gelişimiştir. Kültüre bağlı olarak değişen değerler bütününe âık edebiyatını da paralelinde değiştirmesi, âık edebiyatının Türk Milleti'nin kültürünün ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir.

Toplumun kültürünün, yapısının edebiyatı etkilediği gibi farklı edebiyatlar da birbirilerini zaman içinde etkilemiş, bu etkileşimin sonucu olarak ortak bazı unsurların doğmasına neden olmuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere, yaayan bir varlık olan Türk kültürü nasıl âık edebiyatını etkilemişse, diğer edebiyat dalları da bir o kadar etkilemiştir çünkü aslında toplum ve yarattığı edebiyat dalları, birbirleriyle etkileşerek yaayan ve toplamda bir bütün oluşturmuşlardır. Erman Artun'un dediği gibi önceki dönemlerde tepki olarak doğmuş edebiyatlarda bile eskinin bazı değerlerle yaaymaya devam ettiği görülmektedir. (Artun, 2005:9) Bir bütününe parçalarının birbirleri arasında etkileşmesi de bütün olmanın getirdiği bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumumuzun edebiyat dalları, tarih boyunca birbirini etkileyerek yaayanlarını sürdürmüşlerdir. Âık edebiyatı da kuşkusuz diğer edebiyatlardan etkilenmiş, onlardan bazı değerleri kendi bünyesine geçirmiş, hatta bu değerler gelecek dönemlere âık edebiyatı geleneği içinde aktarılmıştır. Âık edebiyatı en çok dîvan edebiyatından etkilenmiş ve dîvan edebiyatını etkilemiştir.

Âık edebiyatının yaygınla mayaba ladı ı 16.-17. yüzyıllarda toplumumuzda divan edebiyatı oldukça güçlüdür. Bu dönemlerdeki divan edebiyatının güçlülü üne örnek verilirse, Leylâ ile Mecnun, Ferhad ile irin gibi divan edebiyatı yapıtları halk arasında oldukça yaygınla an eserler olarak halk arasında yaamlarını sürdürmektedir. Bu kadar güçlü bir döneminde olan bir edebiyatın, âık edebiyatını etkilemesi de kaçınılmazdır. Bu yüzden âık edebiyatında kullanılan tarz ve âık edebiyatının yapısı dîvan edebiyatından etkilenmi tir. “Halk airlerinin divan airlerinden etkilenmesi ayıplanacak bir durum de ildir. Aksine, kültür geli minin tabî bir neticesidir. Aynı toplum içinde cereyan ede kültür ve sanat faaliyetlerinin birbirinden etkilenmesi, kar ılıklı alı veri te bulunmasından daha tabî ne olabilir? Yan yana ya ayan milletler arasında bile bu kültür alı veri inin oldu unu kabul ettikten sonra aynı milletin kendi içindeki bu benzer durumu niye yadırgıyalım? (Kurnaz, 1997:312)”

Âık edebiyatı, dîvan edebiyatından etkilendi i kadar dîvan edebiyatını etkilemi tir de. Dîvan airleri küçümsedikleri âık edebiyatından etkilenmi tir. Bazı divan airleri âık edebiyatı tarzında iirler yazıp söylemi lerdir.

3.1 Âık Edebiyatı ile Divan Edebiyatının Ortak Yönleri

Âık edebiyatı ve divan edebiyatı aynı toplumdandır, aynı kültürden, aynı tarihsel süreçten beslendikleri ve bunun yanında aynı zamanlarda var oldukları için birbirlerinden etkilenmi lerdir. Halk iiri, âık iiri ve divan iiri arasındaki ortak yönleri Türk kültürünün bütünlülü ü ve devamlılı ı esaslarına göre ele almak gerekir. (Yardımcı, 2002:259) Aynı kültürden do an bu iki edebiyat kolunun birbirleriyle etkile im içinde olmaması dü ünülemez. Nitekim, bir çok çalı mada da bu iki edebiyatın ortak yönleri, birbirlerini nasıl etkiledikleri verilmi tir.

16. ve 19. yüzyıllardan günümüze kalan cönklerde, okuma-yazma bilen halk kesiminden ki ilerin derledikleri defterlerde, özellikle 16. yüzyılda Bâkî, Fuzûlî, Yahya Bey, Hayretî gibi ünlü dîvân airlerinin iirlerine rastlamamız, dîvân iirinin sadece yüksek aydın kesiminde okunmakla kalmadı ını göstermektedir. Özellikle tasavvuf dü ünncesini i leyen iirlere bu defterlerde daha çok rastlanır. (Çavuşo lu: 1986, s. 8)

Klâsik edebiyat üzerinde halk edebiyatımızın ve halk edebiyatı üzerinde klâsik edebiyatımızın birtakım tesir ve aksi tesirlerinin olduğu görülmektedir. (Köprülü: 1980, s. 117-118) Aynı toplum içinde cereyan eden kültür ve sanat faaliyetlerinin birbirinden etkilenmesi, karışıklıkla doludur ve bulunması gayet tabiidir. (Köprülü: 1962, s. 22) Divan şiirleri, şiir dilini belâgat ve fesahatte en iyi seviyeye çıkarmayı amaçlamışken; halk şiirinin ya da saz şiirlerinin şiirdeki iç ve dış yapı tasarrufları itibarıyla divan şiirinden pek uzak olmadığı söylenebilir. (Ak, 1993)

Âık şiirinin ve divan şiirinin ortak yönleri Mehmet Yardımcı'nın (2002: 260) çalışmasına dayanarak şu şekilde belirtilebilir:

- Milli nazım birimi olan murabba ortaktır. Dörtlükler divan şiiri, halk şiiri ve hatta slamiyet öncesi Türk şiirinde de kullanılmıştır.
- Her iki dalda da ekilde bir kafiye vardır. Âık şiirinin ve divan şiirinin kalıplaşmış biçimleri vardır.
- Uyak çeşitleri iki disiplinde de ortaktır. Aynı cins uyaklar her ikisinde de ortaktır.
- Her iki disiplinde de mahlas kullanma vardır ve şiirlerin mahlaslarında büyük benzerlikler vardır.

Âık şiirinde oldukça sık bir şekilde Deli Boran'ın ağızdaki şiirinde olduğu gibi şiirlerinde mahlas kullanma görülmektedir:

“ Deli Boran yakar yıkılır
Kül olup yere dökülür
Urum'dan am'a çekilir
Bellere verme bu derdi”

(Arisoy, 1985 : 265)

Divan şiirinde de mahlas alma ve şiirlerinde kullanma Fuzuli'nin dizelerinde görüldüğü gibi bir gelenek olarak görülmektedir.

Geda-yi alemi sulatnü sulatni geda eyler
arab-ı k-i dil-berde Fuzuli özge halet bar

(Zülfe, 2006:229)

- Dedim-dedi biçimi hem âık edebiyatında hem de divan edebiyatında ortak kullanılmı tır.

eyh Divanî'nin a a ıda örne i divan iirinde bu biçime güzel bir örnek olarak gösterilebilir.

Dedim visaline ermek dedi hayâl-i muhal
Dedim cemâlini görmek dedi mübarek fal

Dedim yüzümü yüzüne dedi ki sürme yürü .
Dedim tozunu gözüme dedi ki sürmedir al

Dedim yeterdi kemâlin dedi aya naksî
Dedim ererdi cemâlin dedi güne e zeval

Dedim ki eyhî'yi a kın dedi ki öldüriser
Dedim harîmî gözüne dedi ki kanı halâl

(sen, Kurnaz, 1990: 200)

Âık iirinde ise Ruhsatî'nin a a ıdaki iiri örnek olarak gösterilebilir:

Vardım nazlı yârin ziyaretine **Dedim**
Kalk gidelim dedi varamam **Dedim** bu
Kadar mı vazgeldin benden **Dedi**
Vazgelmedim ama varamam

Dedim kuzulara nasıl dayandın
Dedi evvel Allah sana güvendim
Dedim a kın ile odlara yandım
Dedi biliyorum ama varamam

(Arısoy, 1985: 265)

- EBCED hesabı olarak da bilinen tarih düürme iki disipline de kullanılmı tır.

Ruhsat'ım kusurun görmez oldu
Dünya muhanete fazla dar oldu
Tarih geldi i te doksan bir oldu
Ne acayib oldu cihan bu sene

(Ruhsatî) (Koz, 1987:207)

- Mitolojik olaylar, mitolojik kahramanlar, yerler âıklar ve divan airleri tarafından ortak kullanılmı tır. Âık iirinde:

“Kimsenin aybında sen olma nazır
Cümlenin haliki her yerde hazır
Bilgi meclisinde bulunur Hızır
Kalb gözüyle dört yanına iyice bak

Ruhsatî (Güney, 1953:92)

biçiminde yer alan Hızır, divan iirinde de:

Saldı gül ende yine seccade-i ahdar çemen
Olma a kaim makam-ı Hızır Peygamber çemen

(Levend,1984:119)

örne inde de görüldü ü gibi, efsanevi ve mitolojik bir ki i olarak yer almı tır” (Yardımcı, 1998:200).

- ki disipline de slam dininin etkisi görülmektedir. iirler genellikle slam kültürünün etkisiyle yazılmı lardır. Örne in 19. yüzyıl âıklarından Arifî a a ıdaki satırlarında Hz. Muhammed'i, Hz. Ali'yi, on iki imamı övmekte;

“Ol habîb-i kibriyâdır Mustafa'yı sevmi em
Yar-ı garı Mustafa'nı Murtaza'yı sevmi em”

(Güler, 1999:64)

A a ıdaki satırlarda ise Bekta ili in ve Bekta iler in özelliklerini sıralamaktadır:

“Her cihetde âdem-i irfan olur Bekta iler,
Her türab-ı cevheri bürkan olur Bekta iler”

(Güler, 1999:64)

- Â ıklar ve divan airleri iirlerinde ayet ve hadislerden yararlanmı lardır.
- Her iki edebiyatta da övgü ve aynı zamanda yergi görölmektedir.
- Â ık Efkârî'nin ülkenin siyasal durumu hakkındaki yergisi;

“ u parti bu parti te ekkülün
Dilinde köz yokmu savrulan kü lün
Kesilmesi mümkün de il akılın
Ne için atıp ta vuramıyoruz

Bo a bu gayretler millete yazık
nsaf yok insanda atıyor kazık
Doktorlar neylesin ilacı bozuk
Yara dil yarası saramıyoruz”

(Rayman, 1994:42)

ile do du u yer ile ilgili olan a a ıdaki övgüsü

“Yazı çok sevimli seyri vardır
Buzlu pınar, çimen çayırı vardır
Â ık Efkârî airi vardır
Bülbülü seslidir Yolüstü köyü”

(Rayman, 1994:42)

halk edebiyatında övgü ve yergiye güzel örneklerdendir.

- Nazirecilik, hem â ık iirinde hem de divan iirinde ortak olarak görölen bir unsurdur.
 - Hem â ık iirinde, hem divan iirin de hem de slamiyet öncesi Türk iirinde bülbül, at gibi hayvanlara verilen önem ortaktır.
- Halk iirinde kullanılan at motifine örnek olarak Dadalo lu'nun a a ıdaki dizeleri gösterilebilir:

u yalan dünyaya geldim geleli
 Severim kır atı bir de güzeli
 De ip on be ime kendim bileli
 Severim kır atı bir de güzeli

Atın beli kısa boynu uzun
 Kuru suratlısı elma gözünü
 Kızın iplik iplik süt beyazını
 Severim kır atı bir de güzeli (Arısoy, 1985:254)

Divan şiirinde ise bülbül motifine örnek olarak Bakî'nin u dizeleri gösterilebilir:

Yazmı debîr-i hikmet ezel safha-i güle
 Bülbül dem-â-dem a laya her bâr gül güle
 (Çalı kan, 2004:249)

- ki disiplinde de atasözü kullanma ortak bir özelliktir.

Divan edebiyatında atasözü kullanımına örnek olarak Muvakkitzade Mehmed Pertev,

brâm idüp koma bugünün kârın irteye
 Zîrâ o ûha va'de-i ferdâ bir i degül
 (Ulucan, 2005: 52)

dizelerinde “Bugünün i ini yarına bırakma” atasözünü kullanmaktayken yine aynı divan şairi,

Nâle-i ney gibi dinler yâr yârun derdini
 Böyledür ahvâl-i âlem bülbül a lar gül güler
 (Ulucan, 2005 : 52)

dizelerinde ise “Bülbül a lar gül güler” atasözünü kullanmıştır.

Âık şiirinde ise Dadalo lu'nun şiirlerinde kullandığı birçok atasözü örnek olarak gösterilebilir.

ahin kocasa da vermez avını
 Aslı kurt yavrusu gene kurt olur
 (Çeçen, 2005:43)

dizelerinde “ ahin kocasa da yine avını vermez; kurt yavrusu yine kurt olur”,

‘Akibet gürg-zâde gürg eved
Egerçi bâ-âdemî büzürg ever

(Çeçen, 2005:43)

dizelerinde “Kurt yavrusu, insanlarla beraber büyüse de, sonunda kurt olur”,

Der Dadalo lu'm da sözün sırası
Yara biter, bitmez dilin yarası

(Çeçen, 2005:43)

dizelerinde “kılıç yarası geçer dil yarası geçmez”

Öçüktürme erni tilin, bil bu til
Ba ıktursa bütmez büter ok ba ı

(Çeçen, 2005:43)

dizelerinde “ nsanı dil ile kızdırma, bil; ok yarası iyile ir, bu dil yaralasa (yarası) iyile mez)”

Yaramı dolduran ince tuzunan
Üstüne de biber ektin öl deyi

(Çeçen, 2005:43)

dizelerinde ise “Yaraya tuz biber ekme” ekinde atasözleri örnek verilebilir.

- Gazavatnameler, â ık iirinde ve divan iirinde ortak olarak kullanılan türlerdendir. Divan iirinde gazavatname türü iirlere kar ılık â ık iirinde sava ve kahramanlık destanları bulunmaktadır.
- Halk irinde ve divan iirinde telmih ve benzetmelere geni yer verilmi tir.
- Â ıklar, divan airleri gibi mazmunları sık sık kullanmı lardır. Muamma ve lügazlar her iki türde de isim de i ikli i ile ortak kullanılmı tir. Â ık iirinde muamma olarak anılan tür divan iirinde lügaz olarak adlandırılmı tir.
- Her iki iirde de konu birli i vardır denebilir. ki disiplinde de din ve a k konuları çok i lenmi tir.

- Yergi konusu her iki edebiyatta da ortak olarak kullanılmı tır.
- Nasihat, â ık iirinde yer aldı ı kadar divan iirinde de yer almı tır.
- Her iki disiplinde de elif-nameler kullanılmı tır.

3.2 Â ık Edebiyatı ile Divan Edebiyatının Birbirlerine Etkileri

Â ık edebiyatı ile divan edebiyatının ortak özellikleri oldu u gibi, birbirlerini etkiledikleri de görölmektedir. Aslında bu etkile im, aynı halkın iki edebiyat dalı olmasından dolayı beklenilmeyen bir durum de ildir ve bir önceki bölümde vurgulanan ortak özelliklerin bir kısmı da bu etkile im sonucunda ortaya çıkmı tır.

Â ık edebiyatı unsurlarının divan iirlerinde kullanımı, â ık edebiyatının divan iirlerindeki tadı olarak kar ımıza çıkmaktadır. Atasözleri, deyimler, masallar, halk hikayeleri, bilmecele sıklıkla divan iirlerinde kullanılmı tır. Nedim gibi divan iirinin ustalarından olan airler bile bazı iirlerinde hece vezni kullanımı , türküler de yazmı lardır. Divan iirindeki halk iiri etkilerine bakacak olunursa;

- Divan iirindeki müzik/mûsikî, â ık edebiyatından gelmektedir. Â ıkların iirlerinde musiki, olmazsa olmaz bir unsurdur. Â ık edebiyatının temel ta larından olan mûsikî, divan iirini de etkilemi tir.
- Divan iirlerinin bazılarında aruz ile yazılmı olsa bile â ık edebiyatından gelen maniler görölmektedir.
- Divan edebiyatının ilk a amalarında dilin sadeli i, â ık edebiyatının bir etkisidir.
- Bazı airlerin divanlarında hece ölçüsü ve dörtlükler kullanılması â ık edebiyatının bir etkisidir. “Halk ve divan edebiyatları, kendilerine özgü özellikleri olan iki ayrı edebiyat gelene imizdir. Bununla birlikte zaman içinde kar ılıklı etkile me sonucunda bazı ortak özellikleri de ortaya çıkmı tır. Bu ortak özelliklerden birisi, divan airlerinin hece vezniyle iir yazma e ilimidir (Kurnaz, 1997:139)
- Divan edebiyatındaki bazı nazım ekilleri, â ık edebiyatından geçmi tir.

“Daha önce halk iirimizin türlerinden oldu u ve 4+4+3=11’li hece ölçüsüyle söylendi i bilinen *tuyu* bunlardandır. Duyu, duygu, duyu anlamlarına gelen *tuyu* lar divan edebiyatında *fâilâtün/fâillâtün/fâilün* ölçüsüyle 1, 2 ve 4. dizeleri uyaklı, 3. dizesi serbest olarak ya da dört dizesi de bir biriyle uyaklı olarak yer almı tır. Kadı Burhaneddin aruz ölçüsüyle iirler yazdı ı halde halk iirinin etkisiyle *tuyu* larında hece ölçüsünü kullanmı ve halk edebiyatı unsurlarına yer vermi tir.” (Yardımcı, 2002:268)

- Divan iirlerinde â ik iirinden etkilenilerek hece ölçüsüyle yazılan türküler mevcuttur.
- Â ik iiri türlerinden olan ko ma, divan airleri tarafından da kullanılmı tır.
- Hece ölçüsü, murabbalar â ik iirinin divan iirine bir etkisi olarak kar ımıza çıkmaktadır.

Divan iirinin â ik edebiyatına etkileri incelenecek olursa:

- Â ıklar, divan airlerine özenmeleri sonucunda aruz ölçüsüyle iirler yazmı lardır. “Nasıl, klasik iirde yazarların ço u ayrı ayrı yollardan dahi olsa yeniyi ehirlî hayatında ve a zında ararlar ve Akif Pa a gibi bu iirin en sa lam ananesinde yeti mi bir air bunu elde etmek için do rudan do ruya halk iiri eklini kullanırsa, bu devrin â ıkları da sanatlarını divan iirinden alınmı kelime ve unsurlarla zenginle tirmeye, ko maya daha sa lam, hatta bir nevi kelime zevki ta ıyan bir ekil vermeye, hulasa büyük tanıdıkları ve tekni ine (yani aruza), az çok sahip oldukları sanata yakla maya çalı ırlar (Tanpınar, 1949:102)”. “Saz airleri de divan iirinin etkisinde kalarak aruzun belli kalıplarıyla gazel, murabba, muhammes, müseddes veya müstezat eklinde iirler yazmı lardır (Kurnaz, 1997:315).
- Â ik iirlerinde kullanılan mazmunlar, divan iirinin etkisidir. “Bilindi i gibi divan edebiyatı mazmunlar bakımından oldukça zengindir. Zaten divan edebiyatının anlatım sistemi mazmunlara

dayanır. Mazmunlar, kalıpla mı anlatım parçalarıdır. Ortak bir ya am felsefesi ve inanı sistemine sahip olan divan airi aynı kalıpları farklı kullanarak eserlerini olu turmu lardır. Zaman zaman â ıklar da bu kalıpla mı , hazır ifade araçlarına ba vurup iirlerinde bu kalıpları ustaca kullanmı lardır. Bu kullanı ta â ıklar mazmunları daha çok benzetme motifi olarak ele almı lardır.” (Yardımcı, 1999:86)

- Â ık edebiyatında bulunan hadis, ayet gibi dinî unsurlar, evliya ve enbiya menkıbeleri, tarihî, dinî ki ilerden söz edilmesi divan iirinin etkisi olarak yorumlanmaktadır.
- Â ık edebiyatının geleneklerinden olan mahlas almada â ıkların aldıkları mahlasların genelde nisbet “î”si ile bitmesi, Fuzulî, Nailî gibi divan airlerinin etkisi sonucunda olu mu tur.
- Â ıkların kitaplarını isimlendirirken “divan” kelimesini uygun görmeleri de divan edebiyatının etkisidir.
- Nazirecilik, divan iirinden â ık iirine geçmi tir.
- Â ıklar, divan edebiyatının kalenderi, divan, satranç, selis gibi türleriyle çok ba arılı örnekler yazmı lardır.
- Destan, sözcü ü divan edebiyatından â ık edebiyatına geçen bir kelime olarak divan edebiyatının etkisine bir kanıt olarak sunulabilir.

Tüm bunların dı nda iki edebiyatın eserlerini inceledi imizde birçok ortak konunun i lendi i görülmektedir. Cemal Kurnaz’ın da belirtti i gibi sevgilinin sultan, â ı n kul olu u; sevgilinin boynunun elife, yüzünün güne e, di lerinin inciye, gönülün i eye benzetilmesi ve daha birçok örnek bu iki edebiyatın birbirleriyle ne kadar yakın oldu unu göstermektedir. Son olarak, halk iirinin de divan iiri gibi slâm ve ark kültürünün dinî, tasavvufî, efsânevî ahsiyetleri ile kıssalarına yer derdi ini belirtmek istiyoruz. (Kurnaz, 1997:392)

3.319. Yüzyıl Â ıklarında Etkile im

Bir dönem içinde ya ayan â ıklar, sürekli olarak birbirleriyle kar ıla mı lar, â ıklık gelene ine ba lı olarak atı mı lar, belirli bir olgunlu a geldiklerinde yanlarına çırak alarak onları e itmi ler, çıraklar ustalarının etkileri ile benzer tarzda ve biçimlerde iirler yazmı lar, bunun sonucunda ise â ık kolları olu mu tur. Sürekli olan girdi ve çıktı unsurları göz önüne alındı nda â ıklar arasında etkile im oldu u kesin olarak söylenebilir.

Â ıklar, iirlerini ortaya koyarken genelde bir ayak üzerinde yo unla ılır. Kullanılan bu ayak, â ı n kendisinin ortaya çıkardığı bir ayaktır fakat â ıkların iirleri incelendi inde, ba ka â ıkların ayaklarından da sıklıkla yararlandıkları gözlemlenir ki etkile im sonucu ortaya çıkan bu süreç, â ı n iirlerinin de çe itlili ine olanak sa lamaktadır. “Ayak iirde ahengi sa lamanın yanında anlam bütünlü ünün kurulmasına da yardımcı olmaktadır. Ayrıca â ıklar kendi iirlerini ve ustamalı iirleri ezberlerken iirin asıl ve tamamı yerine aya ı, iirin konusunu ve nazım türünü ezberlemekte, gerekti i zaman iirleri bu bilgilerle yeniden in a edebilmektedirler. Sözlü gelenekte sahibi belli iirlerde varyantla ma bu yolla meydana gelmektedir.” (Günay, 1990:33)

Dönemin önemli â ıklarından olan Ruhsatı'nın iirleri incelendi inde Karacao lan'dan etkilendi i görülmektedir. A a ıdaki iirler de bu etkile ime örnek olarak gösterilebilir.

Benden selâm eyle sevgili yare
Peri an hatırım sor seher yeli
Bildir ahvalimi dostuma benim
Sevdi im ne söyler sor seher yeli

Karacao lan (Kaya, 1991:88)

Gayrı çektice im ben bu çileyi
Kesildi dermanım dur seher yeli
Halim bir bir varıp yare sen söyle
Yarama bir merhem vur seher yeli

Ruhsatı (Okay, 1962:151)

Yücesine çıktı m seyran eyledim
 Güzeller içinde gördüm bir gelin
 Nesin medhedeyim böyle dilberin
 Ba ı ibrim ibrim telli bir gelin

Karacao lan (Kaya, 1991:89)

Çıktım yücesine seyran eyledim
 Güzeller içinde gördüm bir gelin
 Nasıl medhedeyim böyle dilberi
 Ba ı elvan elvan telli bir gelin

Ruhsatî (Kaya, 1991:89)

Karacao lan der ki çöktüm oturdum
 Ba bahçe diktim de meyva yetirdim
 Alnı top perçemli yavru yetirdim
 Bir kö ende kaldı gümanım da lar

Karacao lan (Kaya, 1991:89)

Ruhsatî de der ki geldim oturdum
 Kırmızı gülümü derdim oturdum
 Kula ı küpeli bir yar yitirdim
 Ete inde kaldı gümanım da lar

Ruhsatî (Kaya, 1991:89)

19. yüzyılda â ıklar arasında etkile imin en güzel örne ini â ık kolları olu turur. Â ık kolları, bir usta â ı ın çıraklarını yeti tirmesiyle aynı tarzda iirler yazılarak olu mu tur. 19. yüzyılda â ık kolları incelenerek, bu yüzyılda etkile im hakkında bilgi edinilebilir.

Â ıklar, etkilendikleri ve ileti im hâlinde oldukları di er â ıkları da zaman zaman iirlerinde dile getirmi ler. Â ıkların etkilendikleri di er â ıklardan bahsetmesi, â ık iirinde bir gelenek hâlini almı tır. “ âirnâmeler, â ıklar destanı,

ozanlar iiri, tekerleme, â ıklar serencamı adları ile anılan ya da belli bir bölge airlerini konu edinen iirler, divan airlerinden bahseden uara Tezkireleri kadar olmasa da airlerimizin vasıflarının ve bir takım özelliklerinin bilinmesinde önemli rol oynar.” (Kaya, 1987:189). âirnelere örnek olarak Ruhsatı’nın a a ıdaki iiri gösterilebilir:

Â ık Ömer Gelmi çok yazmı ebyat
Kâmili dünyada alamamı murat
Nizamolu Dertli çok ırmı feryat
Bekayı bulan var sen n’olacaksın

Â ık garip sazın a mı duvara
Kerem yana yana dönmü fenere
Kusuri’nin gözü benzer punara.
Ene’l-Hak diyen var sen n’olacaksın

(Özyalçın, Gürpınar, 138 :199)

Â ık edebiyatında kollar usta-çırak gelene inin bir sonucu olarak ortaya çıkan, saz ve iir sanatının, halk hikâyelerinin sistemli olarak ya amasında, geçmişten gelen kültür ve bilgilerin aktarılmasında çok önemli bir etkidir. “Â ık Edebiyatında çırak yeti tirme gelene i yüzyıllar boyu ya atılan geleneklerden biridir. Usta â ık saza ve söze kabiliyeti olan bir genci çırak edinir, yanında gezdirir, saz ve söz meclislerine sokar, günü gelince mahlasını verir. Yıllar boyu ustasına hizmet eden ve bu arada â ıklı ın vecibelerini ö renen çırak da zamanı gelince ustanın izniyle iirlerini çalıp söylemeye ba lar. iirlerinde, ustasının tekni i, kültürü ve söz da arcı ı açıkça kendini hissettirir. Ustasının ölümünden sonra meclislerde, sohbetlerde onun iirleriyle söze ba lar, çe itli vesilelerle ustasının ismini zikreder, onun izinden gitti ini hissettirir. Bütün bunlar ustasının adını ya atmak içindir. Çıra ın, ustasından hakim olan tavır, üslup, icraat, kültür ve dile ba lılı ı, kendisinin yeti tirdi i çıra ına da sirayet eder. Zamanla, bu gelenek zinciri içinde bir â ık kolu ortaya çıkar.” (Kaya, 2007)

Bir âık kolun oluabilmesi için, öncelikle usta âıkın dilinin, tarzının çırakları tarafından kullanılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra benzer konuları ilemeleri gerekmekte, usta âıkın baından geçen ve diğernesillere aktarılacak kadar önem arz eden konulara iirlerde yer verilmesi, ustanın atı malarından bahsedilmesi, ustanın yaratmış oldu ayakların kullanılması, usta âık ahas, onunla özdeşleşme ezgilerin kullanılması gerekmektedir. “XIX. yüzyıldan itibaren, edebiyatımızda önemli kollar olarak zikredebileceğimiz Erzurumlu Emrah, Ruhsatî, Dertli, Sümmanî, Dervi Muhammed, Huzurî ve enlik kolları da bu şekilde olmuştur. Âık kolları genellikle, kola ismini veren âıkla bağlantılır.” (Kaya, 1994) “Emrah ve Ruhsatî kolu, iki büyük âık koludur. En güçlü âık kolu enlik koludur. Özellikle Artvin ve Kars âıkları arasında eskiden çırak yetiştirme i önemli bir gelenek olarak yer almıştır. Bu geleneğin sonucu olarak Artvin ve Kars çevrelerinde âık kolları olmuştur. Günümüzde ise usta-çırak ilişkisi çok azalmıştır.” (Kutlu, Doğan, 1977:548)

Bir kola mensup olan âıkların iirleri incelendiğinde, aşağıdaki unsurlar ile karakterlidir:

- Saza usta âık a ait bir divan ile bağlantılır
- Ustası ile ilgili hatıralar iirlerde dile getirilir
- Ustanın yaptığı karakterli malar ile ilgili dizeler söylenir
- Kola mensup âıkın iirlerinde ustanın ayakları, ezgileri kullanılır

3.3.1 Erzurumlu Emrah Kolu

Erzurumlu Emrah, döneminin önde gelen âıklarından olmuştur. Kendine has üslûbu ve yetiştirildiği çıraklar ile kurulan bu kol, Erzurumlu Emrah’ın günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Erzurumlu Emrah’ın iki büyük çırakı Tokatlı Nuri ve Tokatlı Gedaî, onun tarzını sürdürerek yeni çıraklar yetiştirmiştir. Böylece günümüze kadar uzanan bu gelenek, “Erzurumlu Emrah Kolu” olarak anılmaktadır. Tokatlı Nuri, Zileli Ceyhunî’yi, Ceyhunî de Celalî’yi yetiştirmiştir. (Sakaoğlu, 1986 : 5)

“Bu devir sazairlerinden Tokatlı Nuri üzerinde Emrah’ın büyük bir nüfuzu olduğunu, bu husustaki bütün kaynaklar kuvvetlendiriyor: Nuri birçok iirlerinde

kendisini Emrah akirdi oldu unu açıkça söylemekte ve üstadına büyük bir saygı ba ı ile ba lı oldu unu anlatmaktadır.

Esasen Nuri'nin gerek hece, gerek aruz ile yazılmış eserlerinde bu Emrah te'siri çok açıktır. Nuri'nin daha gençli inde Emrah'a intisap etti ini, Emrah'ın bir manzumesinin u kıtası göstermektedir:

Tufi iken Emrahi vermi tim emek
Mirat-ı mecazın eylemi gerçek
Ne haddin Nuri'ye pesend etmemek
Anı yüzbin ehli mana be endi” (Köprülü, 1962:713)

Erzurumlu Emrah kolu u â ıklardan oluşur:

Emrah: Gedâî, Meydanî, Nuri
Meydanî: Kemalî, Hasan, hsan Ozano lu
Nuri: Ceyhunî, Gayretî
Ceyhunî: Cemalî, Mecvî, Nagamî, Bedrî, Arap Hızrî, Mesudî, ermî,
Cesurî, Seyhunî, Pesendî

(Kaya, 2000:15-23)

3.3.2 Ruhsatî Kolu

Ruhsatî, dönemin önde gelen â ıklarından biridir. Sivas yöresinde Ruhsatî ve Ruhsatî'nin yeti tirdi i â ıkların Ruhsatî'nin tarzında eserler ortaya koyması sonucunda Ruhsatî kolu oluştu. Ruhsatî, Meslekî, Minhacî, Emsalî'yi yeti tirmi tir, bu â ıklar da Ruhsatî'nin etkisi altında kendi çıraklarını aynı tarzda yeti tirmeleri sonucu günümüze kadar Ruhsatî kolu süregelmi tir. Ruhsatî koluna mensub â ıklar a a ıda verilmi tir.

Kusurî: Ruhsatî
Ruhsatî: Meslekî, Minhacî, Emsalî, ...
Emsalî: Gülhanî, Mahsubî

Ruhsatî koluna mensub di er â ıklar: Feryadî, Bekir Kılıç, Tabibî, Firahî,
Zakir, Gafilî, Hamza, Hitabî, Muzaffer, Nedimî, Memi ,
Ero lu, Kelamî, Dilhunî

(Kaya, 2000:15-23)

3.3.3 Sümmanî Kolu

Hem hece vezni hem de aruz vezni ile eserleri olan, Erzurum yöresinde kendine has tarzı sayesinde Sümmanî kolu olmuştur. Sümmanî'nin kendine has deyişleri ve ritmik tarzı yeti tirdi i â ıkları da etkilemiş, onların da aynı tarzı benimsemesine yol açmıştır. Sümmanî kolu olarak adlandırılan â ık kolunun mensubları aşağıda verilmiştir.

Sümmanî: Çevki Çavuş , Fahri Çavuş , Ahmet Çavuş , Mevlüt

Çevki Çavuş : Hüseyin Sümmanîo lu, Ömer Yazıcı

Fahri Çavuş : Nusret Yazıcı

Nusret Yazıcı.: srafil Ta tan, Ebubekir.

(Kaya, 2000:15-23)

3.3.4 Dertlî Kolu

Dertlî, yeti tirdi i çırakların kendisinden etkilenmeleri ve tarzını devam ettirmeleri sayesinde Kastamonu, Bolu, Çankırı yörelerinde etkili olan bir kol olarak anılmaktadır. Dertlî, Figanî'yi, Figanî de diğ er â ıkları aynı yeti tirerek Dertlî kolunun oluşmasını sağlamışlardır. Dertlî koluna mensub â ıklar aşağıda verilmiştir.

Dertlî: Figanî,

Figanî: Pinahî, Cudî, Nailî

Nailî: Yorgansız Hakkı Çavuş

(Kaya, 2000:15-23)

3.3.5 Dervi Muhammed Kolu

Dervi Muhammed, yeti tirdi i â ıklar ile birlikte Malatya yöresinde kendi kolunun oluşmasını sağlamıştır. Dervi Muhammed'in yeti tirdi i â ıklar aşağıda verilmiştir.

Dervi Muhammed: Şah Sultan, Â ıkî, Hüseyin, Bektaş Kaymaz, Hasan

Hüseyin, Meftunî

(Kaya, 2000:15-23)

3.3.6 Huzurî Kolu

Huzurî, Artvin yöresinin önemli â ıklarından olmakla birlikte ıraklarının eserlerin Huzurî'nin etkilerinin görülmesiyle kendi kolu ile anılmaktadır. Huzurî kolunun â ıkları a a ıda verilmiştir.

znî: Huzurî

Huzurî: zharî, Zuhurî, Fahri, Cevlanî, Müdamî, Pervanî

(Kaya, 2000:15-23)

3.3.7 enlik Kolu

Â ık enlik, dönemine damga vuran â ıkların ba ında gelmektedir. Yeti tirdi i â ıkların kendi üslubunu benimsemesi sonucu Do u Anadolu ve Azerbaycan gibi geni bir bölgede etkisini sürdürmü tür.

enlik: Bala Ki i, brahim, Gazelî, Ali, Bala Mehmet, Namaz, Kasım, Asker, Mevlüt, Nesib, Süleyman, Hüseyin, Gülistan

brahim: Çerkez, Iyas, srafil, Hüseyin

Iyas: Rüstem Alyanso lu

Kasım: Nuri enlik, Yılmaz enlik, eref Ta lıova, Fikret enlik, Dursun Durda ı, Salih enlik, evki Halıcı, Abbas Seyhan, slam Erdener, Mehmet Hicranî

eref Ta lıova: Sadrettin Ulu, Nuri ahino lu, Hikmet Arif Ataman, ah smail

Gülistan: Murat Çobano lu, Nusret Yırtmalı, Hakkı Baydar, Murat Yıldız

Murat Çobano lu: Mürsel Sinan, Arif Çiftçi, Metin Bekta

Murat Yıldız: Günay Yıldız, Igar Çiftçio lu, Mahmut Karata

(Kaya, 2000:15-23)

4. 19. YÜZYIL HALK EDEBİYATINDEN EĞİTİM ÜNİVERSİTELERİNE GÖZETİLMESİ

4.1 Halk Edebiyatı ve Eğitim

Eğitim, bireylerin genç ya lı ya farkı gözetmeksizin ya adlı toplumun değer yargılarına, sosyal ya ama uygun davranı larını benimsemesini sa lar. Eğitim, insanları topluma bir katma de er getirecek ekilde etkilemekle yükümlüdür. Bu etkileme sürecinde, toplumun geçmi te ya adıkları, kültürü benimsetilerek günümüzdeki toplumun mevcut durumu da gözetilerek gelece e dönük katma de erler sa layarak gelece in imdiden daha iyi olması amaçlanır. Yani eğitim, sadece bugünü de il, geçmi i gözeterek imdiyi ve gelece i de içine alan bir kavramdır.

Eğitim, içinde felsefeyi de barındırır. Bu yüzden ki edebiyatçılarımız halka vermek istedikleri mesajlarda, toplumun daha iyiye gidebilmesi için kafalarında kendi felsefi yaklaşımlarıyla oluşturdıkları insan modelini halka aktarabilmek ve anlatabilmek için eserlerini kullanmışlardır. Eserlerin bu amaçla kullanılması da eğitim ve edebiyatı iç içe bir hale getirmektedir. “...Tevfik Fikret’in yeni bir insan tipinin yeti mesine yönelik şiirleri, görüşleri ve telkinleriyle dolu Haluk’un Defteri aslı bir eseri daha vardır. Aynı ekilde Namık Kemal, Ahmet Mithat, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Mehmet Akif, Reşat Nuri Güntekin, Yakup Kadri Karaosmano lu gibi daha pek çok şair ve yazarımızın da de i ik özelliklere sahip ve kendi görüşleri do rultusunda yeni insan tipleri yaratmaya çalış tıklarını görüyoruz.” (Kavcar, 1982:2)

Eğitim insan ve ya adlı toplumla ilgili olan bir alan iken edebiyat da insanlar ve ya adıkları ile ilgilenmektedir. Bu durumda eğitim ve edebiyat birbirleriyle etkile im içinde bulunan ve birbirlerini tamamlayıcı unsurları içinde barındıran iki olgudur.

Edebi eserlerin büyük bir bölümü, insanları çeşitli bakımdan eğitmek amacıyla yazılmıştır. “Edebiyat terbiyesinin her insanın ahlakı üzerinde geliştirici bir tesiri vardır.” (Genç, 2007:5) “Türk edebiyatında Yunus Emre birçok şiirini ve Risaletü'n-Nushiyye (Öğüt Kitabı) adlı eserini, Mevlânâ'nın Mesnevi'sini, Nabi Hayriyye'sini, Namık Kemal tiyatro eserlerinin çoğunu, Ahmet Mithat romanlarını, Tevfik Fikret'in Haluk'un Defteri ve Ermin adlı eserlerini, Mehmet Âkif Safahat'ını, Hüseyin Rahmi romanlarını ve daha pek çok şair ve yazar, eserlerini hep insanlarla nasıl yaşatılması, nelere değer verilmesi gerektiğini öğretmek amacıyla yazmışlardır.” (Kavcar, 1982:3)

Halk edebiyatı, kaynağını halktan alan bir edebiyattır. Bu eserlerinde de halkı eğitmek yönünde eğitim unsurlarını içinde barındırır. Bu unsurlar toplum yaşamıyla ilgili, insan hakları ile ilgili, insanın kişisel gelişimiyle ilgili olabilmektedir. Âşık şiirleri birçok öğüt, nasihat, atasözü, deyim içermektedir. Aydın Oy da bir yazısında halk edebiyatı ve eğitim hakkında şu şekilde bir görüşe yer vermiştir: “Osman Nuri Peremeci de Atalar Sözlüğü adlı eserinin önsözünde atasözleri ve bunların hikayelerinin eski Türk halkı arasında nasıl bir eğitim ögesi olduklarını şöyle açıklıyor: Eskiden yaşlıların ve orta yaşlıların meclislerinde ortaya atasözleri atılır ve bu atasözlerini bilenler makbul tutulurlardı.” (Oy, 1963: 304)

Halk edebiyatı eserleri incelendiğinde, özlerinde halkımızın köklü tarihi, kültürü, sosyal yaşamı gözlemlenir. Toplumun ahlakına ve değer yargılarına uygun olan yaratılan eserler üzerinden, doğrudan doğruya toplumu eğitici mesajlar verirler.

Halk edebiyatı eserleri bireylere yaşadıkları topraklar hakkında bilgiler sağlayarak bireylerin vatanlarını daha iyi tanımasını, sonrasında ise vatanları ile aralarındaki bağın güçlenerek toplumla da bütünleşmesini sağlarlar. Eserler bireylere sosyal ve kültürel değerleri öğretirken kendi kişisel gelişimine yardımcı olurlar. Hüseyin Kanyılmaz da halk edebiyatının eğitime olan katkısını şu şekilde belirtmektedir: “Türk Dili, Türk halk edebiyatında yatar. Anadilimizin en güzel, en doğru, en esprili, mecazlı ve hikmetli söyleyişlerini halk edebiyatı parçalarında bulabiliriz. Edebiyatta olsun, müzikte olsun özellikle anonim parçalar akarsularda

yıkanmı çakılta larına benzer. Zorluk, bulanıklık, çirkinlik, baya ılık, sevimsizlik gibi ne kadar pürüz varsa yüzlerce yılın süzgecinden süzölmü , ele inden elenmi ve en do ru, en güzel, en anlamlı olanlar halkın ortak belle ine yerle mi tir. Halk onu sevmi , benimsemi , dünden bugüne ta ımı tır. ster dil ö retiminde, isterse milli ve ahlaki de erlerin kazandırılmasına yönelik genel e itimde halk edebiyatı ürünlerinden daha etkili ne olabilir?” (Kanyılmaz, 1987:175).

Â ıkların halka bildiklerini anlatmak, halka bir eyler ö retmek amacıyla yazdıkları iirlere nasihat denir. Halk iirinde ö retici iirler “Nasihat” adı ile anılmaktadır. Bu tür iirler halka bir eyi ö retmek, bir fikrin propagandasını yapmak için kullanılmaktadır. Ayrıca sadece nasihat etmek için yazılan atasözü destanlarından dinî tasavvufî iirlere kadar her çe it iir içinde didaktik unsurlarla kar ıla ılmaktadır. (Ba göz, 1968: 19)

Â ık iirinde, nasihat türünde iirler bakımından oldukça zengindir. Nasihatler toplumun tarihi ve bugününü anlatan ve topluma ö üt veren, toplumun iirde bahsedilen konulara belirli bir birikim sahibi olan â ı m yorumuyla da bakmasını sa layan eserlerdir. Bazı â ıkların sözleri özdeyi gücünde olup dilden dile dola ır. Nasihat türü iirler her biçimde söylenebilir. (Boratav, 1969 : 27)

Nasihatlerde geçmi olaylardan dersler verilir, yapılan hataların bir daha yapılmaması için bireylerin bu konudaki fikirleri yönlendirilir ve peki tirilir. Â ıklar deneyimlerini bu eserler ile iletirken bireyi e itir ve geçmi teki tecrübeleri bugün ile harmanlayıp, gelecekte çıkabilecek olası olumsuzlukların bugünden engellenmesini sa lar.

Â ıklarla ya adıkları yöre arasında bir ba vardır. Â ıklık gelene inin olu masında ve gelenek içinde yeti en â ıkların ekillenmelerinde geçmi ten günümüze kalan tarihî ve kültürel mirasın önemli bir rolü vardır. Ça ının dü ünçe hayatı, inanç sistemi yanında ya ama biçimi, â ı m, dünyayı kavrayı mı, algılayı mı, tavrını etkiler ve belirler.

Ça ının kültür de erleri içinde yo rulan ve yeterli birikime kavu an â ık, devrinin estetik anlayı na uygun iirlerini yazar. Yalnızca nasihat için yazılan atasözü destanlarından, dinî - tasavvufi iirlere varana kadar her çe it iir içinde didaktik ö eye rastlanır. Bu nedenle bu tür iirlerin belli özelliklerinden bahsetmek zordur. (Ba göz,1968: 10)

Nasihatler genellikle â ı nın halka bir konuyu ö retmesi veya bir dü üncesini aktarması için yazılmı iirlerdir fakat â ıkların e itici özellikteki iirlerini sadece nasihat iirleriyle sınırlandırmak yanlı olacaktır çünkü â ıkların hemen hemen tüm eserlerinde e itim unsurları vardır.

Özellikle dinî-tasavvufi halk iiri konusunda eserler ortaya koyan halk â irleri dünyanın fânili i, Tanrı nın çizdi i mutlak kader, Tanrı sevgisi, ilâhi emirlere saygı gibi konularda, iiri bir ö retim ve e itim vasıtası olarak kullanmı lardır. (Ba göz,1968: 10)

Â ıklar, eserlerinde i ledikleri konuları halkın diliyle anlatırlar. iirlerinde bahsettikleri güncel olaylar, geçmi ten ders çıkarılacak olaylar halk diliyle anlatıldı ndan bireylerin hafızalarında yer eder ve â ı nın verdi i mesajlar yerine ula mı olur.

Toplumun ortak de erleri ve kültür anlayı na uygun olarak bireyleri yönlendiren â ıklar, halkın e itimine bu sayede yardımcı olurlar. Â ıkların iirlerinin büyük bir ço unlu unda ö reticilik özelli i bulunmaktadır. Â ık, içinde ya adı ı toplumu di er bireylerden daha iyi tahlil edip toplumun daha iyiye gidebilmesi için bir bakı açısı sunar ve bu bakı açısını eserleriyle bireylere ileterek toplumun daha ileriye gitmesini sa lar. Toplumdaki her türlü yanlı yöne giden olayları gören â ık, bu konuyu iirlerinde dillendirerek bireysel, toplumsal ve siyasi yönde bireylerin dü ünmesini ve e itimi sa lar.

Ö ü t vermek, türlü bilgileri ö retmek, ya amin çe itli cilveleri ile elde edilmi tecrübelerden ve onlardan çıkarılabilecek derslerden dinleyicilerin yararlanmasını sa lamak amacıyla â ıklar sanatlarını kullanmı lardır. Bazı â ıkların bu türdeki iirlerinden kopmu dizeler ya da bendler, bir atasözü gücü ile, ku aktan ku a a aktarılarak dillerde dola mı tır. (Boratav, 1969: 29)

4.2 On Dokuzuncu Yüzyıl Halk Edebiyatından E itim Unsurlarına Örnekler

Halk iirinde, di er edebiyat dallarında oldu u gibi bireysel konular a ırlıklı olsa da â ıklar, toplum içinde birer öncü, lider, yol gösterici olduklarının farkındadırlar. Bu yüzden de â ıklar iirlerinde toplumumuzun geleneklerini, ahlakını, kültürel yapısını yücelterek bu de erleri peki tirmeyi sa layacak yönde eserler ile halkın e itilmesine yardımcı olurlar.

“Topluma ö ü t vermek de eski ozanların töresidir. Onların yerini tutan saz airi, Tanrı’ya yakın sayılmakta, her sözünde bazen keramet aranmaktadır. O da halkın bu sanısına uygun cevaplar vermeyi airli in anından saymaktadır. Bu açıdan bakılınca halk airi bazen halkın öncüsü, bazen da savunucusudur. Köylünün hükümetten, mütegalibeden, zalimlerden, haksızlıktan, yoksulluktan, kıtlık, hastalık gibi eylerden duydu u ıstırabı ve etti i ikayetlerini de saz airleri yansıtmaktadır.” (Kabaklı, 1985:447)

19. yüzyıl â ıklarının eserleri incelendi inde, hemen hemen her eserde e itici olgunun varlı ından bahsetmek mümkündür. E itici olgu bazen de er yaralarına, bazen do ruluk ve dürüstlü e, bazen sevgiye, bazen aile hayatına yani kısaca hemen hemen her konuda görülebilmektedir. 19. yüzyılda ya amı olan â ıkların iirlerinde e itim unsurlarına örnek verilecek olursa;

- Â ıklar eserlerinde atasözleri ile halk deyimlerine de e itici bir ö e olarak yer vermi lerdir. Fahrettin Kırzio lu’nun bir Erzurum cöngünden derledi i atasözleri ve deyimler buna güzel bir örnektir:

§ Eme in, sa dıç eme i oldu

- § Sava arasında silah mı kesirsin?
- § Can vermeyince, canan ele girmez
- § Po a gibi sözün cebindedir
- § Dü ün evini bilmeyip, salkıya sahan da irsin

(Kırzıo lu, 1969)

- Atasözleri ve deyimler, birçok â 1 ın iirlerinde kullanılmaktadır. Örne in Seyranî'nin iirlerinde kullandı ı atasözlerini Lütfi Sezen a a ıdaki ekilde listelemi tir:

- § Balık ba tan kokar bunu bilmemek
Seyranî gafilinin ahmaklı ından
- § Altın e er vursan e ek at olamaz
- § Yanmasa ate in, tütmez tütünün
Allah yardımcısı Sıtkı bütünün
- § Tırna ını bulsan ba ın ka ırdın
Seyranî'yi do ru yoldan a ırdın

(Sezen, 1991:46)

- Â ık Kemalî bir iirinde sabretmenin iyi bir huy oldu undan u ekilde bahsetmi tir:

...

- Dedim Kemalî'yi a latma yarım
- Dedi a ıkları a latmak karım
- Dedim kalmadı hiç sabra kararım
- Dedi sabrın sonu istirahatdir

Kemalî (Arısoy, 1985 :245)

- Â ık enlik, a a ıdaki iirinde ya lılık ile ilgili bilgi verip bireylerin gençli inin kıymetini bilmelerini istemektedir:

- Bu dünyanın safasını sürmeden
- Ne tuttun yakamı ay ihliyarlık
- Evvelki devranın dü er yadıma
- El götür yakamdan koy ihtiyarlık

Alıp verir dizlerimin yelini
 E din kametimi büktün belimi
 Yakın iken ıra ettin yolumu
 Günlük yolum oldu ay ihtiyarlık

Dayaksız adım atabilmenem
 Tüy dö ek üstünde yatabilmenem
 Altı aylık çocu a yetebilmenem
 Ettin sabilere tay ihtiyarlık

Sultan idim da ba nda ben ezel
 ndi dökülenler gönlümden gazel
 Beni görüp güler idi her güzel
 Onu da ömrüme say ihtiyarlık

Sulandı gözlerim zay oldu i ler
 A ız papuçladı döküldü di ler
 Ürkmez oldu benden yerdeki ku lar
 Çekerim elinden huy ihtiyarlık

Sefil enlik böyle bir hale geldi
 A k ucundan benzi sarardı soldu
 Evlad ü ryalim terkimi kıldı
 Ahir günüm oldu zay ihtiyarlık

Â ık enlik (Arısoy, 1985 : 246)

- Dadalo lu'nun en çok tanınan şiirlerinden "Kalktı Göç Eyledi Av ar Elleri"nde de hakkını arama, epik bir şekilde dillendirilmiştir:

Belimizde kılıcımız kirmani
 Ta ı deler mızra ımın temreni
 Hakkımızda devlet etmi fermanı
 Ferman padi ahın da lar bizimdir

Dadalo lu (Arısoy, 1985 : 254)

- Dadalo lu'nun a a ıdaki şiirinde ise, doğruluğun dürüstlüğüne pekiştirildiğini, yâritliğin önemini belirterek bireylere ahlak yapısı ile ilgili bir mesaj verilmektedir:

Dadalo lu'm hile yoktur iimde
 Yârit olan yârit görür düünde
 At dördünde güzel on be ya ında
 Severim kır atı bir de güzeli

Dadalo lu (Arısoy, 1985 : 256)

- Dadalo lu'nun a a ıdaki şiirinde ise yâritlik ile ilgili övme, yüceltme ve yâritliğin nasıl olması gerektiğini anlatılmıştır:

Bir yârit de anasından doğunca
 Kur'a açta bir dal bitmiş gib'olur
 Ya ı varıp on be ine de ince
 Yükünü kuma tan tutmuş gib'olur

Âıklar sazını eline alsın
 Güzeller perdesin yüzüne vursa
 Bir yârit sevdiğin sesini duysa
 Gölde gövel ördek ötmüş gib'olur

Elene bire de gönlüm elene
 Ay gele de orta yeri dolana
 Yâridin sevdiğini yanınd'olana
 Günde düün bayram etmiş gib'olur

Dadalo lu'm der ki sözüm kayıran
 Çekip yırtıp bir yakadan ayıran
 Diyom muhanetten karın doyuran
 Eliyle a u yutmu gib'olur

Dadalo lu (Arısoy, 1985 : 256)

- Dadalo lu'nun a a ıdaki dörtlü ünde ise hak etmeden kazanç elde etmenin insana faydalı olmayacağını belirterek haksız kazancı ele tirmektedir:

Dadalo lu'm der ki sözüm kayıran
 Çekip yırtıp bir yakadan ayıran
 Diyom muhanetten karın doyuran
 Eliyle a u yutmu gib'olur

Dadalo lu (Arısoy, 1985 : 256)

- Dadalo lu'nun a a ıdaki iirinde toplumun ahlak yapısı ve de er yargılarının bozulmasının ele tirişi ve insanlara do ru ve dürüst yollardan ayrılmama nasihatı verilmektedir:

Yedi iklim dört kö eyi dolandım
 Me er dünya her tarafta bir imi
 Ben dünyayı Al'Osman'ın sanırdım
 Me er dünya dört sultanlık yer imi

rili ufaklı insan piç oldu
 Onlar do du geçinmesi güç oldu
 Altı arap atlı ahbaz nic'oldu
 Mamur sandım yalan dünya çürümü

Okuttu un tutmaz oldu alimler
 Kalktı da kitaptan arttı zulümler
 Terlemeden mal kazanan zalimler
 Can verirken soluması zor imi

Kulak verdim dört kö eyi dinledim
 Me er gıybetimi eden ço imi
 Çok ya ayıp mihnet ile ölmeden
 Az ya ayıp dem sümresi ye imi

Dadalo lu'm der ki sözüm vasiyet
 Benim sözüm dinleyene nasihat
 Besmelesiz kazanılmı piç evlat
 O da dünyasına ziyankar imi

Dadalo lu (Arısoy, 1985 : 256)

- Dadalo lu'nun a a ıdaki dörtlü ünde ise a k ile ilgili ö üt verilmektedir:

...

Dadalo lu'm der ki bakın halime
 De irmen dönüyor çe mim seline
 nanman güzelin tatlı diline
 Çokca beni serseriye yeldirdi

Dadalo lu (Arısoy, 1985 : 258)

- Dadalo lu a a ıdaki dörtlü ünde yine yi itlerde yalancılı ın olamayaca ını belirtmektedir:

Gönülden gönüle yol gider derler
 Onu sürme e bir ho ca can gerek
 Do ru söyle yi it i in do rusun
 Hiylebaz olamaz yi it bön gerek

Dadalo lu (Arısoy, 1985 : 261)

- Deli Boran'ın a a ıdaki iiri ise co rafi konularda bilgi veren güzel eserlerden biridir:

Evvel bahar yaz ayları gelende
Akar boz bulanık seli Tuna'nın
Bülbüller ötü ür bahçelerinde
Gülü burca burca kokar Tuna'nın

İkbaharda dalgalanıp co mu um
Analar a latıp kanlar saçmı ım
Ataman da ından yollar açmı ım
Yolu serhatlere u rar Tuna'nın

Kimse bilmez nerdedir onun ba ı
Eksik olmaz yalısının dö ü ü
Akıttı gözünden kan ile ya ı
Gölleri le ilen doldu Tuna'nın

Tuna derler yeredir anın yüzü
Arzulanıp gider Karadenizi
Cemreler dü ünçe çözülür buzu
Denizlen cengi var deli Tuna'nın

Deli Boran bunu böyle dedi mi
Bu su böyle akar mıydı kadimi
Ta ına koymu um garip ba ımı
Yolu serhatlere u rar Tuna'nın

Deli Boran (Arisoy, 1985 :263)

- Deli Boran, a a ıdaki dörtlüklerinde yine insanın kendini telkin etmesi ve bilmesi ile ilgili ö ütler vermektedir:

...

Gam yiyip a lama divane gönlüm
Daima bu dünya ba a dar olmaz
Hakkın kelamını bırakma dilden
Haktan özge bir adama yar olmaz

Deli Boran bilin cümleden gani
Hem yaratır alır Allah bu canı
Sen kendini yokla nefsin tanı
Bo az kırk bo umdur dilde sır olmaz

Deli Boran (Arisoy, 1985:265)

- Dertli, a a ıdaki iirinde insan ili kileri ile ilgili ö ütler vermektedir:

Yürü gönül yürü dostundan kalma
Daim hatırını soruver gitsin
Eski dü man sakın dost olur sanma
Arkasından bıyık buruver gitsin

E er arif isen dünyadan el çek
Yalan meydan aldı tükendi gerçek
Baktın bir dü manın seni serecek
Sakalına piyaz veriver gitsin

Ey Dertli bu alem dost dü man olur
Ki i sevdi ine son pi man olur
Öfke baldan tatlı çok ziyan olur
Hayr et yüzün hake sürüver gitsin

Dertli (Arisoy, 1985, 267)

- Erzurumlu Emrah, a a ıdaki dörtlü ünde sevgi, a k ile ilgili ö ütler vermektedir:

Gönül gurbet ele çıkma
Ya gelinir ya gelinmez
Her dilbere meyil verme
Ya sevilir ya sevilmez

...

Erzurumlu Emrah (Arısoy, 1985:271)

- Harabî'nin iirinden alınan a a ıdaki dörtlük ise din ile ilgili e itici bilgiler vermektedir:

...

Her bir eye kudretin var
Akla sı maz hikmetin var
Yetmi iki milletin var
Sen Hallak-ı künfekansın

Harabî (Arısoy, 1985:277)

- Meslekî, a a ıdaki dörtlü ünde herkesin bir gün hesap verece ini belirterek halkı uyarmak istemektedir.

...

Yüksek uçan gönül yorulur bir gün
Mizan terazisi kurulur bir gün
Herkesin etti i sorulur bir gün
Döner mi yarabbi dil yava yava

...

Meslekî (Arısoy, 1985:279)

- Ruhsatî'nin a a ıdaki iiri de toplumsal de er yargıları ve toplumsal ahlak ile ilgili e itici bir iir niteli indedir:

Hele bir dü ün ki gözümün nuru
 Bu kadar parayı sana kim verdi
 Bazı fukaraya bulma kusuru
 Mesti kundurayı sana kim verdi

Anadan do unca kürkün var mıydı
 Üryan gelmedin mi börkün var mıydı
 Torba torba mecdiyen var mıydı
 Tükenmez parayı sana kim verdi

Ku tüyü dö ekte yattın uzandın
 Haftada bir çe it geydin özendin
 Aferin aklına sen mi kazandın
 u tompu tarlayı sana kim verdi

Dinle Ruhsatî"yi ne diyom sana
 yi bir ö üttür sanma ki çene
 Çalı mayla verse verirdi bana
 Bu kö kü sarayı sana kim verdi

Ruhsatî (Arisoy, 1985:286)

- Ruhsatî a a ıdaki iirinde toplumun düzeninin bozulmasını ele alarak nelerin yanlı yapıldı ını söylemektedir. Bu sayede topluma güncel bilgiler hakkında bilgi vermekte ve aynı zamanda nelerin yanlı oldu unu göstermektedir.

Bir vakte erdi ki bizim günümüz
 Yi it belli de il mert belli de il
 Herkes yarasına derman arıyor
 Deva belli de il dert belli de il

Fark eyledik ahır vaktin yi ittin
 Merhamet çekilip gö e gitti in
 Gücü yeter soyar gücü yetti in
 Papak belli de il börk belli de il

Adalet kalmadı hep zulüm doldu
 Geçti u baharın gülleri soldu
 Dünyanın gidi i acayip oldu
 Koyun belli de il kurt belli de il

Ba ım ayık de il kederden yastan
 Ah ettikçe duman çıkıyor festen
 Harabe yüz tuttu bezm-i gülistan
 Yayla belli de il yurt belli de il

Çarh bozulmu dünya ıslah olmuyor
 Ehl-i fukaranın yüzü gülmüyor
 Ruhsatî de dedi ini bilmiyor
 Yazı belli de il hat belli de il

Ruhsatî (Arısoy, 1985:289)

- Ruhsatî'nin a a ıdaki dörtlü ünde ölümden sonraki hayat hakkında bilgi verilmektedir:

E er yok ise imanın
 Cehenneme varır canın
 Semaya çıkar figanın
 Yakacaklar unutma ha

Ruhsatî (Arısoy, 1985:292)

- Serdarî a a ıdaki dörtlü ünde ise topluma ö üit vermektedir:

Cahille konu ma sözünü bilmez
 Kötüyle konu ma meydanı olmaz
 Konu yi it ile kahpelik gelmez
 lden ile gider ünü yi idin

Serdarî (Arısoy, 1985:303)

- Seyranî, a a ıdaki dörtlü ünde toplum ahlakı dı ına çıkılarak kazanç elde edilmemesi gerekti ini ö üitlemektedir:

Heder olsa bir pul için her demin
 Muhannet babına basma kademin
 Emsaliyle konu mayan ademin
 Altun ismi olur pul yava yava

Seyranî (Arısoy, 1985:307)

- Seyranî a a ıdaki dörtlü ünde güncel olaylar hakkında topluma bilgilendirirken aynı zamanda ele tirel yakla ımıyla toplumun farkındalı ını arttırmak da istemektedir:

Dünyadan ahrete gidip gelmemek
 Olmasa iktiza eder ölmemek
 Balık ba tan kokar bunu bilmemek
 Seyranî gafilin ahmaklı ından

Seyranî (Arısoy, 1985:310)

- Sümmanî a a ıdaki dörtlü ünde dini ö ütlerde bulunarak toplumu bu yönde uyarmak istemektedir:

...

Sümmanî der Yaradan'ı zikreyle
Birli ini bilip daim ükreyle
Ta ezelden gelen i i fikreyle
Ba a geçip pi man olsan ne fayda

Sümmanî (Arısoy, 1985:319)

- Sümmanî'nin a a ıdaki iirinde ba tan sona dek toplum ve kendisi için faydalı bir insanda bulunması gereken nitelikler, özellikler anlatılmı tır. Bu tip iirler topluma faydalı insanlarda bulunması gereken özellikleri sıralayarak insanları o yöne te vik etmektedirler.

Tövbekâr ol gönül tarikten çıkma
Namertten efaat ifadar olmaz
yilik eyle sakın bir gönül yıkma
Görü me kötüyle onda ar olmaz

Dinleme dünyanın kıyl ü kalini
Dü ürme üstüne el vebalini
Gözetle kamilin bir Kemalîni
Zira böyle ki i bahtiyar olmaz

Namertler içinden hicret et durma
Yapaca ın hayrı kimseye sorma
Ki izadelikle kendini kurma
Mezar ta ı ile iftihar olmaz

Hisse-mend ol kamillerin sözünden
Ba ka yoktur kazan özü özünden
Evlat dü se atasının gözünden
Huda razı olup berhudar olmaz

Münafıkın yeri her dem nar iken
Dü man olsa korkma Mevla var iken
Bir adamın ezel vakti var iken
Sonu yoksul olsa gözü dar olmaz

Yoksulluk dedi in ömürü söker
Katranı kaynatsan olur mu eker
Cinsi bozuk adam cinsine çeker
Aslı karadimir gevherdar olmaz

Sözü geçmez bir mecliste gedanın
Bahtı kara olup vatan-cüdanın
Sonu karanlıktır haramzadenin
Çalıp çırpma ile kesb-i kar olmaz

Sümmanî ah edip sararıp solma
Gelen Tanrı'dandır kimseden bilme
Sevilen bir yere çok gidip gelme
Kesilir muhabbet itibar olmaz

Sümmanî (Arısoy, 1985:319-320)

III. BÖLÜM

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME:

GELENEK, ETKİLEMLİK VE ETKİMLİK SOSYAL YAŞAMA ETKİLERİ

İnsanlar, doğdukları toplumun kültürü ile yoğrulmuş olarak büyürler ve yaşarlar, o kültürün bir parçası olurlar. Aynı zamanda bir toplumun kültürü de aslında o toplumun tarihsel gelişimi sonucunda ortaya çıkan bir unsur olduğundan insan, kendi toplumunun kültürü ile büyür ve onu büyütür.

Kültür, sosyal yaşamın en önemli yapıtlarından birini oluşturur. O toplumun yaşayış biçimi, değer yargıları, düşünceleri hep kültüre ve buna bağlı olarak da deyimlere, atasözlerine ve edebî eserlerine yansır. Bir toplumu incelemenin yollarının en önemlilerinden biri, o toplumun dilindeki atasözlerinin, deyimlerinin ve edebî eserlerinin incelenmesidir.

Halk edebiyatı, kaynağını halktan alan ve halkın tarihsel sürecine bağlı olarak gelişimi gösteren, âşıkların şiirleriyle günün gerçeklerini yansıtan, böylelikle sürekli bir gelişim içinde olan bir edebiyat türüdür. Halktan beslenen bu edebiyat dalının yine halkı etkilememesi mümkün değildir.

Halk edebiyatının yaratıcıları olan âşıklar, halkın içinden gelme kişiler olduklarından toplumun zevkine daha yakın eserler çıkarmakta, bunun yanı sıra toplumun düşüncelerini öretici bir dille ve farklı bir biçimde yine topluma vermektedirler. İşte tüm bu sebeplerden ötürü âşıklar, toplumun üzerinde etkisi olan bir kesim olmuşturlar.

Halk edebiyatı, toplumu etkileyip deşirebildiği gibi aynı zamanda diğer edebiyat türleri üzerinde de etkisini göstermiştir. Özellikle on dokuzuncu yüzyıl halk edebiyatı Tanzimat sonrası Türk edebiyatını arı bir dil kullanımı bakımından derinden etkilemiştir.

On dokuzuncu yüzyılda yenilikçi hareketler ile birlikte ortaya çıkmaya başlayan bu yeni nesil Türk edebiyatı, halk edebiyatından esinlenerek halk dilinde eserler vermiştir. Bu edebiyatın temsilcilerinin her biri halk edebiyatının etkilerini eserlerine yansıtmıştır. Örneğin Orhan Veli'nin Destan Gibi şiirinde, Faruk Nafiz Çamlıbel'in Han Duvarları şiirinde halk edebiyatı gözle görülür bir şekilde yazarın yorumuyla şekillenerek halka ulaşmaktadır. "Ahmet Kutsi, halk şiirinin asıl şiirimiz oldu u tezini savunur. Halk şiirinin özellikle komünal kalıplarını kullanır. Bu kalıbın içine yeni bir öz koymaya çalışır, söyleyiş bakımından da bir yenilik katar. Sözgelimi "Katar, Ölü, Güvercin, Halay Çeken Kızlar" bu türdendir." (Tuncer, 2001:173)

Önceki bölümlerde belirtmiş olduğumuz edebiyat ve eğitim arasındaki ilişkiyi geçmişi ile birlikte, halkın sosyal ve kültürel yaşamının da yeni edebiyat akımından etkilenmesine yol açmıştır diyebiliriz. Bu bağlamda halk edebiyatı, kendisinden sonraki edebiyat türlerine kazandırdıkları ile Türk halkını etkilemeye devam etmiştir.

Halk edebiyatının diğer edebiyat dallarını da etkilemiş olması, halkımızın kendi diline daha çok sahip çıkmasını, dilinin güzelliklerini ve estetik değerlerini öğrenmesini sağlamıştır. Halk edebiyatı, on dokuzuncu yüzyılda Türkçe'nin varlığını ve önemini ortaya koymuştur. Dil, bir toplumu toplum yapan öğelerden biridir. Günümüzde Türkçe ve Türkçe'ye verilen önem, halk edebiyatının dilimizin güzelliklerini ortaya koymasıyla sağlamıştır denebilir.

Bir toplumun geçmişi habersiz olarak yaşamını sürdürebilmesi mümkün değildir. Toplum, değer yargılarının, kültürünün, toplumsal davranışlarının nedenlerini, temellerinin nasıl atıldığını bilmelidir ki geleceğe yönelik adımlar atarken geçmişindeki bilgileri de kullanarak doğru adımlar atabilsin.

Halk edebiyatının özünde barındırdığı önemli özelliklerden biri olan gelenek unsuru sayesinde, Türk halkının geçmişiyle yaşamı olduğu toplumsal boyutta halkı etkileyen önemli tarihsel olaylar günümüze ulaşmıştır. Savaşlar, felaketler âlemlerin şiirlerinde usta-çırak ilişkisiyle nesilden nesile aktarılmıştır. Böylece

toplumumuz geçmi te ya anan önemli olayları unutmamı , â ıkların yorumları ve anlatım biçimleri sayesinde bu olaylardan ders çıkarmı tır. Geçmi te ya anılanlar  renilip yorumlanarak gelecek in a edilmı , toplumsal bir davranı biçimi kümesi ortaya çıkması sa lanmı tır.

Â ıklar, dönemlerinin bir aynası olmu lardır. Kendi dönemlerinde ya anan önemli olayları eserlerinde anlatarak halkın bilinçlenmesini aynı zamanda e itilmesini sa lamı lardır. te halk edebiyatındaki gelenek  esi, günümüz toplumunun bu eserlerden faydalanarak kendi görü ve ki iliklerini biçimlendirmesini sa lamı tır.

Günümüzde kullanılan kalıpla mı sözlere bakıldı ında, bu sözlerin kısa oldu u fakat çok mesaj verdi i görüldü. Atasözleri ve deyimler bu tip deyi leri olu tururlar ve toplumu e itici yönde mesajlar verirler. Ancak bunları olu turmak ve derlemek kolay de ildir.

Günümüzde kullanılan atasözlerine bakıldı ında bu atasözlerinin birço unun halk edebiyatı ile günümüze kadar ta ındı ı görülmektedir. Seyranî'nin iirlerinde geçen “Balık ba tan kokar”, “Altın e er vursan e ek at olamaz” ve bu atasözleri gibi nice atasözleri ve deyimler günümüz toplumunda da kullanılmasını, günümüze kadar ta ınmasını â ıklara ve onların eserlerine borçludur.

Halk edebiyatının gelenek, etkile im unsurları ile günümüze kazandırdı ı bir di er önemli olgu ise kültürel boyuttur. Toplumumuzun her gün geli tirmeye devam etti i kültür, çok eskilere dayanmaktadır. Kültür ve sosyal ya amı belirleyen kurallar â ıkların iirleri tesirinde olu mu tur.

Â ıklar, topluma nasihatler veren, neyin do ru neyin yanlı oldu unu söyleyen, bireylerin toplumun istedi i de er yargıları ile yeti meleri için telkinde bulunan ki iler olmu lardır. Halkın halk edebiyatındaki gelenek unsurlarını benimsemeleri sayesinde â ıkların  ütleri ve ele tirileri günümüze kadar ula mı tır.

Â ıklar, ya adıkları co rafi konum hakkında bilgiye sahiptir ve konumun fiziksel özelliklerini iirlerinde de kullanırlar. Â ı n do du u ve yeti ti i çevrelerde atasözlerinin, deyimlerin â ıklar tarafından eserlerinde kullanılmalarıyla o bölgeye ait atasözleri ve deyimler yeni nesillere de aktarılmaktadır.

Â ıklar, ya adıkları toplumun temsilcileri olarak toplumun de er yargılarını kontrol ederler. Toplumun içinde bulundu u iyi veya kötü durumu kendi yorumunu ekleyerek iirlerine yansıtır ve bu eserlerle topluma neyin nasıl olması gerekti ini anlatırlar. Â ıkların bu nasihatleri, toplumun de er yargılarını ve olaylara bakı açısını iyi yönde etkileyerek toplumun ideal insan tipine ula masını sa lama yönünde bir adım atılmasını sa lar. Â ıkların verdikleri bu nasihatler, günümüz toplumunun kültürünün, de er yargılarının bugünkü halini almasında önemli rol oynamı tır.

Â ıkların toplumu e itime i levi de vardır. Örne in â ık kar ıla maları, toplumsal bir etkinlik olmanın yanısıra halkın e lenirken aynı zamanda bilinçlenmesini ve e itilmesini de sa layan bir etkinliktir.

Bu çalı mada 19. yüzyıl â ıklarının iirleri incelenerek a a ıdaki e itim unsurları belirlenmi tir:

- Atasözleri ve deyimlerin kullanımı.
- Hangi davranı biçimlerinin iyi oldu unun belirtilmesi, gençli in kıymetinin bilinmesi gibi nasihatler.
- Hakkını aramanın önemi.
- Ahlak yapısına etki eden do ruluk, dürüstlük gibi kavramların toplum için önemi.
- Ele tiri yoluyla halkın bir konu hakkında bilgilendirilmesi.
- A k hakkında yapılması gerekenlerin anlatılması.
- Co rafi konum gibi somut bilgilerin eser içinde kullanımı ve tasviri.
- Din ile ilgili e itici bilgilerin verilmesi.
- nsan ili kileri ile ilgili nasihatler verilmesi.
- Toplumsal de er yargıları ve toplumsal ahlâk yapısının anlatılması.

- Toplum düzeninin bozulmaması için yapılması gerekenlerin dile getirilmesi.
- Toplumun farkındalığını arttırarak toplumu eğiten eserlerin ortaya çıkarılması.
- Ölümden sonraki hayat ile ilgili bilgilerin verilmesi.

Âşıklar, içinde yaşadığı topluma karşı bir sorumluluk duygusu hissederler. Bu yüzden âşıkların eserlerinde sıklıkla eğitim unsurlarına rastlanmaktadır. Âşıklar kendi hayat deneyimlerini eserlerinde dile getirirler ve bunları halkın eğitiminde kullanmak için çaba gösterirler.

Halk edebiyatı, halkın dü ündüklerini söylemesinin bir yoludur. Toplumun sosyal yaşamındaki olumsuzluklar âşıklar tarafından dile getirilir. Âşıklar eserleriyle toplumdaki aksayan kısımlar hakkında halkı uyararak bunların düzeltilmesini sağlarlar. Toplumsal ö ütlere, yıllardan beri süregelen sosyal yaşamı etkileden sorunları günümüz sosyal yaşamının iyileştirilmesini sağlarlar.

Halk edebiyatı, sosyal yaşamı de iştiren bir unsur olarak yüzyıllardır varolagelmiştir ve varlığını sürdürecektir. Halk edebiyatı temelinde gelenek ve eğitim barındırmaktadır. Âşıkların eserleri aracılığıyla; gelenek, eğitim ve etkileşim birleşerek toplumun sosyal yaşamını etkilemiş ve böylece toplumun daha iyiye gitmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA:

- AK, Co kun – AKKAYA, Mehmet. (1993). **Mehmet; Zâti Divân'ndan Seçme Gazeller**, Balıkesir.
- AKGÜN, Seçil. (1993). **19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorlu ğu'nda Sosyokültürel Etkilerin Amerika Boyutu**, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Ara tırmalar, Tartı malar, I. Uluslararası Tarih Kongresi, 24-26 Mayıs 1993, Tarih vakfı Yrt Yayınları, Ankara.
- AKÜN, Ömer Faruk. (1994). “**Divan Edebiyatı**”, slâm Ansiklopedisi, IX: 395-396, TDV Yayınları, stanbul.
- ARISOY, M. Sunullah. (1995). **Türk Halk İiri Antolojisi**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- ARMAO LU, Fahir. (1997). **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara.
- ARTUN, Erman. (1996). **Günümüzde Adana Â ıklık Gelene ği** (1966-1996) ve Â ık Feymani, Adana Valili ği İ Kültür Müdürlü ğü Yayınevi, Hakan Ofset, Adana.
- ARTUN, Ermah. (2002). **Â ıklık Destanlarının Sosyal Tarihe Tamkhk Etmeleri**, Milli Folklor Dergisi, Cilt 7, Sayfa 35, Bahar 2002.
- ARTUN, Erman. (2005). **Â ıklık Gelene ği Ve Â ık Edebiyatı**, Ekim 2005.
- ARTUN, Erman. (2005). **19. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Ortado ğu'nun Sosyal Tarihi Bir Kaynak: Â ık Esrari'nin Vehhabi Destanı**, <http://turkoloji.cu.edu.tr> (12 Nisan 2008).
- ARTUN, Erman. (2006). **19. Yüzyıl Â ıklık Gelene ğinde Â ık Erzurumlu Emrah'ın Yeri**, <http://turkoloji.cu.edu.tr> (12 Nisan 2008).
- ASLANO LU, brahim. (1984). **Â ık Veli: Hayatı, Ki ili ği, Deyi leri**, Kültür Bakanlığı İ M.F.D. Yayınları, Ankara.
- ASLANO LU, brahim. (1987). **Halk Edebiyatımızda Gelenek Üzerine**, I. Uluslararası Halk Edebiyatı Semineri, 7-9 Mayıs 1983, Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı, Yay.1, Eski ehir.
- ATAKLI, Aylanur. (1999). **700.Yılında Osmanlı**, <http://yayim.meb.gov.tr> (1 Mart 2008).
- AYDIN, İ. Seçkin. (2003). **19.Yüzyıl Â ık Edebiyatında Gelenek Ve Yönelimler**, Folklor/Edebiyat, Cilt IX, Sayı: XXXIII, 2003/1
- BANARLI, Nihad Sami. (1979). **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, stanbul.

- BA GÖZ İhan, (1968). **zahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi**, Ararat Yayıncılık, stanbul.
- BORATAV, Pertev Naili, (1969). **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yayınevi, stanbul.
- BORATAV, Pertev Naili. (1982). **Folklor ve Edebiyat 2**, Adam Yayınları, Ankara.
- CEM, Eflatun. (1935). **Â ik Ruhsatı**, Halk Bilgisi Haberleri, Sayı 46, stanbul.
- CUNBUR, Müjgan. (1987). **Halk Edebiyatımızda Gelenek Üzerine**, I. Uluslar Arası Halk Edebiyatı Semineri, 7-9 Mayıs 1983, Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları 1, Eski ehir
- ÇALI KAN, Adem. (2004). **Dîvân Edebiyatı, Kelimeler Ve Remizler: Bâkî'de Tasamnu**, Dinbilimleri Akademik Ara tırma Dergisi IV, Sayı: 2, Ankara.
- ÇAVU O LU, M. (1986). **“Dîvân iiri”**, Türk Dili (Türk iiri Özel Sayısı II).
- DEM RER, Kemal. (941). **Çorumlu Dergisi Cilt - II, Çorumlu**, S 957, Sayı 31, Yıl 4, 1 Kasım 941
- D ZDARO LU, Hikmet. (1969). **Halk iirinde Türler**, stanbul.
- DO AN, Mehmet. (2008) **Siz Hangi Pazardasınız**, Yeni afak Gazetesi, (15 Haziran 2008)
- DÜZGÜN, Dilaver. (2005). **Â ik Sümmanî'nin Kar ılamaları**, Beyazdo u Dergisi 3. Sayı, 2005, <http://www.beyazdogu.com/?link=0&dt=300&vars=339>, (17 Ocak 2008)
- DÜZGÜN, Dilaver, O UZ, M. Öcal. (2006). **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yayıncılık, Ankara.
- EKE, Metin. (2000). **Saz Â ıklarında Atı ma (Kar ıla ma-Deyi me)**, Folklor Edebiyat, Cilt VI, Sayı 23, Sayfa 193, 2000/3
- ELÇ N, ükrü. (1998). **Halk iir Hakkında Kısa Bilgiler**, Halk Edebiyatına Giri , Akça yayınları, Ankara.
- ERCAN, H. Abdullah. (942). S 1060 Çorumlu Dergisi Cilt - II, Çorumlu, Sayı 35, Yıl 4, 1 Mart 942
- FEDA , Özlem. (1999). **Gelenekten Yararlanma ve Atilla İhan'da Bâkî Ruhu**, Folklor/Edebiyat, Cilt:v, sayı:20, 1999/4
- GENÇ, İhan. (2007). **Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Giri** , Kanyılmaz Matbaası, zmir.

- GÜNEY, Umay. (1990). **Halk İrinde “Ayak” Konusunda Dü ünceler**, Cilt 1, Yıl 2, Sayı 8, Milli Folklor.
- GÜNEY, Umay. (1999). **Türkiye’de Â ıkl Tarzı İir Gelene i Ve Rüya Motifi**, Ankara.
- HAL T, Mehmet. (1930). **Erzurumlu Emrah**, Halk Bilgisi Haberleri, Sayı 10, 1930, stanbul.
- HALICI, Feyzi. (1985). **Türk Halk Edebiyatı ve Folkloründe Yeni Görü ler II**, Ankara.
- HALICI, Feyzi. (1992). **Â ıklık Gelene i ve Günümüz Halk airleri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi yayınları, Sayı:58, Ankara.
- HAB B, smail. (1942). **Edebiyat Bilgileri**, stanbul.
- slâm Ansiklopedisi. (1988). c.12, stanbul, MEB Yay..
- KABAKLI, Ahmet. (1985). **Türk Edebiyatı**, Cilt 2, Ota Matbaası, stanbul.
- KALPAKLI, Mehmet. (2001). **“Divan İirinde Mahlas Üzerine”**, Kitaplık, 2001, 45: 254-259.
- KANYILMAZ, Hüseyin. (1987). **Anadili Ö retiminde Türk Halk Edebiyatı**, II. Uluslar arası Türk Halk Edebiyatı Semineri, 7-9 Mayıs 1987, Yunus Emre Kültür Sanat ve Turzim Vakfı Yayınları 2, Eski ehir.
- KARAAL O LU, Seyit Kemal. (1973). **Resimli Motifli Türk Edebiyatı**, nkılap Basımevi, stanbul.
- KAVCAR, Cahit. (1982). **Edebiyat ve E itim**, Ankara Üniversitesi E itim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara.
- KAYA, Do an, (1987). **Türk Halk airlerinde Di er airlerden Bahsetme Gelene i**, II. Uluslar arası Türk Halk Edebiyatı Semineri, 7-9 Mayıs 1987, Yunus Emre Kültür Sanat ve Turzim Vakfı Yayınları 2, Eski ehir.
- KAYA, Do an. (1991). **Karacao lan ve Dadalo lu’nun Delikta lı Ruhsatı’ye Etkileri**, II. Uluslararası Karacao lan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu, 20-24 Kasım 1991, Adana.
- KAYA, Do an. (1994). **Sivas’ta Â ıklık Gelene i ve Â ıkl Ruhsatı**, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas.
- KAYA, Do an. (1995). **Sivas Yöresi Â ıklarında Çıraklık Gelene i**, pek Yolu

- Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri I, 1-7 Temmuz 1993
Ankara, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma Ve Geliştirme Genel
Müdürlüğü Yayınları:207, Seminer Kongre Bildiri Dizisi:43, Ankara.
- KAYA, Doğan. (1999). **Karşılaşma Atılımı Ve Değişim Kavramları Üzerine
Düğünceler Ve Feymanî'den Örnekler**, Folklor/Edebiyat, Cilt V, Sayı 20,
1999 / 4.
- KAYA, Doğan. (2000). **Âşık Edebiyatı Araştırmaları**, Kitapevi Yayınları, İstanbul.
- KAYA, Doğan. (2003). **Âşık Edebiyatı'na Giriş**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- KAYA, Turhan. (2007). **Âşık Tarzı İleride Gelenekinde Sümmânî'nin Kıymet
Seyahati Üzerine Düğünceler**, <http://www.beyazdogu.com> (2 Nisan 2008).
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin. (1962). **Halk Edebiyatının Deyimleri Üzerine Bir
Deneme**, Türk Dili Dergisi, Sayı:125.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin. (1969). **Atasözleri ve Halk İnançları**, Türk Dili Dergisi,
Sayı:38, Yıl:20, Cilt:12.
- KOZ, M. Sabri. (1987). **Âşık Edebiyatımızda Tarih Bildirme Gelenekleri**, II. Uluslararası
Türk Halk Edebiyatı Semineri, 7-9 Mayıs 1987, Yunus Emre Kültür
Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları 2, Eskişehir.
- KÖPRÜLÜ, Fuad. (1962). **Türk Saz İnançları**, Güven Matbaası, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, Fuad. (1962). **Türk Edebiyatında Âşık Tarzının Menşei ve
Terkamülü**, Türk Saz İnançları, Milli Kültür Yayınları, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, Fuad. (1976). **Edebiyat Araştırmaları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları,
Ankara.
- KÖPRÜLÜ, Fuad. (1982). **Türk Edebiyatı Tarihi**, 2. Basım, İstanbul.
- KURNAZ, Cemal – SEN, Mustafa. (1990). **eyhî Divanı**, Akça Yayınları, Ankara.
- KURNAZ, Cemal. (1997). **Türküden Gazele, Halk ve Divan İnançlarının
Mükemmelleri Üzerine**, Akça Yayınları, Ankara.
- KURTOĞLU, Orhan. (2006). **Divan İnançlarında Mahlas Değişimleri ve Birden Fazla
Mahlas Kullanan İnançlar**, Bilig, Yaz / 2006, sayı 38: 71-91, Ahmet Yesevî
Üniversitesi Müttevelli Heyet Başkanlığı.
- KUTLU Mustafa, DOĞAN, Mehmet. (1977). **Âşık**, Türk Dili ve Edebiyatı
Ansiklopedisi, Dergah Yayınları, İstanbul.
- KUTLU, Ahmet. (1930). **Dertli – Figani**, Halk Bilgisi Haberleri, Sayı 3, İstanbul.

- LEVEND, Agâh Sırrı. (1973). **Türk Edebiyatı Tarihi I.Cild.**
- MÜMTAZ, Talat. (1934). **Erzurumlu Emrah'ın Ne redilmeni Korumaları**, Halk Bilgisi Haberleri, Sayı 43, İstanbul
- NEYD M, Necdet. (2006). **Popüler Çocuk Kitapları Ve Medyasının Çocuk Kültürüne Etkilerine Sosyolojik Gerçeklikler Açısından Bakı**, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi57/neydim.htm>, (17 Kasım 2007).
- ÖZÜZ, Öcal. (1998). **Folkorda Yeni Yöntemler ve Türk Edebiyatı**, Milli Folklor, Cilt 5.
- ÖZÜZ, Öcal. (1999). **XIX. Asır Türkçülerinden Kütahyalı Arifi ve Bilinmeyen Türleri**, Milli Folklor, Cilt:6.
- OKAY, H. Nezihi. (1962). **Ruhsatî' ve Dair**, Türk Folklor Ara tırmaları, VII (151).
- OKAY, Orhan. (2003). **Edebiyatımızda Batılılaşma**, <http://www.sadabat.net/index.htm> (30 Nisan 2008)
- ORTAYLI, İber. (2008). **İmparatorlu ğ un En Uzun Yüzyılı**, Tima Yayınları, İstanbul.
- OY, Aydın. (1963). **Halk Edebiyatının Halk E ğ itimindeki Rolü**, Türk Folklor Ara tırmaları, No:164, Cilt:8, Yıl:14, İstanbul.
- ÖZÜT, Nilüfer. (2006). **Eski Harfli Çocuk Dergilerinden Yeni Yol Dergisinin Çocuk E ğ itimindeki Rolü**, Dokuz Eylül Üniversitesi, E ğ itim Bilimleri Fakültesi Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- ÖZBEK, Nadir. (2005). **Geç Osmanlı Toplumunda Yoksulluk ve Sosyal Yardım**, Güncel - Ça ğ da Türkiye Seminerleri , http://www.obarsiv.com/guncel_nadirozbe.html (01 Mart 2008)
- ÖZDEMİR, Ahmet. (2001). **Av ar ve Dadalo ğ u**, İstanbul.
- ÖZKIRIMLI, Atilla. (1985). **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**, Cem Yayınevi, İstanbul.
- ÖZTELLİ, Cahit. (1959). **Tarih ve Halk Edebiyatı**, Türk Folklor Ara tırmaları, No:124, Yıl:11 Cilt:6
- ÖZTELLİ, Cahit. (1976). **Uyan Padi ş ahım**, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- ÖZYALÇIN, Kadri – GÜRPINAR, Kemal, (1938). **Deliktaş lı Ruhsatî**, Sivas.
- RIZA, Ali. (1930). **Deliboran**, Halk Bilgisi Haberleri, Sayı 3, 1930, İstanbul.
- SAKAOĞLU, Saim. (1986). **Emrah'ın hayatı ve Hakkında Yapılan Yayınlar**,

Erciyes Dergisi, Sayı 101, Mayıs 1986, Kayseri.

SARAÇO LU, Ali. (1980). **Halk Ozanlarında Badeceme ve Âşıkî a Ba lama**

Gelene i, Türk Folklorü, Cilt 2, Sayı 15,16,17,18, Sayfa 3, stanbul.

SARAÇO LU, Ali. (2006). **Erci li Emrah le Selbihan Hikayesi**, (Erci a zı

yayımlanmamı derleme), Erguvan Yayınevi, stanbul.

SATO LU, Abdullah. (1985). **XIX. YY'm Halk airi Molu'lu Revaî**, II.

Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri, 7-9 Mayıs 1985, Yunus Emre Kültür

Sanat Turizm Vakfı Yayınları, Eski ehir.

SEVENG L, Refik Ahmet. (1965). **Yüzyıllar Boyunca Halk airleri**, Atlas

Kitabevi, stanbul.

SEZEN, Lütfi. (1991). **Âşık Seyranî'nin iir Anlayı ı (Teorik Bir Yaklaşım)**,

Milli Folklor Dergisi, Cilt:2, Yıl:3, Sayı:11.

TANPINAR, Ahmet Hamdi. (1949). **XIX. Asır Türk Edebiyat Tarihi**, stanbul

Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, stanbul.

TUNCER, Hüseyin. (2001). **Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı I**, Ders Kitapları

A , stanbul.

TUNCER, Hüseyin. (2001). **Me rutiyet Devri Türk Edebiyatı**, Ders Kitapları A ,

stanbul.

TUNCER, Hüseyin. (2001). **Tanzimat Devri Türk Edebiyatı**, Ders Kitapları A ,

stanbul.

TURAN, Metin. (2003). **Seyranî**, turkoloji.cukurova.edu.tr

/HALK%20EDEBIYATI/metin_turan_seyrani.pdf, (7 Eylül 2007).

Türk ve Dünya Tarihi Ansiklopedisi. (1985). C.8, stanbul, Geli im Yay.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler/ simler/Eserler/Terimler), Dergah

Yayınları Cilt 1, Sayfa 187, stanbul.

ULUCAN, Mehmet, (2005). **Muvakkitzade Mehmed Pertev'in Divanında**

Atasözleri Ve Deyimlerin Kullanımı, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 10:2,

Ankara.

YAKICI, Ali. (1993). **Âşık Tarzı Türk irinde Mektup Gelene i**, Milli Folklor,

Cilt:3, Yıl:5, Sayı:17.

YAKICI, Ali. (1997). **Âşık Tarzı Türk irinde Seyahat Destanı Söyleme**

Gelene i, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Halk Edebiyatı

- Seleksiyon Bildirileri II, T.C. Kültür bakanlı ı Yayınları, Ankara.
- YAKICI, Ali. (2001). **Â ık Edebiyatı Divan Söyleme Gelene i Ve Tuluat Divanı**, Cilt 7, Bahar:2001, Ankara.
- YALÇIN, Alemder. (1983). **19. Asır Türk Edebiyatında Destan**, I. Uluslararası Türk Halk Edebiyat Semineri, 7-9 Mayıs 1983, Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı yayınları, Eski ehir.
- YALÇIN, Alemder. (1986). **19. Asır Türk Edebiyatında Destan**, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlı ı Milli Folklor Ara tırma Dairesi Yayınları:78 Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi:21, Ankara.
- YAMAN, Talat Mümtaz. (1935). **Kastamonulu Â ık Kemali Hayatı ve Eserleri, Kastamonu Halkevi Ne riyatından**, Kastamonu.
- YARDIMCI, Mehmet. (1994). **Arguvanlı Halk airleri**, Folklor/Edebiyat, Cilt 1, Sayı 1, Aralık 1994.
- YARDIMCI, Mehmet. (1996). **Milli Kültür Ara tırmaları, 50. Kültür ve Sanat Yılında Dr. Mehmet Öner'e Arma an**, Kültür ve Turizm Bakanlı ı Yayınları, Ankara.
- YARDIMCI, Mehmet; (1997). **On Dokuzuncu Yüzyıl Â ıklarından Hekimhanlı Esirinin Sanatı Ve Bilimleyen iirleri**, V.Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri II, TC Kültür Bakanlı ı Yayınları, Ankara.
- YARDIMCI, Mehmet; (1998). **Â ık Edebiyatında Etkile im**, Folklor/Edebiyat Dergisi, Cilt III, Sayı 13, Sayfa 198, Mart-Nisan, 1998, Ankara.
- YARDIMCI, Mehmet. (1999). **Â ık Figanı'de Klasik Türk iirinin Etkileri**, Folklor/Edebiyat Dergisi, Cilt V, sayı 20, 1999/4
- YARDIMCI, Mehmet. (2002). **Ba langıçtan Günümüze Halk iiri, Â ık iiri, Tekke iiri**, Ürün Yayınevi, Ankara.
- YARDIMCI, Mehmet. (2003). **Â ık Edebiyatı Ara tırmaları**, Ürün Yayınevi, Ankara.
- YARDIMCI, Mehmet. (2004). **Â ık Edebiyatında Rüya Sonrası Â ık Olma (Bade çme)**, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/26.php#_edn1, (26 Mayıs 2008).

- YARDIMCI, Mehmet. (2006). **Dertli ve Erzurumlu Emrah**, Türk Halk Edebiyatı
İncelemeleri, İzmir.
- YENER, Cemil. (1973). **Türk Edebiyatı Antolojisi**, İstanbul.
- YÖNTEM, Ali Canib. (1959). **Saz Halk Halkları**, Türk Folklor Araştırmaları, No:122
Cilt:6, Yıl:11, İstanbul.
- ZÜLFE, Ömer. (2006). **Türkçe Divân'daki LXVI. Gazel Fuzulî'nin mi?**, Türkoloji
Dergisi 1, Sayı: 2. <http://www.siirderyasi.com/forum/edebiyat-sozlugu/3982-nazire.html>, (20 Nisan 2008).